

ЭНЦЫКЛАПЕДЫЧНАЯ
БІБЛІЯТЭЧКА
· БЕЛАРУСЬ ·

АХОЎНЫЯ РАСЛІНЫ БЕЛАРУСІ

ЭНЦЫКЛАПЕДЫЧНАЯ БІБЛІЯТЭЧНА „БЕЛАРУСЬ“

АХОЎНЫЯ РАСЛІНЫ БЕЛАРУСІ

ВЫДАВЕЦТВА

„БЕЛАРУСКАЯ САВЕЦКАЯ ЭНЦЫКЛАПЕДЫЯ“

ІМЯ ПЕТРУСЯ БРОЎНІ

МІНСК 1983

ББК 28.588

А 95

УДК 502.75/476/

Адказы за выпуск кандыдат біялагічных навук Н.А.Дзісько

Адказы рэдактар Б. М. Прусакова

Навуковыя кансультанты:

член-карэспандэнт АН БССР В.І.Шарфёнаў
кандыдат біялагічных навук Г.У. Вынаеў

Мастацка-тэхнічнае афармленне

А.І. Палуяна

А 2004000000 — 011 II--83
М 318/05/ — 83

Выдавецтва "Беларуская Савецкая Энцыклапедыя"
імя Петруся Броўкі,

1983

П Р А Д М О В А

Кніга "Ахоўныя расліны Беларусі" працягвае серыю "Энцыклапедычная бібліятэка "Беларусь". Яна прысвечана апісанню раслін дзікай флоры, якія занесены ў Чырвоную кнігу Беларускай ССР.

З флоры Беларусі за апошнія 100—150 гадоў знікла многа відаў раслін. Сярод іх апазэрна смярдзючы, адоніс веснавы, ядрушка духмяная, гусіная цыбуля маленькая, фіялка высокая, ятрышнік абпалены і інш. Многія віды раслін, арэалы якіх скараціліся, знаходзяцца пад пагрозай знікнення.

Поўная інвентарызацыя і паглыбленае вывучэнне флоры БССР далі магчымасць класіфікацыі навукова абгрунтаваных спісаў раслін, якія патрабуюць аховы. У 1964 г. рашэннем Дзяржаўнага камітэта СМ БССР па ахове прыроды ўзята пад ахову 40 відаў рэдкіх раслін. У 1976 г. у адпаведнасці з падпісанай Саюзам Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік Канвенцыяй аб міжнародным гандлі відамі дзікай флоры і фауны, якія знаходзяцца пад пагрозай знікнення, Савет Міністраў БССР забараніў на тэрыторыі рэспублікі, за выключэннем выпадкаў, прадугледжаных Канвенцыяй, здабычу, продаж, куплю /абмен/ лабеліі Дортмана, а таксама усіх відаў сямейства ятрышнікавых. На аснове матэрыялаў, атрыманых вучонымі Беларусі ў выніку шматгадовых даследаванняў, з мэтай аховы і павелічэння рэдкіх і знікаючых відаў раслін і жывёл у 1979 г. пастановай Савета Міністраў БССР заснавана Чырвоная кніга Беларускай ССР /выдадзена ў 1981 г./. У кнігу занесена 85 відаў раслін, якім пагражае скарачэнне арэала або поўнае знікненне з флоры рэспублікі. У іх ліку віды раслін Беларускай флоры, занесеныя ў Чырвоную кнігу СССР, віды раслін, якім пагражае знікненне і рэдкія на тэрыторыі рэспублікі віды. Да тых, што знаходзяцца пад пагрозай знікнення, аднесены віды, арэал і колькасць якіх рэзка скараціліся і працягваюць скарачацца пад непасрэдным і ускосным уздзеяннем антрапагенных фактараў, да рэдкіх — тыя, арэал і колькасць якіх маюць пастаянную тэндэнцыю да скарачэння.

У прапанаванай чытачу кнізе, як і ў Чырвонай кнізе Беларускай ССР, кожны від раслін аднесены да адной з 5-і катэгорый стану папуляцыі і аховы, прынятых Міжнародным саюзам аховы прыроды /МСАП/:

0-я — віды, магчыма, знікныя, не выяўленыя на працягу шэрагу гадоў, але якія маглі ўцалець у некаторых недаступных месцах, або ў культуры;

1-я — віды, якія знаходзяцца пад пагрозай знікнення і якім пагражае непасрэдная небяспека вымірання; далейшае існаванне іх немагчымае без ажыццяўлення спецыяльных мер аховы;

2-я — рэдкія віды, якія не знаходзяцца пад непасрэднай пагрозай знікнення, але трапляюцца ў такой невялікай колькасці, у такіх абмежаваных па плошчы і спецыялізаваных месцах росту, што могуць хутка знікнуць;

3-я — віды, колькасць і арэал якіх скарачаюцца на працягу пэўнага часу з прыродных прычын або з-за умшання чалавека ці ў выніку таго і іншага разам;

4-я — нявызначаныя віды, якія, магчыма, знаходзяцца пад пагрозай знікнення, але з-за недахопу звестак нельга даць дакладную ацэнку сучаснага стану.

Для кожнага віду, апісанага ў кнізе "Ахоўныя расліны Беларусі", указваецца беларуская, руская і лацінская назва, статус аховы, пашырэнне, месцы росту, звесткі пра феналогію і размнажэнне, прычыны змянення колькасці, магчымае вырошчванне ў культуры, прынятыя неабходныя меры аховы, а таксама змешчаны малюнак і карта пашырэння. У параўнанні з Чырвонай кнігай БССР дадзенае выданне змяшчае марфалагічныя звесткі, навішныя і значна шырэйшыя звесткі пра пашырэнне і стан папуляцый рэдкіх і знікаючых раслін, якія атрыманы з моманту апублікавання Чырвонай кнігі многімі навуковымі і навучальнымі ўстановамі рэспублікі і абагулены ў Інстытуце эксперыментальнай батанікі АН БССР, а таксама змешчаны ў 5-томнай Энцыклапедыі прыроды Беларусі, апошні том якой плануецца выдаць у 1985 годзе.

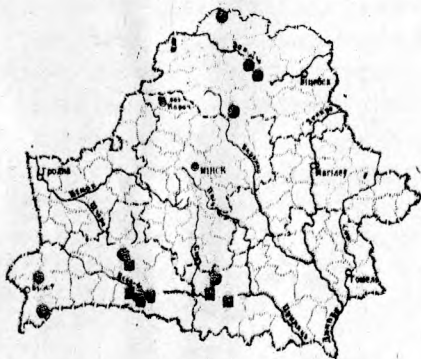
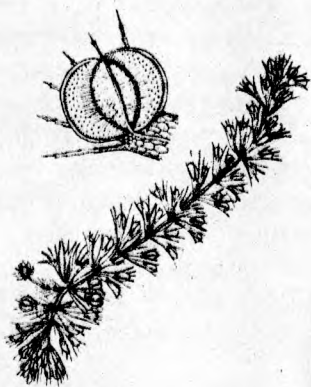
Выданне кнігі "Ахоўныя расліны Беларусі" мае на мэце актывізацыю намаганняў дзяржаўных і грамадскіх устаноў і арганізацый рэспублікі па ахове расліннага свету.

УМОУНЫЯ АБАЗНАЧЭННІ:

- Месцы росту раслін /гербарныя даныя/,
- Месцы росту раслін, пацверджаныя данымі навуковай літаратуры.

АЛЬДРАВАНДА ПУХІРАВАТАЯ АЛЬДРОВАНДА ПУЗЫРЧАТАЯ
Aldrovanda vesiculosa L.

Сямейства Расінавыя Сямейство Росиновые
Droseraceae

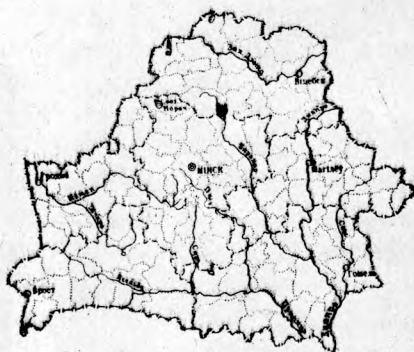

2-я КАТЭГОРІЯ АХОВЫ. Рэдкі цэнтральна-ўсходнеўрапейскі від, які ў БССР — за межамі суцэльнага пашырэння ў астраўных спарадычных лакалітэтах. Занесена ў спіс ахоўных раслін Беларусі. Знойдзена ў 10 вадаёмах Палесся і 4 вадаёмах Беларускага Паазер'я. Спарадычнае пашырэнне віду па тэрыторыі БССР указвае на магчымасць заносу расліны вадаплаўнымі птушкамі. Некаторыя аўтары лічаць астраўныя месцазнаходжанні рэліктавымі і прыводзяць яе арэал як прыклад крайняй дыя"кнкіі. Відцаць, у рэспубліцы від выяўляецца ў двух тыпах месцазнаходжання — рэліктавых і заносных. Расце невялікімі групамі ў азёрных і рачных затоках, старыцах, зарослых суднаходных і меліярацыйных каналах, часта сярод паветрана-водных раслін. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку абмянення вадаёмаў, асушэння зямель і інш. гаспадарчай дзейнасці. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту /створаны на азёрах Арэхаўскае ў Маларыцкім і Асвейскае ў Верхнядзвінскім раёнах/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі. Шматга-

довая насіякомаедная травяністая расліна. Названа у гонар Італьянскага батаніка У. Альдраванці. Каранёў не мае. Сцяблы пльвучыя, ніткападобныя даўжынёй 5—10 см. Лісце круглаватае, на доўгіх шырокіх чаранках, па 6—9 у кальцаках, укрывае з унутранага боку отрававальнымі залозкамі і адчувальнымі валаскамі, выконвае ролю своеасаблівых пастак. При дакрананні насіякомага, лічынкі, дробнага ракападобнага да ліста ён шчыльна складваецца удоўж, здабыча ўнутры яго ператраўліваецца і засвойваецца раслінай, тым самым папаўняе недахоп неабходных для яе пажуных рэчываў. Цвіце рэдка, у чэрвені—ліпені. Кветкі белыя, адзіночныя, сядзяць у пазухах лісця. Плод — шарападобная каробачка. Размнажаецца насеннем і вегетатывуна /кавалкамі парастка/. Зімуе расліна буйнымі пупышкамі /утвараюцца увосень на канцах галінак/ на дне вадаёма. Агульнае пашырэнне: Заходняя Еўропа, Паўднёвая Афрыка, Усходняя і Паўднёва-Усходняя Азія, Аўстралія; у СССР — Еўрапейская частка, Каўказ, Далёкі Усход, Сярэдняя Азія.

АСАКА ЗАЛІўНАЯ ОСОКА ЗАЛІўНАЯ
Carex magellanica Lam. subsp. *irrigua* (Wahl.) Nutt.

Сямейства Асаковыя Сямейства Осоковыя
 Cyperaceae

3-я КАТЭГОРІЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі арктобарэальны галарктычны рэліктавы від, які ў БССР — за паўднёвай мяжой суцэльна-

нага пашырэння у астраўным лакалітэце. Вядомы толькі на тэрыторыі Бярэзінскага біяфернага запаведніка. Расце курцінамі у забалочаных чорнаальховых, пушчэстабяровых і яловых лясах. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася у выніку гаспадарчага асваення тэрыторый. Для зберажэння віду неабходны выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне у культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 20—60 см, утварае рыхлыя дзярніны. Сцяблы тонкія, слабыя, уверсе аблісцелыя, каля асновы з бураватымі похвамі. Лісце вузкалінейнае, пляскатае, па краі шурпатае. Цвіце у чэрвені. Суквецце — колас, складаецца з верхавінавага тычынкавага даўжынёй I—I,5 см, 2—3 пясцікавых падоўжаных каласкоў даўжынёй 0,8—2 см на ножках і доўгага прыкветнага ліста. Лускавінкі ланцэтныя, чорна-пурпуровыя. Рыльцаў 3. Плод — трохгранны арэшак у шырокайцападобным пляскатам зеленавата-шызым мяшчочку даўжынёй 3—3,5 мм з 2—5 няяснымі жылкамі і кароткім носікам. Размнажаецца вегетатыўна і, магчыма, насеннем. Агульнае пашырэнне: Паўночная і Сярэдняя Еўропа, Паўночная Манголія, Японія, Паўночная Амерыка, крайні паўдзень Паўднёвай Амерыкі; у СССР — Еўрапейская частка /паўнач і цэнтр/, Каўказ, Сібір, Далёкі Усход.

АСАКА ЦЕНЕВАЯ ОСОКА ТЕНЕВАЯ

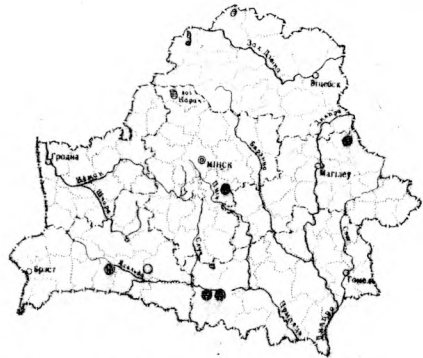
Carex umbrosa Host.

Сямейства Асаковыя

Сямейства Осоковыя

Cyperaceae

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі цэнтральнаеўрапейскі рэліктавы від, паўночна-усходняя мяжа суцэльнага пашырэння якога праходзіць на Палессі. Занесена у Чырвоную кнігу СССР. Адзначаны астраўныя месцазнаходжанні у Драгічынскім, Пінскім, Горацкім і Пухавіцкім раёнах, на тэрыторыі Прыпяцкага ландшафтна-гідралагічнага запаведніка. Расце невялікімі групамі на лугах, парослых хмызняком. Прычыны змянення колькасці віду у флоры БССР не ўстаноўлены. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі,

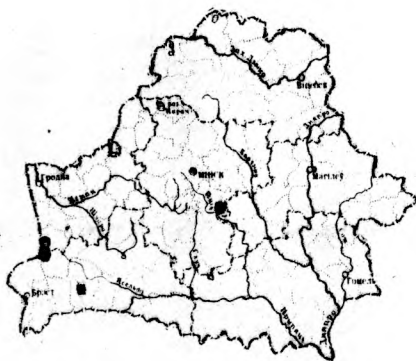

вирощуванне у культури. Шматгадова трапляюча рослина вишньої 20—40 см, утворює густі ділянки. Сяблы тонкі, блідозелені, калі основи з світло-шаравато-бурымі валканістымі похвамі. Лісце доугае, вузкалінейнае, пляскатае, заостранае. Цвіце у красавіку—маі. Суквецце — колас, складаецца з 2—4 збліжаных каласкоў, з ніжнім прыкветным лістом, які мае похву і кароткую пласцінку. Верхні каласок тыччавы, ланцэтны, даўжынёй каля 2 см; ніжні каласок /пасцікаў/ пераважна 2, які прадаугаваты, рыхлы, даўжынёй 0,8—1,5 см. Лускавінкі яйцападобныя, вострыя, бурныя. Рыльцаў 3. Плод — трохгранны арэшак у падожана-адваротна-яйцападобным апушаным жаўтавата-зеленым мяшчочку з 3—4 нясонні жылкамі і кароткімі носікам. Размнажаецца насеннем і вегетатывуна. Вирощуваецца на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя і Атлантычная Еўропа, Міжземнамор'е; у СССР — Еўрапейская частка.

АСТРАНЦЫЯ ВІЛІКАЯ АСТРАНЦЫЯ БОЛЬШАЯ
Astrantia major L.

Сямейства Парасонавыя Сямейства Зонтычныя
 Apiaceae (Umbelliferae)

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі цэнтральнаеўрапейскі рэліктавы від, усходняя мяжа суцэльнага пашырэння якога праходзіць па тэрыторыі БССР. Занесена ў Чырвоную кнігу СССР і спіс

ахоўных раслін Беларусі. Трапляецца у ізаляваных месцах толькі у Белавежскай пушчы і у Пухавіцкім раёне. Паводле звестак навуковай літаратуры адзначалася паблізу г.п. Антопаля у Драгічынскім раёне. Расце асобнымі экзэмплярамі на паўлавах, узлесках, у хмызняках, у разрэджаных лісцевых лясах. За апошняга 100 гадоў амаль знікла з флоры БССР у выніку гаспадарчага асваення тэрыторый. Для зберажэння віду неабходны выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне у культуры; у 1982 г. у Пухавіцкім раёне арганізаваны батанічны рэзерват для комплексу рэдкіх відаў, у т.л. і астранцыі вялікай. Шматгадовая травяністая карэнішчавая расліна вышынёй 30—70 см. Сцябло простае, уверсе слабагалінастае. Прыкаранёвае лісце глыбока падзеленае на 3—7 ланцэтных або адваротна-яйцападобных, па краі зубчастых долек; доўгачаранковае; сцябловае — больш дробнае, з вузкімі долямі, кароткачаранковае або амаль сядзячае. Цвіце у чэрвені—ліпені. Кветкі шматлікія, белыя ці чырванаватыя, краявыя — тычынкавыя, сярэдзінныя — двухполыя, у складаных парасоніках дыяметрам 3—4,5 см, з прыгожай абгорткай з 10—20 белых ці чырванаватых падоўжана-лінейных лісцікаў; чашачка — з 5 буіных зубцападобных лісцікаў; вяночак — з 5 свабодных палёсткаў з загнутай унутр верхавінкай; каля асновы завязі ёсць нектарны дыск. Плод — падоўжана-цыліндрычны віслаплоднік, укрыты па рэбрах уздутымі лускавінкамі. Размнажаецца вегетатывуна і насеннем. Вырошчваецца у Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Лекавая і дэкаратыўная расліна. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя Еўропа; у ССРСР — Еўрапейская частка /краіні захад/.

БАЛОТНАКВЕТНИК БОЛОТНОЦВЕТНИК
 ПІЧЫТАЛІСТЫ ПІЦГОЛІСТНЫЙ
Nymphoides peltata (S. G. Gmel.) O. Kuntze

Сямейства Вабкоўня Сямейства Вахтовяе
 Menyanthaceae

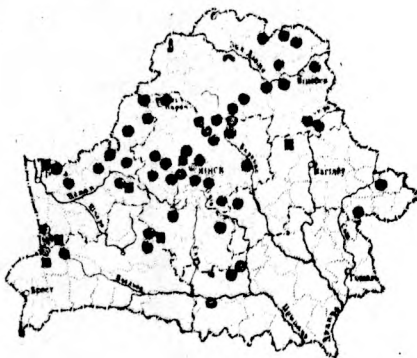
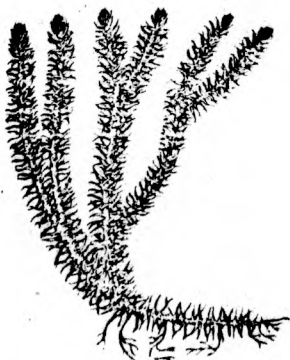

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Вельмі рэдка еўразійскі від. Вядома ізаляванае месцазнаходжанне на раце Нёман у Карэліцкім раёне. Расце у стаечай вадзе заток, старыц і сажалак, утварае амаль чыстыя зараснікі плошчай 10—50 м². Колькасць віду у флоры БССР паменшылася у выніку меліярацыі, забруджвання вадаёмаў. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічнага рэзервата у Карэліцкім раёне, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам гапуляцыі, вырошчванне у культуры. Водная шматгадовая травяністая расліна з паўзучым членістым карэнішчам даўжынёй да 1,5 м. Сцяблы доўгія, дасягаюць паверхні вады. Лісце акругла-эліпсападобнае, каля асновы з сэрцападобным выразам, доўгачаранковае, знізу густа ўкрыта цёмнымі залозістымі плямкамі, плавае на вадзе. Цвіце у чэрвені—жніўні. Кветкі ярка-жоўтыя, на доўгіх кветаносах, у пазушніх парасонападобных пучках; чашачка глыбокаціпірааддзельная; вяночак шырокаадкрыты, глыбока падзелены на 5 лопасцей, на краі махрысты; каля асновы тычынак пучкі доўгіх валаскоў. Плод — яйцападобная каробачка. Размнажаецца вегетатывна і насеннем. Дэкаратыўная расліна, можа выкарыстоўвацца для афармлення садова-паркавых

вадаёмау. Агульнае пашырэнне: ад Сярэдняй і Атлантычнай Еўропы да Японіі і Кітая; у СССР — Еўрапейская частка, Кавказ, Сібір, Далёкі Усход, Сярэдняя Азія.

БАРАНЕЦ ЗВЫЧАЙНЫ БАРАНЕЦ ОБЫКНОВЕННЫЙ
Hyperzia selago (L.) Bernh. ex Schrank et Mart.

Сямейства Баранцовыя Сямейства Баранцовыя
 Huperziaceae

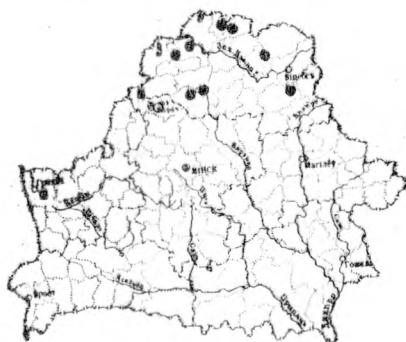

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі галарктычны аркتابарэальны рэліктавы від, які у БССР — паблізу паўднёвай мяжы суцэльнага пашырэння. Зрэдку трапляецца па усёй тэрыторыі рэспублікі, асабліва ў паўночных і цэнтральных раёнах. Ёсць месцазнаходжанні ў Белавежскай і Налібоцкай пушчах і Бярэзінскім біясферным запаведніку. Расце асобнымі экзэмплярамі і невялікімі групамі ў старых яловых і шыракаліста-яловых лясах. Колькасць віду ў флоры БССР значна паменшылася ў выніку высечкі лясоў, асушэння зямель, збору раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя ў месцах масавага росту батанічных рэзерватаў /створаны ў Мядзельскім, Пухавіцкім, Валожынскім і Бешанковіцкім раёнах/, кантроль за станам папуляцыі. Шматгадовая вечназялёная спараносная травяністая расліна /дзераза/ вышынёй 20—25 см. Сцяблы густааблісцелыя, двойчы-чатырохразова вільчакова-галінастыя, прамастойныя або узыходныя, укараняюцца каля асновы з дапамогай прыдатковых каранёў. Лісце

цвёрдае, вузкаланцэтае, суцэльнакрайняе або каля верхавінкі слабазубчастае, прыціснутае ці злёгтку адагнутае, размешчана густымі спіралямі накіталт чарапіцы. У пазухах верхняга і сярэдняга лісьця утвараюцца вывадкавыя пупышкі. Спараносіць у ліпені—жніўні. Асаблівасць віду — адсутнасць стробілаў /спараносных парасткаў/. Спарангіі жоўтыя, аднагнездавыя, ныркападобныя, на кароткіх ножках, у пазухах спарафілаў /лісьце, на якім развіваюцца спарангіі/, ускрываюцца папярочнай шчылінай. Размнажаецца спорамі і вегетатывуна /ывадковымі пупышкамі/. Лекавая і фарбавальная расліна. Ядавіты. Агульнае пашырэнне: Еўразія, Паўночная Амерыка, Грэнландыя; у СССР — Еўрапейская частка, Кавказ, Заходняя і Усходняя Сібір, Далёкі Усход, Сярэдняя Азія.

БЯРЗОЗА КАРЛІКАВАЯ БЕРЕЗА КАРЛИКОВАЯ
Betula nana L.

Сямейства Бярэзовыя Сямейства Бярэзовыя
Betulaceae

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі арктобарэальны рэліктавы від, які ў БССР — за паўднёвай мяжой суцэльнага пашырэння ў астраўных лакалітэтах. Відомы месцазнаходжанні на тэрыторыі Бярэзінскага біафернага запаведніка, у гідралагічных заказніках Ельня ў Міёрскім і Чарэшшыцы ў Мядзельскім, а таксама ў Расонскім, Сенненскім, Шаркаўшчынскім, Докшыцкім, Шу-

мілінскім раёнах. Паводле звестак навуковай літаратуры адзначалася ў наваколлях г. Гродна і г.п. Лынтупы ў Пастаўскім раёне. Расце на вярховых і пераходных балотах, па забалочаных берагах невялікіх азёр; на балотным масіве Ельня утварае нязначныя зараснікі, уздоўж берага воз. Градскага ў Чарэмшыцкім заказніку — на плошчы каля 100 м², у Бярэзінскім запаведніку расце невялікімі групамі ў 9 кварталах. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку асушэння балот. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў ва ўсіх вядомых месцах росту /створаны ў Бярэзінскім запаведніку, заказніках Ельня і Чарэмшыца/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцый. Галінасты куст вышынёй 20—70 см. Галінкі цёмна-карычневыя /маладыя густаапушаныя/, шчелюцца або уздымаюцца. Лісце дробнае, круглаватае, зубчастае, на верхавіnce прытупленае, бліскачае. Цвіце ў красавіку—маі. Кветкі аднаполыя, сабраны ў суквецці — тычынковыя і пясціковыя каташкі, размешчаныя на адной расліне; каташкі дробныя, тырчаць уверх. Плод — яйцападобны арэшак, па баках з крыльцамі накіталт пяска. Размнажаецца насеннем і вегетатывна. Дае гібрід з іншымі відамі бярозы. Агульнае пашырэнне: паўнач Еўропы і Азіі; у СССР — Еўрапейская частка, Сібір.

ВАДЗІНЫ АРЭХ ПЛЫВУЧЫ ВОДЯНОЙ ОРЕХ ПЛАВАЮЩИЙ

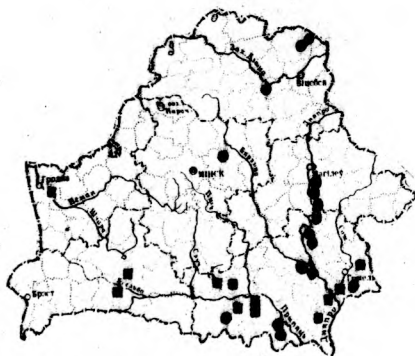
Trapa natans L. s. l.

Сямейства Вадзінаарэхавыя

Сямейства Водяноарэховыя

Трапачея

3-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі пан"еўрапейскі рэліктавы від, паўночна-ўсходняя мяжа суцэльнага пашырэння якога праходзіць па тэрыторыі БССР. Скарачаецца. Занесены ў Чырвоную кнігу СССР і спіс аходных раслін Беларусі. Трапляецца ў далінах Дняпра, Прыпяці і іх прытокаў. Адзначаны ў шэрагу азёр Віцебскай вобласці, дзе месцазнаходжанні яго абвешчаны помнікамі прыроды рэспубліканскага значэння, а таксама ў затоках рак Пліса /паблізу Жодзіна/ і Аусянка /у Гарадоцкім раёне/. Расце ў прыбярэжных зонах азёр, старыцах, утварае зараснікі. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчай

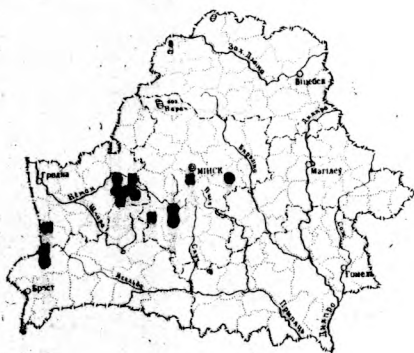

дзейнасці /асушэнне зямель, забруджванне вадаёмаў, збор на кармавыя і харчовыя мэты/, вынішчэння дзікімі жывёламі — бабрамі, дзікамі, андатрамі. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на усіх вядомых месцазнаходжаннях /створаны на рацэ Аусянка, азёрах Цёста, Рамашкаускае, Азёрнае, Аляксеўскае/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне у культуры. Водная аднагадовая травяністая расліна, з тонкім, доўгім /60—120 см/ разгалінаваным падводным сцяблом, каля асновы якога пучкі доўгіх ніткападобных каранёў. Апушчанае у ваду лісце супраціўнае, лінейнае, рана ападае; надводнае — у рэзетцы, доўгачаранковае, скуростае, рамбічнае, няроўназубчастае. Цвіце у ліпені—жніўні. Кветкі белыя, адзіночныя, па адной у пазухах рэзеткавага лісця; кожная складаецца з 4 чашалісткаў, 4 пясцікаў, 4 тычынак, і пясціка з шылападобным слупікам з галоўчатым рыльцам. Пасля самаапылення кветаножкі загінаюцца ўніз, кветкі апускаюцца у ваду, дзе адбываецца выспяванне пладоў. Плады — цвёрдыя арэхападобныя касцянікі з 4 або 2 рогападобнымі выступамі /шыпкі/; даволі цяжкія, па 10—15 на адной расліне. Запоўнення паветрам уздушці на чаранках лісця падтрымліваюць рэзетку лісця на паверхні вады, не даюць расліне патануць пад цяжарам пладоў. Размнажаецца вегетатывна і насеннем. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Вядуцца работы па вырошчванню яго ў вадаёмах Беларускага Паазер'я /азёры Лезвінка Шумілінскага; Чорнае і Белое Гародзкага раёна/. Кармавая,

харчова, лекава і декоративна / асабліва увосень, калі лісце набывае барвава-чырвоны колер/ расліна. Агульнае пашырэнне: Еўразія і Афрыка; у СССР — Еўрапейская частка / паўднёвая палавіна/, Каўказ, поўдзень Сібіры і Далёкага Усходу.

ВАЛЖАНКА ДВУХДОМНАЯ ВОЛЖАНКА ДВУДОМНАЯ
Aruncus diolus (Walt.) Fern.

Сямейства Ружавыя Сямейство Розовые
 Rosaceae

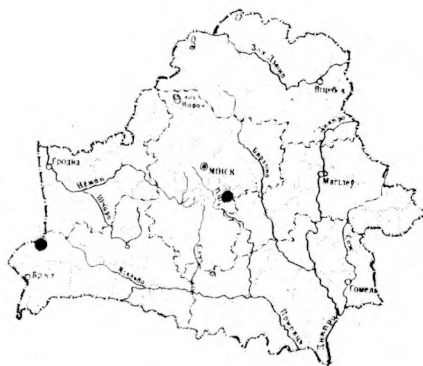

2-я КАТЭГОРІЯ АХОВЫ. Рэдкі цэнтральнаеўрапейскі рэліктавы від, які ў БССР — за паўночна-усходняй мяжой суцэльнага пашырэння ў астраўных лакалітэтах. Вядомы месцазнаходжанні ў Белаавежскай пушчы, Навагрудскім, Карэліцкім і Капыльскім раёнах. Расце асобнымі экзэмплярамі і групамі на асветленых мясцінах у старых густых ялова-шыракалістых лясах, у пераходнай палосе паміж грабовымі і чорнаальховымі лясамі. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку высечкі лясоў. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў ва ўсіх вядомых месцах росту /створаны ў Капыльскім раёне/, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Двухдомны прыгожы куст вышынёй да 2 м, з тоўстым драўняністым карэнішчам, якое дае шматлікія парасткі. Лісце двойчы-трайчастае, звычайна з 9 лісцікаў, па краі двойчыпілаватае, доўгачаранковае. Цвіце ў чэрвені—жніўні. Кветкі дробныя, белыя, у

коласаподобних гронках, сабранных у буйныя раскідзістыя мяцёлкі; тыччавыя кветкі буйнейшыя за пецікавыя, з недаразвітымі пецікамі; пецікавыя — з 3—5 пецікамі і недаразвітымі тыччэнкамі. Плод — шматлістоўка. Размнажаецца насеннем і вегетатывна /у асноўным/. Вырошчваецца у Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Дэкаратыўная расліна, прыдатная для шырокага умяшчэння ў культуру. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка, Каўказ.

ВАЛЯР'ЯН ДВУХДОМНЫ ВАЛЕРІАНА ДВУДОМНАЯ
Valeriana dioica L.

Сямейства Валяр'янавыя Сямейства Валеріановыя
 Valerianaceae

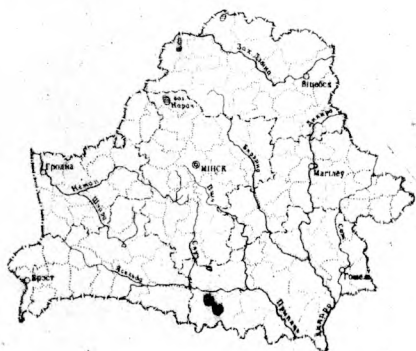

2-я КАТЭГОРІЯ АХОНЫ. Выключна рэдкі горнаеўрапейскі рэліктавы від, які ў БССР — за ўсходняй мяжой суцэльнага пашырэння ў астраўных лакалітэтах. Вядомы месцазнаходжанні ў Белавежскай пушчы і ў Пухавіцкім раёне. Расце невялікімі шчыльнымі групамі на парослых хмызняком вільготных лугах і палянах. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку асушэння зямель і касёбы. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту /створаны ў Пухавіцкім раёне/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна /народная назва маун/ вышынёй 10—25 см з прадаўгата-

тым каренішчам з міжвузеллямі і ніткападобнымі каранямі на вузлах. Сцябло прамое, чатырохграннае, па вуглах двухрабрыстае і шурпатае. Лісце шчыльнае, па краі з густымі і кароткімі цвёрдымі раснічкамі; прыкаранёвае — суцэльнае, яйцападобнае, доўгачаранковае, сярэдняе і верхняе сцябловае — няпарнаперыстае, з 2—3 парамі бакавых долей, сядззячае. Цвіце у сярэдзіне мая—чэрвені. Кветкі дробныя, раздзельнаполыя, пецікавыя — белыя, тычынкавыя — ружовыя, у галоучата-шчыткападобных шчыльных суквеццях з парай прыкветкаў; чашачка з 5 зрослых лісцікаў, зубцы яе пры цвіценні амаль непрыйметныя, пры высыванні пладоў разрастаюцца у лятучку; вяночак трубчасты, зрослапалёсткавы, каля асновы трубка — з гарбінкай; тычынак 3. Плод — сямлянка з лятучкай з 10 перыстых шчацінак. Размнажаецца насеннем і вегетатыўна. Вырошчваецца на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Агульнае пашырэнне: Скандынавія, Сярэдняя і Атлантычная Еўропа, Міжземнамор'е, у СССР — Еўрапейская частка /запад/.

ВАУЧАЯГАДА БАРАВІК ВОЛЧЕЯГОДНИК БОРОВИК
Daphne sphegodes L.

Сямейства Ваўчагадавыя Сямейство Волчниковые
 Thymelaeaceae

I-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі міжземнаморска-еўрапейскі рэліктавы від, які у БССР — за межамі суцэльнага пашырэння

у астраўным лакалітэце. Занесена ў Чырвоную кнігу СССР. Вядомы 2 месцазнаходжанні: у Лельчыцкім раёне /Маркоўскае лясніцтва/ і Прыпяцкім ландшафтна-гідралагічным запаведніку /Сіманавіцкае і Дуброўскае лясніцтвы/. Расце невялікімі групамі на абмежаванай тэрыторыі ў хваёвых лясах сярэдняй увільготненасці. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку высечкі лясоў, збору раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя спецыялізаванага батанічнага заказніка ў Лельчыцкім раёне, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Вечназялёны куст /народная назва багнаца/ вышыняй 30—40 см, з шэра-карычневай карой. Лісце чаргаванае, сядзячае, лапацістае або падоўжана-адваротнайцападобнае, круглаватае ці злёгка выемчатае на верхавінцы, з вострым зубчыкам у выемцы. Цвіце ў маі — пачатку чэрвеня. Кветкі ружовыя, духмяныя, па 6—8 у галоўчатых суквеццях на канцах парасткаў; каліякветнік просты, з вузкай трубкай і 4 долямі адгіну /звонку кароткаапущаныя/; тычынак 8 /4 доўгія і 4 кароткія/. Плод — жоўта-бурая ягада. Размнажаецца насеннем. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Дэкаратыўная /у культуры з 1811 г./ і лекавая расліна. Ядавітая. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя і Атлантычная Еўропа, Міжземнамор'е, Балканы, Малая Азія; у СССР — Беларусь, Заходняя Украіна.

ВЕНЕРЫН ЧАРАВІЧАК ВЕНЕРИН БАШМАЧОК
САПРАЎДНЫ (ЖОЎТЫ) НАСТОЯЩИЙ (ЖЕЛТЫЙ)
Cypripedium calceolus L.

Сямейства Ятрышнікавыя Сямейства Ятрышнікавыя
 Orchidaceae Orchidaceae

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Еўразійскі від, які знаходзіцца пад пагрозай знікнення. Занесены ў Чырвоную кнігу СССР і спіс ахоўных раслін Беларусі. Узяты пад ахову ва ўсіх краінах Еўропы. Вядомы месцазнаходжанні ў Белавельскай пушчы, Барэзінскім біясферным запаведніку, у ландшафтних заказніках Блакітных азёры і Свіццязьскі, гідралагічным заказніку Дзікае, у Столінскім раёне. Паводле звестак навуковай літаратуры адзначаю-

ся у навакольных гарадоў Гродна, Мінск, Магілёў, Слонім, Рэчыца, Слуцк, г.п. Халопенічы Крупскага, Відзы Браслаўскага, Свіслач Свіслацкага і вёскі Парэчча Пінскага раёнаў. Расце асобнымі экзэмплярамі на лясных палінах у ялова-грабовых дубровах і ельніках, якія пераходзяць у чорнаалешнікі. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку меліярацыі і высечак лесу, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны выдзяленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да расліны, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна /сінонім зя-зюлька/ вышынёй 25—50 см, з тоўстым паузучым каранішчам. Сцябло апушанае, з 3—4 чаргаванымі падоўжана-яйцападобнымі, па краі злёгку хвалістымі вялікімі лістамі даўжынёй да 18 см і шырынёй 12 см. Цвіце ў чэрвені /зацвітае на 15—18-ы г./, працяг жыцця адной кветкі каля 10 дзён. Кветкі няправільныя, з механадобна уздутай губой нахвалат чаравічка /адсюль назва роду/, адзіночныя або 2—3, з пахам ваніліну; бакавыя лісьцікі калікветніка завостраныя, як і вонкавыя, чырвона-бурыя, губа вялікая, светла-жоўтая, унутры з чырванаватымі крапінкамі; тычынкі і рыльца бледна-жоўтыя. Плод — каробачка. Размнажаецца вегетатывна /пупышкамі, якія фарміруюцца на каранішчы/, радзей насеннем. Перыяд ад прарастання насення да цвіцення расліны звычайна 15—17 гадоў. Вырошчваецца ў Цэнтральным ба-

танічным садзе АН БССР. Лекавая і дэкаратыўная расліна. Агульнае пашырэнне: Скандынавія, Сярэдняя і Атлантычная Еўропа, Міжземнамор'е, Малая Азія, Манголія, Японія, Кітай; у СССР — па усёй тэрыторыі /зрэдку/.

ВОРЛІКІ ЗВЫЧАЙНЫЯ ВОДОСБОР ОБЫКНОВЕННЫЙ *Aquilegia vulgaris* L.

Сямейства Казальцовыя Сямейства Люціковыя
Ranunculaceae

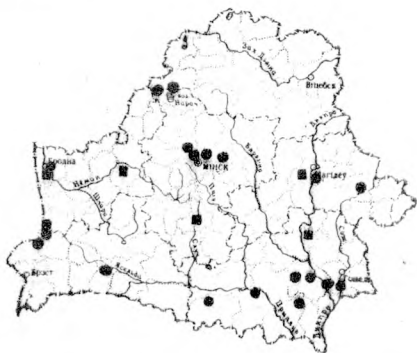

4-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі цэнтральна-усходнеўрапейскі від, які у БССР — у межах суцэльнага пашырэння, скарачаецца. Вядомыя па усёй тэрыторыі рэспублікі, часцей трапляюцца у Белавежскай пушчы, Бярэзінскім біясферным запаведніку, на Мазырскіх градзе і Юравіцкім узвышшы, у басейне р. Шчара. Растуць асобнымі экзэмплярамі і невялікімі групамі на палянах, у густых хвойных і лісцевых лясах, хмызняках. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася у выніку збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны ў месцах найбольш масавага росту арганізацыя батанічных рэзерватаў /створаны ў Віцебскім, Мазырскім, Калінкавіцкім, Добрушскім раёнах/, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да расліны, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна /народныя назвы збаночкі, лілейка, міжперсіца/ вышынёй 50—80 см, з кароткім каранішчам і моцнымі каранямі.

Сцябло прамое, часта у версе галінастае, голае або зрэдку апушанае. Лісце буйное, шызавата-зялёнае, двойчтрайчастае, з шырокімі зубчастымі долямі; сцябловае — уменшанае, прыкаранёвае — доўгачаранковае. Цвітуць у маі—ліпені. Кветкі адзіночныя, буйныя, сінія або фіялетавыя, іншы раз ружаватыя ці белыя, духмяныя, паніклыя; чашачка з 5 афарбаваных пялёсткападобных лісцікаў; пялёсткаў таксама 5, кожны выпігнуты ў доўгую шпорку; тычынак шмат. Плод — шматлістоўка. Размнажаюцца насеннем. Вырошчваюцца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР, рэкамендуюцца для зялёнага будаўніцтва рэспублікі. Маюць садовыя формы з розным колерам кветак і махрыстымі пялёсткамі. Ядавітыя. Агульнае пашырэнне: Паўднёвая і Сярэдняя Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка.

ГАЙНІК ЦЕМНА-Чырвоны ДРЭМЛІК ТЕМНО-КРАСНЫЙ
Epiractis atrorubens (Hoffm.) Schult.

Сямейства Ятрышнікавыя Сямейства Ятрышнікавыя
 Orchidaceae

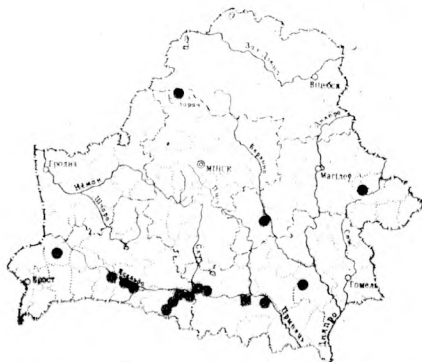

2-я КАТЭГОРІЯ АХОВЫ. Рэдкі еўрасібірскі від, які знаходзіцца пад пагрозай знікнення. Вядомы месцазнаходжанні ў Белавежскай пушчы, Бярэзінскім біясферным і Припяцкім ландшафтна-гідралагічным запаведніках, ландшафтным заказніку Блакітныя азёры, паблізу гарадоў Мінск, Магілёў, Гродна. Расце асобнымі экземплярамі ў лісцевых і хваёвых лясах. Колькасць віду

у флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя ў месцах масавага росту батанічных рэзерватаў /створаны ў Мядзельскім раёне/, кантроль за станам папуляцый. Шматгадовая травністая расліна вышынёй 25—60 см, з кароткім карэнішчам. Сцябло ў верхняй частцы буравата-фіялетавае, апушанае. Лісце падоўжнае або шырокаланцэтнае, злёгку шурпатае, заостранае. Цвіце ў чэрвені—ліпені. Кветкі цёмна-пурпуровыя, паніклія, на скручаных кветаножках, з пахам вэніліну, у тронцы; прыкветкі буйныя, ланцэтныя; губа без шпоркі, прадаўгаватая, падзелена на 2 долі: перадняя доля пурпуровая, сэрцападобная, на краі тупавузубленая, каля асновы з 2 складкавата-маршчакаватымі бутаркамі. Плод — каробачка. Размнажаецца насеннем. Дэкаратыўная расліна. Агульнае пашырэнне: Скандынавія, Заходняя Еўропа, Малая Азія, Іран; у СССР — Еўрапейская частка, Кавказ, Сібір, Сярэдняя Азія.

ГАРЛАЧЫК БЕЛЫ КУВШИНКА БЕЛАЯ
Nymphaea alba L.

Сямейства Гарлачыкавыя Сямейства Кувшыніковыя
Nymphaeaceae

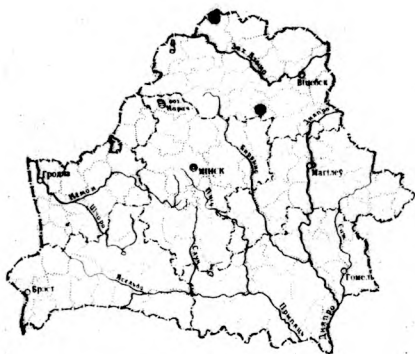
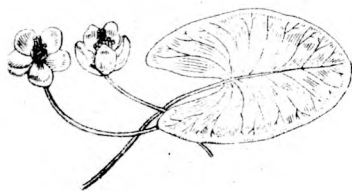
І-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі атлантычна-міжземнаморска-еўрапейскі від, паўночная мяжа суцэльнага пашырэння якога праходзіць па тэрыторыі БССР. Вядомы месцазнаходжанні ў пойме р. Прыпяць і яе нізавых прытокаў, у старшых р. Нарэў, у Бе-

лавежскай пушчы, у воз. Чарнова у Гарадоцкім раёне. Расце на глыбіні 1,5—2,5 м у стаячай і з павольнай плыню вадзе старыц і затокаў, утварае зараснікі. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася ў выніку абмялення, перасыхання і забруджвання вадаёмаў, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да раслін. Шматгадовая вадная бессцябловая травяністая расліна /народныя назвы лілея вадзяная, латуцень белы, глянкі, белыя курачкі/, з доўгім галінастым карэнішчам з рэшткамі чаранкоў адмерлага лісця. Лісце доўгачаранковае, буйное, сэрцападобна-авальнае, скурнстае, каля асновы з нераўнабодкімі, тупымі, разыходнымі лопасцямі. Цвіце ў чэрвені—верасні. Кветкі белыя, дыяметрам да 15 см, слабадухмяныя, з чатырохлісцікавай зялёнай чашачкай і шматлікімі плёсткамі, прыкметна ператварэнне іх у тычынкі; тычынак таксама шмат: увечары кветкі закрываюцца і апускаюцца пад ваду. Плод ягадападобны, зялёны, сакаўны, шарападобнай формы, высыпае пад вадой. Размнажаецца насеннем і вегетатывна. Лекавая /настой кветак — заспакаяльны, снатворны, болепатольны, змякчальны і жарэпаніжальны сродак/, дэкаратывная і харчовая /у карэнішчах каля 20 % крухмалу, з іх можна гатаваць сурат кавы/ расліна. Карэнішчамі кормяцца бабры і іншыя жывёлы, насеннем — вадаліаўныя птушкі. Агульнае пашырэнне: Заходняя Еўропа, Малая Азія; у СССР — Еўрапейская частка, Каўказ.

ГАРЛАЧЫК ЖОУТЫ МАЛЫ КУБЫШКА МАЛАЯ
***Nuphar pumila* (Timm) DC.**

Сямейства Гарлачыкавыя Сямейства Кушніковыя
Nymphaeaceae

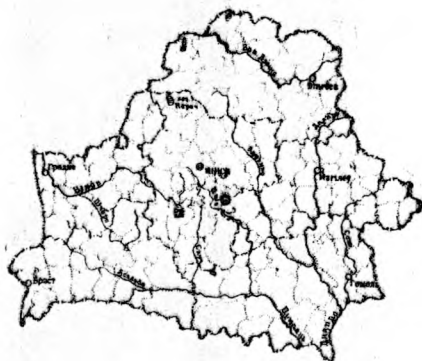
2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі еўразійскі барэальны від, паўднёвай мяжа суцэльнага пашырэння якога праходзіць па тэрыторыі БССР. Занесены ў спіс ахоўных раслін Беларусі. Вядомы месцазнаходжанні ў Браслаўскім раёне /старыцы і затокі р. Друйка/, на тэрыторыі палюнічага заказніка Асвейскі /воз. Асвейскае/ і воз. Лукомльскае ў Чашніцкім раёне. Расце на глыбіні

1,5—2 м, утварае зараснікі. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася ў выніку абмялення, перасыхання і забруджвання вадаёмаў, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту /створаны на воз. Асвейскае/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да раслін. Шматгадовая водная бессцябловая травяністая расліна /народная назва брылёўнік/, з тонкім карэнішчам. Надводнае лісце доўгачаранковае, глыбокасэрцападобнае, скурыстае, плавае на паверхні вады; падводнае — тонкае, маршчакаватае. Цвіце ў чэрвені—верасні. Кветкі аранжавыя, дыяметрам 2—3 см, з зеленаватай 5-лісткавай чашачкай, шматлікімі паллёсткамі і тычынкамі і выпуклым рыльцам з 8—10 прамянямі. Плод ягадападобны, сакаўны, па форме накіталт гарлячыка /адсюль і назва/. Размнажаецца насеннем. Дэкаратыўная, тэхнічная /утрымлівае дубільныя і фарбавальныя рэчывы/ і лекавая /адвар карэнішчаў — змякчальны, процізапаленчы, болепатольны, вяжучы, мачагонны, жаўцягонны сродак/ расліна. Лісцем і карэнішчамі кормяцца бабры, выдры, ласі, дзікі, насеннем — рыбы і вадаплаўныя птушкі. Ядавіты. Агульнае паширэнне: Заходняя Еўропа, Манголія, Кітай; у СССР — Еўрапейская частка, Сібір, Далёкі Усход.

ГАРЫЧКА ВЕСНАВАЯ ГОРЕЧАВКА ВЕСЕННЯЯ
Gentiana verna L.

Сямейства Гарычковыя Сямейства Горечавковыя
Gentianaceae

I-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі цэнтральнаеўрапейскі рэліктавы від, які ў БССР — за усходняй мяжой суцэльнага па-шырэння. Вядома ізаляванае месцазнаходжанне ў Пухавіцкім раёне /выяўлена ў 1968 г./. Паводле звестак навуковай літаратуры адзначалася ў Капыльскім раёне. Расце некалькі экзэмпляраў на парослым хмызняком нізінным лузе з часовым лішкавым увільгатненнем. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку касбы, высечак хмызняку. Для зберажэння віду неабходны пуннае выключэнне з гаспадарчага выкарыстання месцазнаходжання віду ў Пухавіцкім раёне /створаны батанічны рэзерват/, вытуленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Маленькая шматгадовая травяністая расліна вышыняй I—3 см, з тонкім галінастым каранішчам, утварае дзярніну. Сцяблы 4-гранныя, голыя. Прыкаранёвае лісце эліпсападобнае, па краі гладкае, у разетцы, сцябловае — супраціўнае, больш кароткае і вузкае, зраслося парамі ў кароткую похву, самая верхняя пара лісця непасрэдна пад чашачкай кветкі. Цвіце ў маі. Кветка адзіночная, верхавінакавая, сіняя; чашачка трубчастая, пяцігранная; вяночак трубчасты, з плоскім пяцілопасцевым адгінам; тычынак 5. Плод — вузкаэліпсоідная каробачка. Размнажаецца, відаць, насеннем. Дэкаратыўная рас-

ліна, Агульнае пашырэнне: Скандынавія, Сярэдняя і Атлантычная Еўропа, Балканы; у СССР — Еўрапейская частка /заход, Карпаты/.

ГАРЫЧКА КРЫЖАПАДОВНАЯ ГОРЕЧАВКА КРЕСТОВИДНАЯ
Gentiana cruciata L.

Сямейства Гарычковыя Сямейства Горечавковыя
Gentianaceae

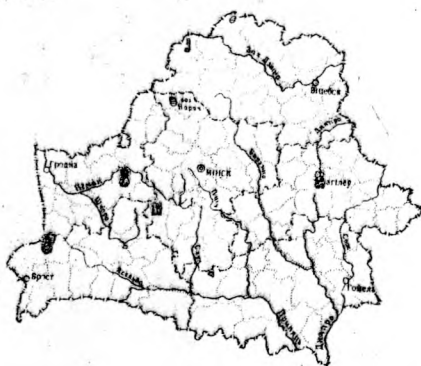

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі еўрасібірскі від, які у БССР — паблізу паўднёвай мяжы суцэльнага пашырэння у астраўных лакалітэтах. Занесена у спіс ахоўных раслін Беларусі. Вядомы месцазнаходжанні ў Мядзельскім, Полацкім, Віцебскім, Верхнядзвінскім, Гарадоцкім і Брагінскім раёнах, а таксама паблізу гарадоў Гродна, Магілёў, Барысаў, Рэчыца і Навагрудак. Расце асобнымі экзэмплярамі і невялікімі групамі на адкрытых схілах узгоркаў каля выхаду грунтавых водаў. Размяшчэнне месцаў росту удалечыні ад населеных пунктаў садзейнічала захаванню папуляцыі без змен. Аднак высокая дэкаратыўнасць віду можа прыцягнуць увагу і выклікаць наступнае скарачэнне яго колькасці. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту /створаны ў Верхнядзвінскім і Віцебскім раёнах/, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да раслін, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна /сінонім сакаліны пералёт/ вышынёй да 70 см, з тоўстым кароткім каренішчам. Сцяблы /іх I або 2—3/ прамастойныя або злёгка прыкузнятыя, грубыя, густааблісцелыя, каля асновы з валакністымі похвамі старога лісця. Лісце буйное, з 3—5

жылкамі, прыкаранёвае — авальна-ланцэтнае, у разетцы; сцяб-
ловае — яйцападобна-ланцэтнае, заостранае, шматлікае, па
краі шурпатае, зраслося парамі ў доўгія похвы накішталт крыжа
/адсюль назва віду/. Цвіце ў ліпені—жніўні. Кветкі буйныя,
званочкападобныя, унутры сінія, звонку белавата-сінія, окуча-
ны пучкамі ў пазухах верхняга лісця і на верхавіцы сцябла,
на ноч і ў пахмурнае надвор'е закрываюцца; чашачка белаватая,
перапончатая, з 4-вугольнымі зубцамі; вяночак з большай светлай
трубкай і 4 ярка-сінімі яйцападобнымі долямі адгіну; тычынак
4. Плод — прадаугаватая каробачка. Размнажаецца насеннем і
вегетатыва. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН
БССР і на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Лекавая
/адвар і настой карэннічаў — слабільны, жаўцягонны, мачагон-
ны, антысептычны, ранагаечы сродак, добры ўзбуджальнік апеты-
ту/ і меданосная расліна. Агульнае пашырэнне: Цэнтральная і
Атлантычная Еўропа, Міжземнамор'е, Малая Азія; у СССР — Еўра-
пейская частка, Каўказ, Заходняя Сібір, Сярэдняя Азія.

ГЕРАНЬ ЦЕМНАЯ ГЕРАНЬ ТЕМНАЯ
Geranium phaeum L.

Сямейства Гераніевыя Сямейства Гераніевыя
Geraniaceae

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі цэнтральнаеўрапейскі
рэліктавы від, які ў БССР — за паўночна-ўсходняй мяжой су-
цэльнага пашырэння ў астраўных лакалітэтах. Вядомы месцазна-
ходжанні ў Белавежскай пушчы і Навагрудскім раёне. Паводле

звестак навуковай літаратуры адзначалася на тэрыторыі былой Магілёўскай губерні і у вярхоўі ракі Лань. Расце групамі у добра асветленых мясцінах шыракалістых лясоў і прыбражных хмызняках, іншы раз утварае зараснікі. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася у выніку разворвання зямель і касьбы. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на усіх вядомых месцах росту, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне у культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 30—70 см, апушана кароткімі мяккімі валаскамі, з вузлаватым карэнішчам. Сцябло прамое або уверсе разгалінаванае. Лісце глыбока 5—7-пальчатараздельнае на клінападобна-рамбічныя, надрэзана-зубчастыя долі, ніжняе — доугачаранковае, сцябловае — кароткачаранковае, верхняе — сядзячае; прылісткі яйцападобна-ланцэтныя, бураватыя, валасістыя. Цвіце у маі—ліпені. Кветкі цёмна-бура-фіялетаваыя, па 2 на валасістых кветаносах; чашачка з 5 свабодных кароткіх востраканцовых лісцікаў; пялёсткі адваротнайцападобныя, па краі хвалістыя, паміж імі — 5 залозак-нектарнікаў; тычынак 10, фіялетавых, з карычнева-жоўтымі пыльнікамі. Плод — стэрэгма, распадаецца на 5 плодзікаў. Размнажаецца насеннем і вегетатывуна. Вырошчваецца у Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Меданосная і таніданосная расліна. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя і Паўднёвая Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка /заход/.

ГЛАДЫШ ШЫРАКАЛІСТЫ ГЛАДЫШ ШІРОКОЛІСТНЫЙ
Laserpitium latifolium L.

Сямейства Парасонявыя Сямейства Зонтычныя
 Apiaceae (Umbelliferae)

3-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі атлантычна-міжземнаморска-еўрапейскі рэліктавы від, які у БССР — паблізу паўночна-сходняй мяжы суцэльнага пашырэння. Трапляецца пераважна ў цэнтральных раёнах /Мінскі, Навагрудскі, Ляхавіцкі, Алшынскі і інш./, ёсць месцазнаходжанні у Белаўежскай і Налібоцкай пу-

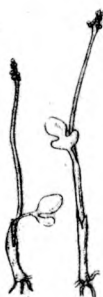

шчах, Бярэзінскім біаферным запаведніку. Расце асобнымі экзэмплярамі і групамі ў хвойна-шыракалістых лясах, зарасніках хмызняку па берагах рэк, на высечках. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага выкарыстання тэрыторый /высечка лесу, выпас жывёлы/. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на усіх вядомых месцах росту /створаны ў Камянецкім раёне/, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 60—150 см, з вертыкальным патоўшчаным каранем і амаль круглаватым, тонкарабрыстым, з шызым налётам сцяблом. Лісце буйное, на чаранках, расшыраных у прадаугаватую, уздугую, па краях плеўкавую похву; ніжняе — двойчытрайчаста-рассечанае, першасныя долі чаранковыя, долі наступнага парадку яйцападобныя, нераўнабокія, зубчаста-пілаватыя, знізу з вострымі шчацінкамі па жылках; долі верхняга лісця вузкаланцэтныя, суцэльнакрайнія. Цвіце ў ліпені. Кветкі белыя, з выемчатымі пялёсткамі, у складаных парасоніках /з 15—40 няроўных прамянёў/ з агульнай абгорткай з 8—10 лінейна-ланцэтных лісцікаў і абгорткай з некалькіх ніткападобных лісцікаў; чашачка з 5 зубчыкамі; тычынак 5. Плод — віслаплоднік, распадаецца на 2 паўплодзікі з крылатымі прыдаткавымі рабра-

мі. Размнажаецца насеннем і вегетатывуна. Вырошчваецца у Цэнтральным батанічным садзе АН БССР і на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Эфіраалейная, лекавая і харчовая расліна. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя і Атлантычная Еўропа, паўдзень Скандынавіі, Балканы, Міжземнамор'е, Іран; у СССР — Еўрапейская частка /заход/.

ГРЯЗДОЎНІК ПРОСТЫ ГРЯЗДОЎНІК ПРОСТОЙ
***Botrychium simplex* E. Hitchc.**

Сямейства Вужоўнікавыя Сямейства Ужовніковыя
Ophloglossaceae

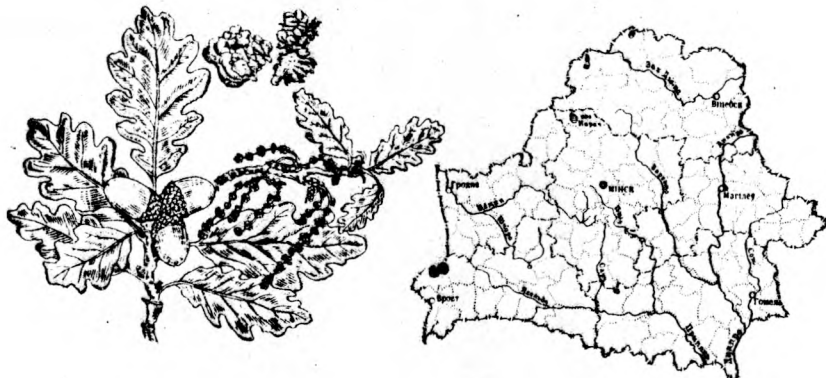
0-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Выключна рэдкі атлантычна-еўрапейскі рэліктавы, магчыма, зніклы від. Занесены у Чырвоную кнігу СССР. Вядома адзінае былое яго месцазнаходжанне /выяўлена у 1923 г./ — на тэрыторыі Мінскай балотнай станцыі, дзе ён рос на забалочаным лузе. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася у выніку асушэння зямель і іншага гаспадарчага асваення тэрыторый. Для зберажэння віду неабходны выяўленне новых месцаў росту і арганізацыя батанічных рэзерватаў. Шматгадовая спараносная травяністая расліна /папараць/ вышынёй 8—16 см, з жаўтавата-зялёным лісцем. Ліст падзелены на 2 сегменты: вегетатывуны /акруглы, няпарнаперысты, з няроўнымі лопасцямі/ і спараносны /мяцёлчата-разгалінаваны, на доўгім чаранку/. Спараносіць у ліпені—жніўні. Спарангіі свабодна размешчаны у 2 рады

на восях мядзёлкі. Агульнае пашырэнне: Скандынавія, Сярэдняя Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка /поўнач і цэнтр/.

ДУБ СКАЛЬНЫ (СИДЯЧАКВЕТНЫ) **ДУБ СКАЛЬНЫ (СИДЯЧЕЦВЕТНЫ)**

Quercus petraea (Mattushka) Liebl.

Сямейства Букавыя Сямейства Букавыя
Fagaceae

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Атлантычна-еўрапейскі рэліктавы від, які ў БССР — за ўсходняй мяжой суцэльнага пашырэння. Вядома адзінае месцазнаходжанне ў Белавежскай пушчы /Каралёва-Мастоўскае лясніцтва/. Расце ў 20 кварталах грабовых і ялова-грабовых дуброў кіслічнага тыпу на плошчы больш за 1000 га /складае 10—15 % насаджэння/; чыстыя дрэвастоі /100 га/ сканцэнтраваны ў адным квартале. Колькасць дарослых дрэў стабільная, падросту няма — жалуды паядаць дзікі. Для зберажэння віду неабходны выдзяленне новых месцаў росту, абгароджанне асобных участкаў з мэтай захавання насення і ўсходаў, вырошчванне ў лясгасах рэспублікі. Аднадомнае дрэва вышынёй 20—30 м. Лісце даўжынёй 8—12 см, перыста-лопасцавае, суцэльнакрайнае, перыста-нрвовае, з закругленай або клінападобнай асновай, на чаранках даўжынёй 1—2,5 см. Цвіце ў красавіку—маі. Кветкі раздзельнаполыя, з зачатковым калыкветнікам; тычыкавыя — у доўгіх павіслых каталках, пясціка-

вля — часцей па 2—3 разам, сядзячы або на вельмі кароткай ножцы, размешчаны ў пазухах верхняга лісьця. Плод — аднагнездавы арэх /жолуд/ у ніжняй частцы з плюскай, звычайна па 2—3 разам. Размнажаецца насеннем. Утварае гібрыдныя формы з дубам звычайным. Агульнае пашырэнне: Скандынавія, Атлантычная Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка /запад, Крым/.

ЗВАНOK ЛІЛЕЯЛІСТЫ БУБЕНЧІК ЛІЛІЕЛІСТНЫЙ
Adenophora lilifolia (L.) A. DC.

Сямейства Званочкавыя

Сямейства Колокольчыковыя

Campanulaceae

2-я КАТЭГОРІЯ АХОВІ. Вельмі рэдкі еўрапейскі рэліктавы від, які ў БССР — за паўночнай мяжой суцэльнага пашырэння ў астраўных лакалітэтах. Вядомы месцазнаходжанні каля гарадоў Гродна, Магілёў, Лоеў, у Брагінскім і Калінкавіцкім раёнах, у Белавежскай пушчы. Расце асобнымі экзэмплярамі і групамі на паллях у дубовых лясах, зарасніках хмызняку, у далінах рэк Дняпр, Нёман і Прыпяць. Колькасць віду ў флоры БССР памяншылася ў выніку касьбы, выпасу жывёлы, сельскагаспадарчага асваення тэрыторый. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту, вылучэнне новых месцах росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 50—120 см, з доўгім вертыкальным каранішчам і прамым рабрыстым, густааб-

лісцелым сядлом. Лісце чаргаванае, зубчастае: прыкаранёвае — доугачаранковае, ліцападобна-падоужанае або эліпсападобнае, з сэрцападобнай асновай; верхняе — амаль сядзячае, больш вузкае, з доугазавостранай, а каля асновы клінападобна звужанай пласцінкай. Цвіце у ліпені—жніўні. Кветкі шматлікія, панік-лыя, светла-блакітныя або светла-ліловыя, зредку белыя, у гронкападобных ці мицёлчатых суквеццях; чашачка 5-раздзельная, зубчастая; вяночак даўжынёй 14—20 мм, трубчата-званочкавы, з 5-лопасцевым адгінам і выразным слупікам, каля асновы якога кольцападобны нектарны дыск; тычынак 5. Плод — павіслая каробачка. Размнажаецца вегетатывуна і насеннем. Вырошчваецца у Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Дэкаратывная /у культуры з 1784 г./, лекавая і меданосная расліна. Агульнае пашырэнне: Заходняя Еўропа, Манголія; у СССР — Еўрапейская частка /акрамя поўначы і Крыма/, Каўказ, Заходняя і Усходняя Сібір, Сярэдняя Азія.

ЗВАНОЧАК **КОЛОКОЛЬЧИК**
ПЕРСИКАЛИСТЫ **ПЕРСИКОЛИСТЫЙ**
Campanula persicifolia L.

Сямейства Званочкавыя Сямейства Колокольчыковыя
Campanulaceae

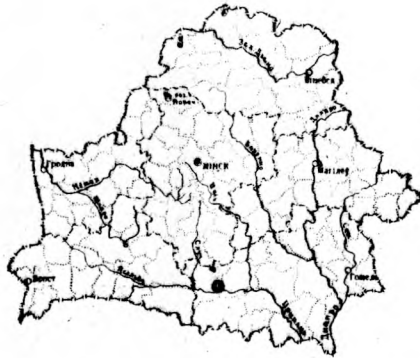
3-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Пан"еўрапейскі від. Вядомы па усёй тэрыторыі БССР, аднак колькасць віду хутка скарачаецца. Расце

у хвойна-шыракалістых і шыракалістых лясах, хмызняках, на лясных палінах, лутах. Колькасць віду у флоры БССР памятнаеца у выніку збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў у месцах масавага росту /створаны у Камянецкім, Гарадоцкім і Віцебскім раёнах/, кантроль за станам папуляцый, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да расліны, вырошчванне у культуры. Шматгадовая травяністая расліна /народная назва бубны/ вышыняй 40—100 см, з касым верацёнападобным каранем і прамастойным, злёгку рабрыстым сцяблом з млечным сокам. Лісце скурывае, бліскучае, гародната-зубчастае; прыкаранёвае — адваротнайцападобна-ланцэтнае, звужанае у чаранок, сцябловае — лінейна-ланцэтнае, дробназубчастае, сядзячае, самае верхняе — суцэльнакрайняе. Цвіце у чэрвені—ліпені. Кветкі буйныя, блакітныя або бэзава-блакітныя, панікля, па 2—7 у аднабокай рыхлай гронцы, іншы раз адзіночныя, на ноч і у дажджлівае надвор'е закрываюцца; чашалісцікі ланцэтныя, адагнутыя; вяночак шыроказваночкавы, даўжынёй 2,5—3,5 см, рассечаны на 5 шырокатрохвугольных лопасці. Плод — прамастойная, трохгнёздавая каробачка. Размнажаецца насеннем. Вырошчваецца у батанічных садах і аматарамі-кветкаводамі. Дэкаратыўная /у культуры з 1554 г., мае шмат садовых форм/, харчовая /спажываюцца маладое лісце і карані/ і лекавая расліна. Добры меданос. Агульнае пашырэнне: Заходняя Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка, Каўказ, поўдзень Заходняй Сібіры.

ЗВАНОЧАК РАПУНЦЭЛЬ КОЛОКОЛЬЧИК РАПУНЦЭЛЬ
Campanula rapunculus L.

Сямейства Званочкавыя Сямейства Колокольчыковыя
Campanulaceae

2-я КАТЭГОРІЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі усходнееўрапейскі від, які у БССР — за паўночнай мяжой суцэльнага пашырэння у астраўным адарваным лакалітэце. Вядома адзінае месцазнаходжанне на тэрыторыі Прыпяцкага ландшафтна-гідралагічнага запаведніка. Паводле звестак навуковай літаратуры адзначаюся у Гродзенскай, Мінскай і Магілёўскай абласцях. Расце на поймавым лузе з адзіночнымі дубамі на левым беразе ракі Прыпяць, дзе ўтварае рэд-

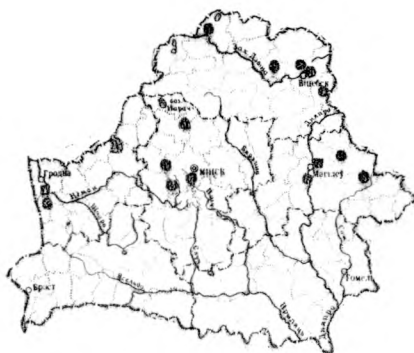

кія зараснікі на плошчы каля 0,2 га. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася у выніку асушэння зямель, касбы і выпасу жывёл. Для зберажэння віду неабходны выяўленне новых месцаў росту, вырошчванне у культуры. Двухгадовая травяністая расліна вышынёй 30—100 см, з тостым, часта рэпападобна патоупчаным белым каранем з млечным сокам. Сцябло ўверсе галінастае. Прыкаранёвае лісце лапацістае або падоўжанае, звужана ў чаранок, верхняе — ланцэтнае, на краі тупагародчатае, сядзячае. Цвіце ў чэрвені—ліпені. Кветкі прамастойныя, белыя або блакітныя, у мліцёлчатым суквецці; чашачка з доўгімі шчацінкападобнымі прамымі зубцамі; вяночак лейкападобна-званочкавы, даўжынёй 1,5—2,5 см, лопасці адгіну яйцападобна-прадаугаватныя, вострыя, голыя. Плод — адваротнаканічная падоўжаная каробачка. Размнажаецца насеннем. Харчовая расліна /спажываюцца маладое лісце і карані/. Агульнае пашырэнне: Цэнтральная і Паўднёвая Еўропа, Паўночная Афрыка, Заходняя Азія; у СССР — Еўрапейская частка, Каўказ.

ЗВАНОЧАК КОЛОКОЛЬЧИК
ШЫРАКАЛИСТЫ ШІРОКОЛИСТНИЙ
Campanula latifolia L.

Сямейства Званочкавыя Сямейства Колокольчыковыя
 Campanulaceae

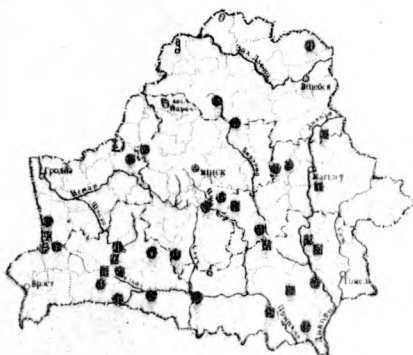
3-я КАТЕГОРИЯ АХОВЫ. Рэдкі еўрасібірскі від, які у БССР — у межах суцэльнага пашырэння. Пад пагрозай знікнення. Вядомы

месцазнаходжанні паблізу гарадоў Магілёў, Віцебск, Мінск, у Дзяржынскім, Горацкім, Верхнядзвінскім, Вілейскім, Віцебскім, Лёзненскім, Шумілінскім, Клімавіцкім раёнах, у Налібоцкай пушчы. Паводле звестак навуковай літаратуры адзначаюся у Гродзенскім раёне. Расце групамі і асобнымі экземплярамі ў шыракалістых і шыракаліста-яловых лясках, шэраалешніках па берагах рэк і ручаёў. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася ў выніку высечкі лясоў, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на усіх вядомых месцах росту /створаны ў Віцебскім і Верхнядзвінскім раёнах/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да расліны, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 50—125 см, з тоўстым верацёнападобным каранем з млечным сокам і простым, злёгку агушаным або голым сцяблом. Лісце яйцападобна-падоўжанае, па краі няроўнапільаватае, агушанае; прыкаранёвае — доўгачаранковае, сцябловае — кароткачаранковае, самае верхняе — сядзячае. Цвіце ў чэрвені—ліпені. Кветкі буйныя, блакітна-ліловыя або ліловыя, зредку белыя, у доўгай гронцы; чашачка голая, чарнаватая, з доўгімі вострымі зубцамі; вяночак лейкападобна-званочкавы, даўжынёй да 6 см, з яйцападобна-завостранымі, па краі раснічастымі лопасцамі. Плод — паніклая каробачка. Размнажаецца насеннем. Дэкаратывная расліна. Агульнае паўшэрэнне: Заходняя Еўропа, Мадэля Азія; у СССР — Еўрапейская частка, Каўказ, Заходняя Сібір.

ЗУБНИЦА КЛУБНИНОВАЯ ЗУБЯНКА КЛУБНЕНОВАЯ
***Dentaria bulbifera* L.**

Сямейства Крыжакветныя Сямейства Крестоцветныя
Brassicaceae (Cruciferae)

З-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі еўрапейска-малаазійскі від, навучна-ўсходняя мяжа суцэльнага пашырэння якога праходзіць па тэрыторыі БССР. Занесена ў спіс ахоўных раслін Беларусі. Трапляецца даволі рэдка, пераважна ў заходняй, сярэдняй і паўднёвай частках рэспублікі. Вядомы месцазнаходжанні на тэрыторыі Бярэзінскага біясфернага і Прыпяцкага ландшафтна-гідралагічнага запаведніка, у **Белавежскай і Налібоцкай пушчах**. Расце невялікімі грунамі ў сырых густых шыракалістых і мяшаных лясах. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку высечкі лясоў. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў у найбольш спрыяльных умовах існавання віду /створаны ў Гарадоцкім і Пухавіцкім раёнах/, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая жывародная /у пазухах верхняга лісця і ў суквецці ўтвараюцца дробныя карычнева-фіялетавыя або амаль чорныя клубенькі, якія ападаюць і даюць пачатак новым раслінам/ травяністая расліна вышынёй да 60 см, з доўгім паўзучым каранішчам, укрытым зубцападобнымі мясістымі лускавінкамі /адсюль назва/. Сцябло прамастойнае. Ніжняе лісце 3—5-перыстарасечанае, верхняе — суцэльнае. Веснавы эфемер. Цвіце ў красавіку—чэрвені. Кветкі буйныя, лілова-ружовыя, зрэдку белыя, 4-пя-

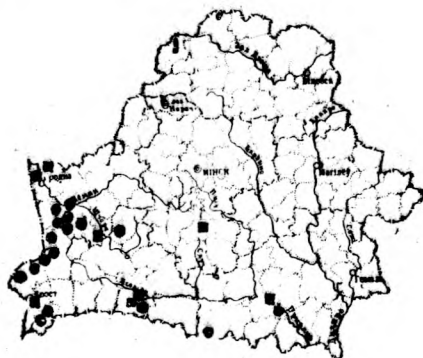
лёткавыя, па 6—12 у кароткай гронцы; чашачка з 4 свабодных лісцікаў; тычынак 6. Плод — падожжана-ланцэтны стручок даўжынёй 2—3,5 см. Размнажаецца таксама насеннем /вельмі рэдка/ і вегетатывна /карэнішчам/. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР і на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Агульнае пашырэнне: Заходняя Еўропа, Малая Азія, Іран; у СССР — Еўрапейская частка /ПдЗ/, Кавказ.

КАДЗІЛА САРМАЦКАЕ КАДИЛО САРМАТСКОЕ
Melittis sarmatica Klok.

Сямейства Ясоткавыя

Сямейства Ясотковыя

Lamiaceae (Labiatae)

I-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдка цэнтральнаеўрапейскі від, усходняя мяжа суцэльнага пашырэння якога праходзіць па тэрыторыі БССР. Трапляецца на захадзе і поўдні рэспублікі: у Маларыцкім, Пружанскім, Мастоўскім, Зэльвенскім, Баранавіцкім, Камянецкім, Ваўкавыскім, Столінскім, Лельчыцкім, Мазырскім раёнах, у Белавежскай пушчы; адзначаўся ў наваколлі гарадоў Брэст, Гродна, Мазыр, Пінск. Расце групамі і асобнымі экзэмплярамі ў мяшаных і шыракалістых лясах. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту /створаны ў Маларыцкім і Камянецкім раёнах/, выдзяленне новых месцаў

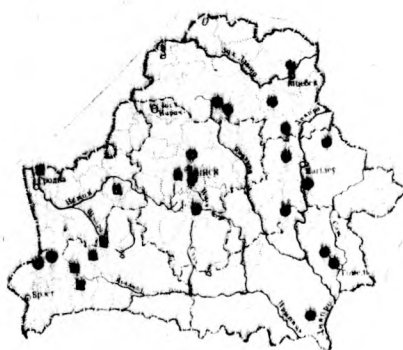
росту, контроль за станам папуляцій, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да расліны, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна /народныя назвы лісная табака, лісны бальзамін/ вышынёй 20—80 см, мяккаапуданая, духмяная /асабліва пасля высушвання/. Сцябло прамастойнае, чатырохграннае. Лісце супраціўнае, чаранковае, з шырокай яйцападобнай пласцінкай і буйна-гародчата-пілаватым краем. Цвіце ў маі—чэрвені. Кветкі буйныя, бела-ружовыя або безаватыя, з моцным мядовым пахам, па 2—6 у пазухах верхняга лісця; чашачка званочкавая, скурыстая, з 7—10 жылцамі; вяночак двухгубы, верхняя губа суцэльная ці злёгку выемчатая, ніжняя — трохлопасцевая, з безавай або ружовай сярэдняй долькай; тычынак 4. Плод — чатырохгрэшак, арэшкі яйцападобныя, 3-гранныя. Размнажаецца насеннем і вегетатыва. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР і на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Лекавая /гіпатэнзіўны, мачагонны, вяжучы, ранагаючы сродак/, меданосная і дэкаратывная расліна. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка /заход/.

КАМЕНЯЛОМНИК ВОЛОТНЫ КАМНЕЛОМКА ВОЛОТНАЯ
Saxifraga hirculus L.

Сямейства Камніломноўнікавыя

Сямейства Камніломковыя

Saxifragaceae

3-я КАТЕГОРИЯ АМОВІ. Арктыбарэальны галарктычны від, паўднёвая мяжа суцэльнага пашырэння якая праходзіць па тэры-

торні БССР. Знаходзіцца пад пагрозай знікнення. Даследаваннямі апошніх дзесяцігоддзяў амаль не адзначаецца. Трапляецца пераважна ў цэнтральных раёнах, вядомы з Бірэзінскага біясфернага запаведніка. Расце на нізінных лугах, асаковых балотах. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту, вылучэнне новых месцах росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 10—45 см, з паўзучымі парасткамі, пакрытымі ржаватымі валаскамі. Сцяблы прамастойныя, аблісцелыя, адзіночныя або іх некалькі. Лісце лінейна-ланцэтнае, суцэльнае, ніжняе — чаранковае, верхняе — сядзячае. Цвіце ў ліпені—верасні. Кветкі ярка-жоўтыя, часта з аранжавымі плямкамі, па 1—4 на верхавіны сцябла; чашалісцікаў і пядэсткаў па 5; тычынак 10. Плод — двухрогая каробачка. Размнажаецца насеннем. Дэкаратыўная расліна. Агульнае пашырэнне: Цэнтральная і Атлантычная Еўропа, Паўночная Амерыка; у СССР — Еўрапейская частка /акрамя поўдня/, Каўказ, Сібір, Далёкі Усход, Сярэдняя Азія.

КАМЕНЯЛОМНІК ЗЯРНІСТЫ КАМНЕЛОМКА ЗЕРНИСТАЯ
Saxifraga granulata L.

Сямейства Каменяломнікавыя Сямейства Камнеломковыя
Saxifragaceae

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Атлантычна-еўрапейскі рэліктавы від, які ў БССР — за ўсходняй мяжой суцэльнага пашырэння. Вядомы і залявання месцазнаходжанні ў Карэліцкім і Навагрудскім раёнах. Раней адзначаўся ў наваколлі гарадоў Гродна, Мінск, Орша, Нясвіж, Слонім, Навагрудак. Расце невялікімі групамі на схілах узгоркаў, у ярах, на лугах, парослых хмызняком, у разрэджаных лясах. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту, вылучэнне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 10—50 см, густа пакрытая

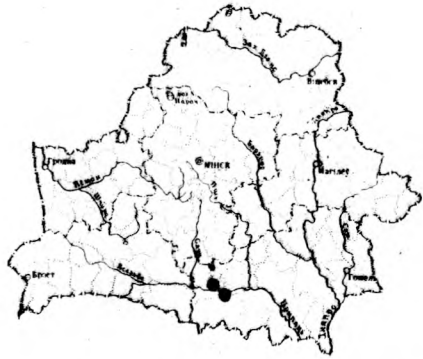

белымі залозістымі валаскамі. Сцябло адзіночнае, іны раз слабаразгалінаванае у верхняй частцы. Прыкаранёвае лісце круглавата-лопасцевае, доўгачаранковае, у густой рэзетцы, сцябловае — з больш вузкімі і вострымі лопасцамі, на кароткіх чаранках, прыкветнае — 3—5-глыбокарассечанае або суцэльнакрайнае, ланцэтнае. Цвіце ў маі—ліпені. Кветкі белыя або жаўтаватыя, накіраваны ўверх, у шматкветным шчыткападобна-мяцёлчатым суквецці; чашачка глыбокарассечаная на 5 ланцэтных долей; пялёсткі даўжынёй 10—14 мм; тычынак 10. Плод — двухрогая авальная каробачка. Размнажаецца насеннем. Дэкаратыўная расліна. Агульнае пашырэнне: Цэнтральная і Атлантычная Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка.

КАСАЧ БЕЗЛІСТЫ КАСАТІН БЕЗЛІСТНЫЙ
Iris arphylla L.

Сямейства Касачовыя Сямейства Касатіковыя
 Iridaceae

2-я КАТЭГОРІЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі усходнееўрапейскі рэліктавы від, які ў БССР — на паўночным захадзе ад мяжы суцэльнага пашырэння ў астраўным лакалітэце. Занесены ў спіс ахоўных раслін Беларусі. Вядомы месцазнаходжанні на р. Прыпяць, на тэрыторыі Прыпяцкага ландшафтна-гідралагічнага запаведніка. Расце асобнымі групамі ў зарасніках хмызняку і зрэджаных бярозніках у рачной даліне. Колькасць віду ў флоры БССР

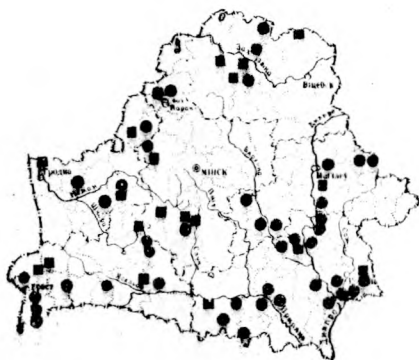

паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на усіх вядомых месцах росту, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 30—50 см, з кароткім паўзучым каранішчам, усаджаным шматлікімі каранямі. Лісце лінейна-мечаліпадобнае, серпападобна сагнутае, у веерападобным прыкаранёвым пучку. Цвіце ў маі—чэрвені. Кветанос моцны, ад сярэдзіны галінасты, з некалькімі невялікімі лісцікамі, палуплецца увесну раней за лісце /адсюль і назва віду/. Кветкі буйныя, ярка-фіялетаваыя, са слабым пахам, сядзяць па 3—5 на канцах разгалінаванняў кветаноса; лісцікі абгорткі зялёныя, уздутыя, нярэдка з пурпуровымі жылкамі; калыкветнік з 6 лісцікаў, зрослых у ніжняй частцы ў трубку; на вонкавых лісціках—бародка з жоўтых валаскоў; тычынак 3. Плод — прадаугаватая трохгранная каробачка. Размнажаецца насеннем і вегетатывна /каранішчамі/. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Дэкаратыўная расліна. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя Еўропа, Балканы; у СССР — Еўрапейская частка, Каўказ.

КАСАЧ СІБІРСКІ КАСАТИК СІБИРСКИЙ
Iris sibirica L.

Сямейства Касачовыя Сямейства Касатиковыя
 Iridaceae

3-я КАТЕГОРІЯ АХОВЫ. Рэдкі еўрасібірскі від, які ў БССР—

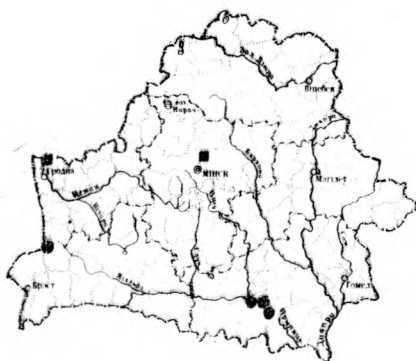

у межах суцільного поширення. Трапляється на усій території республіки, асабліва на Палессі. Відомі на території Бярэзінскага біясфернага і Прыпяцкага ландшафтна-гідралагічнага запаведніка, у Белаавежскай і Налібоцкай пушчах. Расце невялікімі групамі на заліўных лугах, ускрайках асаковых балот, на лясных палянах і узлесках з дастатковым увільгатненнем, на лугах у пойме р. Днепр утварае зараснікі. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту /адзін з іх створаны ў Добрушскім раёне/, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да расліны, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 60—100 см, з карэнішчам, якое ў верхняй частцы прыкрыта бурымі рэшткамі старога лісця. Прыкаранёвае лісце вузкалінейнае, значна карацейшае за кветанос, сцябловае /з/ невялікае. Цвіце ў маі—чэрвені. Кветанос разгалінаваны. Кветкі фіялетава-сінія, сядзяць па 2—3 на верхавіні кветаноса; лісточкі абгорткі светла-бурны; вонкавыя долі калыкветніка светла-сінія, з фіялетавымі жылкамі і жаўтаватымі ногічкамі; трубка калыкветніка вельмі кароткая, амаль званочкават; тычынак 3. Плод — падоўжана-авальная трохгранная каробачка. Размнажаецца вегетатыва /карэнішчамі/ і насеннем. Вырошчванецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР, мае шэраг сартоў. Декаратывная расліна /у культуры з 1597 г./. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя і Паўднёва-Усходняя Еўропа; у СССР — Еўра-

пейская частка, Кавказ, Сібір.

КЛАПАГОН ЕВРАПЕЙСКИ КЛОНОГОН ЕВРОПЕЙСКИЙ
Cimicifuga europaea Schreuz.

Сямейства Казяльцовыя Сямейство Лютыковыя
Ranunculaceae Papaveraceae

2-я КАТЕГОРИЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі цэнтральнаеўрапейскі рэліктавы від, які ў БССР — за усходняй мяжой суцэльнага па-шырэння ў астраўных лакалітэтах. Занесены ў спіс ахоўных рас-лін Беларусі. Вядомы месцазнаходжання ў Белаўежскай пушчы, у Мазырскім раёне і каля г. Мазыр. Расце групамі ў мяшаных ля-сах на багатых глебах, схілах яроў. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерва-таў на усіх вядомых месцах росту /створаны ў Мазырскім раёне/, выдзяленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна /сі-нонім чортавае рабро/ вышынёй 1—1,5 /2,5/ м, з непрыемным удлушлівым пахам, які адпужвае клопаў /адсюль назва роду/, з тоўстым карэнішчам, з адным або некалькімі злёгка баразнава-тымі сцяблямі. Лісце двойчы-, тройчыннапарнаперыстае, ніжняе — буйное, доўгачаранковае, верхняе — драбнейшае, амаль сядзя-чае; долі лісця яйцападобныя, заостраныя, на краях буйназуб-частыя. Цвіце ў ліпені—жніўні. Кветкі дваўлоўныя, з прыквет-

камі, дробныя, белаватыя, сабраны ў гронку, галінкі якой, як і кветаножкі, залозіста-апушаныя; калікветнік з 4—5 пялёсткападобных лісцікаў; тычынак шмат, вонкавыя тычынкi іншы раз без пыльнікаў. Плод — шматлістоўка, плодзікі голяы, з кароткім носікам. Насенне дробнае, густа пакрытае бураватымі плеўкавымі лускавінкамі /вельмі нагадвае насякомых/. Размнажаецца насеннем і вегетатывна. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР і на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Лекавая /гіпатэнзіўны і заспакаяльны сродак/, дэкаратывная і меданосная расліна. Ядавіты. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка /заход/.

КУПАЛЬНІК ГОРНЫ АРНИКА ГОРНАЯ
Arnica montana L.

Сямейства Складнакветныя Сямейства Сложноцветные
Asteraceae (Compositae)

3-я КАТЭГОРІЯ АХОВЫ. Рэдкі атлантычна-міжземнаморска-еўрапейскі рэліктавы від, які ў БССР — на паўночна-усходняй і паўднёвай межах суцэльнага пашырэння. Ванесены ў Чырвоную кнігу СССР і спіс ахоўных раслін Беларусі. Зрэдку трапляецца амаль па усёй тэрыторыі рэспублікі, часцей у заходніх і цэнтральных раёнах да Дняпра, на узвышшах і адгор'ях Беларускай грады, вядомы месцазнаходжанні на тэрыторыі Бярэзінскага біясфернага і Прыпяцкага ландшафтна-гідралагічнага запаведнікаў, у Белавеж-

скай і Налібоцкай пушчах. Расце курцінамі на высечках, узлесках, палянах пераважна ў хваёвых лясах чарнічнага і імшыстага тыпаў, на балоцістых дугах. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку збору квітучых раслін, выпасу жывёлы. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў у месцах масавага росту /створаны ў Дунінецкім, Лідскім, Мядзельскім, Маладзечанскім, Пухавіцкім раёнах/, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да расліны, вырошчванне ў культуры /цяжка падаецца культываванню/. Шматгадовая травяністая расліна /народныя назвы гарнік, касцяя, лясны цітун, баравы гваздзік/ вышынёй 20—80 см, з своеасаблівым пахам. Карэнішча кароткае, тоўстае, з ніжняга боку з тонкімі шнурпадобнымі каранямі. Сцябло прамое, залозіста-апущанае, вышэй сярэдзіны з 1—2 супраціўнымі галінкамі. Лісце падоўжана-адваротнайцападобнае, суцэльнакрайняе, прыкаранёвае /5—7/ — у разетцы, сцябловае — дробнае, нешматлікае /1—2 пары/, супраціўнае. Кветкавыя кошыкі адзіночныя, аранжава-жоўтыя, дыяметрам 6—7 см, складаюцца з аднаго рада /II—20/ краевых—несапраўднаязычковых і вялікай колькасці /50 і больш/ дробных сярэдзінных — трубчастых кветак; лісьцікі абгорткі дробныя, чарнавата-зялёныя; тычынак 5. Плод — цыліндрычная баразнаватая сям'янка з чубком перыстых валаскоў. Размнажаецца насеннем і вегетатывна. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Лекавая /вядомы з II стагоддзя, уключаны ў Дзяржаўную фармакапею СССР, ужываецца ў гомеапатыі і народнай медыцыне/, дэкаратывная і меданосная расліна. Выкарыстоўваецца ў лікёрагаралачнай вытворчасці. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя і Паўднёвая Еўропа /пераважна горы/; у СССР — Еўрапейская частка /заход/.

КУРАСЛЕН ЛЯСНЫ ВЕТРЕНИЦА ЛЕСНАЯ

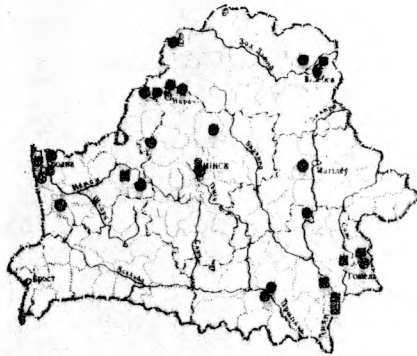
Anemone sylvestris L.

Сямейства Казяльцовыя

Сямейства Люціковыя

Ranunculaceae

I-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі еўрасібірскі рэліктавы від, які ў БССР — у межах суцэльнага пашырэння. Занесены ў спіс

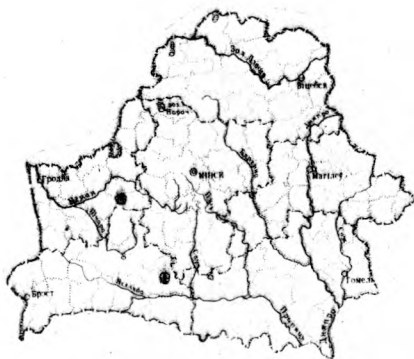

ахоўных раслін Беларусі, Трапляецца зрэдку, галоўным чынам на Гродзенскім, Навагрудскім, Мінскім і Мазырскім узвышшах, каля азёр Нарач і Дрысвяты. Расце невялікімі групамі на сухіх узгорках, схілах яроў і берагах рэк. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на усіх вядомых месцах росту /створаны ў Добрушскім і Валожынскім раёнах/, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да раслін, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая белашарсцістая /асабліва уверсе/ расліна вышынёй 20—40 см, з кароткім касым каранішчам. Прыкаранёвае лісце /3—6/ доўгачаранковае, лапчата-пярэраздзельнае, з рабачнымі, надрэзанымі долямі, сцябловае — больш дробнае, кароткае, у кальчаку накіраванае пакрывае /ахоўвае кветку ў пачатковых фазах яе развіцця ад неспрыяльных умоў/. Цвіце ў маі—чэрвені. Кветкі адзіночныя, дыяметрам 3,5—7 см, белыя, іншы раз знізу злёгка фіялетаваыя, слабадухмяныя, на ноч і ў дажджлівае надвор'е закрываюцца і панікаюць; калікветнік з 5, зрэдку 7—8 свабодных пялёсткападобных чашалісцікаў; тычынак і пясцікаў шмат. Плод — шматнасека, плодзікі адшпунтуты, густапушаныя. Размнажаецца насеннем і вегетатывна. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР і на Рэспубліканскай станцыі вольнага натуралістаў. Дэкаратыўная /у культуры з 16 стагоддзя, мае махрыстыя формы, рэкамендуецца для выкарыстання ў зялёным будаўніцтве рэспублікі/ і лекавая /ужываецца ў народнай медыцыне і гамеапаты/

расліна. Агульнае пашырэнне: Паўднёвая і Сярэдняя Еўропа, Манголія /поўнач/; у СССР — Еўрапейская частка, Каўказ, Сібір, Далёкі Усход, Сярэдняя Азія.

ЛАБЕЛІЯ ДОРТМАНА ЛОБЕЛІЯ ДОРТМАНА
***Lobelia dortmanna* L.**

Сямейства Лобеліевыя Сямейства Лобеліевыя
Lobeliaceae

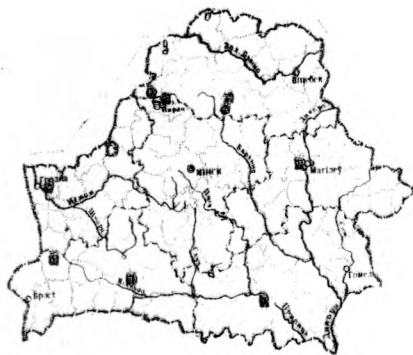

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі атлантычна-еўрапейскі рэліктавы від, які ў БССР — за паўднёвай мяжой суцельнага пашырэння ў астраўных лакалітэтах. Занесена ў Чырвоную кнігу СССР і спіс ахоўных раслін Беларусі. Вядомы 2 месцазнаходжанні: воз.Свіцязь у Навагрудскім і воз.Белае у Лунінецкім раёнах, дзе створаны заказнікі. Расце ў прыбярэжных зонах з пяччанымі грунтамі на глыбіні 50—80 см, утварае зараснікі, у час цвіцення надае азёрам непаўторную прыгажосць. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку рэкрэацыйнага і гаспадарчага выкарыстання азёр. Для зберажэння віду неабходны кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая водная травяністая расліна вышынёй 40—80 см. Названа ў гонар нідэрландскага батаніка і урача М. Лобеля. Лісце лінейнае, шчыльнае, прытупленае, пустое, падзелена 2 падоўжнымі перагародкамі, трэшкі адагнутае данізу, сабраная ў прыкаранёвую рэзетку. Кветнаснае сцябло прамастойнае, голае, знізу з некалькімі

дускападобнымі лісцікамі, выступае над вадой. Цвіце у чэрвені—ліпені. Кветкі на кветаножках, блакітна-белыя, нахыталы званочкаў, у рыхлай аднабокай гронцы; чашачка глыбокацірааддзельная; вяночак двухгубы, з блакітнаватай трубкай і белым адцінам; тычынак 5. Плод — каробачка, раскрываецца 2 створкамі. Размнажаецца насеннем. Агульнае папярэнне: поўнач Заходняй Еўропы, Паўночная Амерыка; у СССР — Еўрапейская частка /паўночны захад/.

ЛАДДЗІЯН ТРОХНАДРЭЗАНЫ ЛАДЫЯН ТРЭХНАДРЕЗНЫЙ
Corallorhiza trifida Châtel.

Сямейства Ятрышнікавыя Сямейства Пыршніковыя
 Orchidaceae

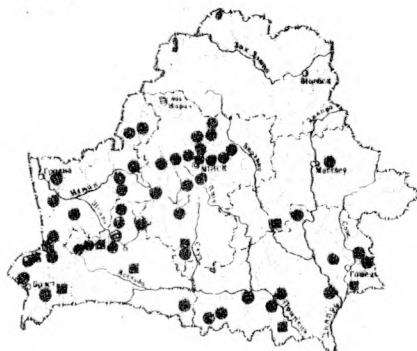

0-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі галарктычны від, які знаходзіцца пад пагрозай знікнення. Вядомы месцазнаходжанні на тэрыторыі Бярэзінскага біясфернага запаведніка і паблізу воз. Вялікія Швакшты ў Пастаўскім раёне. Паводле звестак навуковай літаратуры адзначаюся каля г. Гродна, у Белавежскай пушчы, Пінскім раёне, на тэрыторыях былых Мазырскага павета і Магілёўскай губерні. Расце асобнымі экзэмплярамі на нізінных і пераходных аблесеных балотах, у сырых лясах, зарослых хмызняком, ярах. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах

росту /створаны паблізу воз. Вялікія Швакшты/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі. Шматгадовая травяністая жаўтавата-карычневая расліна вышнёй 8—30 см, з мясістым, каралападобным карэнішчам. Сапрацоф. Пазбаўлены зялёнага лісця /жывіцца арганічнымі рэчывамі ляснога подцілу/. На тонкім сцябле 2—4 перапоначныя жаўтаватыя похвы. Цвіце у маі—чэрвені. Кветкі дробныя, жаўтавата- або зеленавата-белыя, панікля, па 2—10 у рыхлай гронцы; верхавінкі вонкавых лісцікаў калыкветніка чырванавата-бурыя, губа без шпоркі, трохлопасцевая, белаватая, усярэдзіне з 2 чырванаватымі палоскамі і крапінкамі. Плод — каробачка. Размнажаецца вегетатывна, магчыма насеннем. Агульнае пашырэнне: Міжземнамор'е, Сярэдняя і Атлантычная Еўропа, Манголія, Паўночная Амерыка; у СССР — Еўрапейская частка, Каўказ, Сібір, Далёкі Усход, Сярэдняя Азія.

ЛИЛЕЯ ЦАРСКИЯ КУЧАРЫ ЛИЛИЯ ЦАРСКИЕ КУДРИ
Lilium martagon L.

Сямейства Лілейныя Сямейство Лилейные
Liliaceae

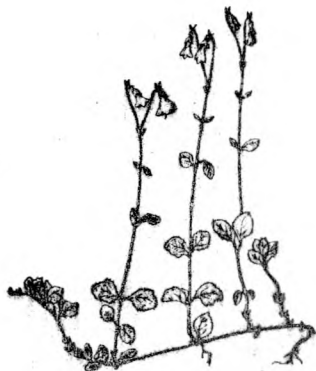
3-я КАТЭГОРІЯ АХОВЫ. Рэдкі еўрасібірскі від, які ў БССР — на паўночнай мяжы суцэльнага пашырэння. Занесена ў спіс ахоўных раслін Беларусі. Трапляецца пераважна ў паўднёвых і цэнтральных раёнах рэспублікі, вядомы месцазнаходжанні на тэрыторыі Бярэзінскага біясфернага і Прыпяцкага ландшафтна-гідра-

лагічнага запаведнікаў, у Белавежскай і Налібоцкай пушчах. Расце невялікімі групамі і асобнымі экзэмплярамі ў лісцевых, хвойных і хвойна-шыракалістых лясах. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў у месцах масавага росту /створаны ў Добрушскім і Мазырскім раёнах/, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да раслін, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая цыбулевая травяністая расліна /сінонімы лілея кучаравістая, саранка; народныя назвы галу-біныя званочки, кульчыкі, рэхлікі/ вышынёй 30—80 /130/ см. Цыбуліна яйцападобная, залаціста-жоўтая, дыяметрам да 5 см, складаецца з чарапічна размешчаных лускавінак. Сцябло акруглае, голае або кароткаапушанае. Лісце шырокаланцэтнае, звужанае, на сярэдзіне сцябла утварае кальчакі па 5—6 у кожным, верхняе і ніжняе — чаргаванае. Цвіце ў чэрвені—ліпені. Кветкі буйныя, чалмападобныя, фіялетава-ружовыя, з карычнева-пурпуровымі плямкамі, духмяныя, паніклыя, на доўгіх кветаножках, у рэдкай гронцы; палёсткі прадаугаватыя, тупыя, дугападобна выгнутыя назад; тычынак 6, з доўгімі светла-зялёнымі ніцямі і карычнева-чырвонымі пыльнікамі, пылок бурны. Плод — шасцігранная каробачка, з вострымі рабрынкамі. Размнажаецца насеннем і вегетатыва /дзеткамі, сцябловымі бульбамі/. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР і на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Дэкаратывная /у культуры з 1305 г., родапачынальнік садовых форм і гібридаў групы мартагон/ і лекавая /мачагонны і ранагаючы сродак/ расліна. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя і Паўднёвая Еўропа, Паўночная Манголія; у СССР — Еўрапейская частка /лясная, акрамя поўначы, і стэпавая зоны/, Сібір.

ЛІНЕЯ ПАЎНОЧНАЯ ЛІНЕЯ СЕВЕРНАЯ
Linnaea borealis L.

Сямейства Бружмелевыя Сямейства Жимолостныя
 Caprifoliaceae

4-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі арктобарэальны цыркумпалярны

рэліктавы від, які ў БССР — на паўднёвай мяжы суцэльнага па-
шырэння. Занесена ў спіс ахоўных раслін Беларусі. Вядомы ка-
ля 50 месцаў росту ў заходніх, цэнтральных і паўночных раёнах
рэспублікі да лініі Белаўежская пушча — Баранавічы—Стоубцы—
Чэрвень—Беразіно—Орша і ізаляваны пункт паблізу Старобі-
на, вядомы таксама месцазнаходжанні на тэрыторыі Бярэзінскага
біялёгнага запаведніка і Налібоцкай пушчы. Расце невялікімі
курцінкамі ў некалькі квадратных метраў з абмежаванай колькас-
цю экзэмпляраў у хваёвых і яловых лясах імшыстага і бруснічна-
га тыпаў. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку
гаспадарчага асваення тэрыторый /высечка лясоў/. Для зберажэн-
ня віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх
вядомых месцах росту /створаны ў Бешанковіцкім і Мядзельскім
раёнах/, кантроль за станам папуляцыі, выяўленне новых месцаў
росту. Вечназялёны пакусцік з ніткападобнымі распасцёртымі
сцяблямі даўжынёй 1—2 м і бакавымі прамастойнымі галінкамі
вышынёй 10—20 см. Названа ў гонар шведскага прыродазнаўца
К. Лінея. Лісце супраціўнае, скурыстае, акругла-яйцападобнае
з клінападобнай асновай, звужанай у чаранок, суцэльнакрайняе
або ўверсе гародчата-зубчастае. Цвіце ў чэрвені—жніўні. Квет-
кі званочка-лейкападобныя, ружавата-белыя, з пурпуровымі жыл-
камі, духмяныя /з пахам ваніліну/, па 2 на канцах кветаносных
парасткаў; чашачка пяцізубчастая, вяночак з пяцілопасцевым
адцінам; тычынак 4. Плод — сухаватая жоўтая касцянка з 1
костачкай, пакрытая кручочкамі, пры дапамозе якіх лёгка чап-
ляецца да шэрці жывёл, вопраткі чалавека і можа разносіцца

на значныя адлегласці. Размнажаецца насеннем і вегетатыва. Патрабавальная да павышанай вільготнасці паветра. Агульнае пашырэнне: Паўночная Еўропа, Паўднёва-Усходняя Азія, Паўночная Амерыка; у СССР — Еўрапейская частка /поўнач і сярэдняя паласа/, Сібір, Далёкі Усход, Каўказ /горныя лясы/.

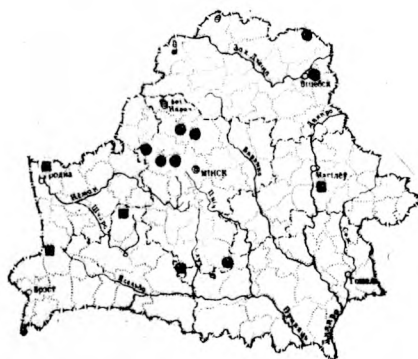
ЛУННІК АЖЫВАЮЧЫ ЛУННИК ОЖИВАЮЩИЙ

Lunaria rediviva L.

Сямейства Крыжакветныя

Сямейства Крестоцветныя

Brassicaceae (Cruciferae)

2-я КАТЭГОРІЯ АХОВЫ. Рэдкі цэнтральна-ўсходнеўрапейскі рэліктавы від, які ў БССР — за межамі суцэльнага пашырэння ў астраўных лакалітэтах. Занесены ў Чырвоную кнігу СССР і спіс ахоўных раслін Беларусі. Відомы месцазнаходжанні ў Мінскай і Віцебскай абласцях, на тэрыторыі Налібоцкай пушчы. Паводле звестак навуковай літаратуры адзначаюся ў наваколлях г. Гродна, на тэрыторыі Белавежскай пушчы і былой Магілёўскай губерні. Расце невялікімі групамі каля ручаёў і крыніц у густых лісцевых і хвойна-шыракалістых лясах, на поймавых тэрасах, парослых лесам і хмызняком; часам утварае зараснікі. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый /высечка і прарэджванне лесу/, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту /створаны ў Бешанковіц-

кім і Гарадоцкім раёнах/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станаў папуляцый, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да раслін, вырошчванне у культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй да 120 см, з прамастойным, наверху галінастым сцяблом. Лісце сэрцападобнае, буйназубчастае, кароткаваласістае, чаранковае. Цвіце у красавіку—чэрвені. Кветкі даволі буйныя, ліловыя, вельмі духмяныя, сабраны у негустыя мяцёлкі; пядзесткі з доўгімі ногцікамі; тычынак 6. Плод — плоскі, эліпсападобны стручочак даўжынёй да 5 см, завостраны з двух канцоў, на тонкай ножцы, з шырокай паўпразрыстай перагародкай; пры выспяванні створкі з насеннем аддзяляюцца, а на расліне застаюцца белыя празрыста-плевачныя, з перламутравым адлівам бліскучыя перагародкі. Размнажаецца насеннем. Вырошчваецца у Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Дэкаратыўная /асабліва ў час плоданашэння/ расліна. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя і Атлантычная Еўропа, Міжземнамор'е; у СССР — Еўрапейская частка /цэнтр/.

МАРОШКА МОРОШКА
***Rubus chamaemorus* L.**

Сямейства Ружыныя Сямейства Розовыя
Rosaceae

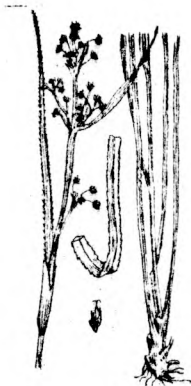
2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі арктабарэальны цыркумпалярны від, які у БССР — за паўднёвай мяжой суцэльнага пашы-

рэння. Вядомы 2 ізалвання месцы росту у Міёрскім раёне на тэрыторыі гідралагічных заказнікаў Ельня і Балота Мох, адзначана таксама у Белавежскай пушчы, на балотных масівах Дзягілеўскі Мох у Мідзельскім, Чырвонаборскі Мох у Расонскім, Обаль-2 у Шумілінскім раёнах, а таксама у наваколлі Барнава. Паводле звестак навуковай літаратуры расла у наваколлі г. Гродна і на тэрыторыі былой Магілёўскай губерні. Расце на вярховых балотах і у забалочаных лясах, утварае прыкметныя зараснікі плошчай па 0,1—0,5 га. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асаення балот /асушэнне/. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту /створаны у гідралагічным заказніку Ельня/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі. Шматгадовая двухдомная травяністая расліна вышынёй 10—30 см, з галінастым паўзучым каранішчам, на якім развіваюцца прамастойныя аднагадовыя парасткі з лускападобным лісцем каля асновы. Сцябловае лісце з прылісткамі, чаранковае, сэрца-ніркападобнае, няглыбака- 3—5-лопасцевае, злёгка агушанае; пласцінка маршчакаватая, лопасці яе шырокаліцападобныя або паукруглыя, па краі няроўназубчастыя. Цвіце у маі—чэрвені. Кветкі адзіночныя, на доўгіх кветаножках, тыччынковыя буйнейшыя за пясцікавыя; чашачка — з 5 валасістых лісцікаў; вяночак — з 5 адвартналіцападобных белых, іны раз з ружаватым адценнем п'ялёсткаў; тыччкі доўгія, ніткападобныя. Плод — чырванаватая шматкасянка /пры выспяванні бурэе/, касячкі гладкія. Размнажаецца насеннем. Лекавая /мачагонны, патагонны, проціцыготны, кроваспыняльны, ранагадчы сродак/ і харчовая /плады спажываюцца свежыя і у выглядзе варэння/ расліна. Добры меданос. Агульнае пашырэнне: поўнач Заходняй Еўропы, Паўночная Амерыка; у СССР — Еўрапейская частка, Сібір, Далёкі Усход.

МЕЧ-ТРАВА ЗВЫЧАЙНАЯ МЕЧ-ТРАВА ОВЫКНОВЕННАЯ
Cladium mariscus (L.) Pohl

Сямейства Асаковыя Сямейства Осоковыя
 Cyperaceae

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі атлантычна-еўрапейскі

реліктовий від. Занесена у Червону книгу СРСР. Відомі місця росту у азёрах Глубелька і Ячмянец — на тэрыторыі ландшафтнага заказніка Блакітныя азёры. Расце ў вадзе на глыбіні 0,2—0,5 м у прыбярэжнай палосе на заглееных берагах, на воз.Глубелька утварае зараснікі, якія суцэльным кольцам /шырынй — 1—8 м/ ахопліваюць узбярэжжа. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася ў выніку рэкрэацыйнага выкарыстання вадаёмаў, забруджвання водаў. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічнага рэзервата на воз.Глубелька, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі. Шматгадовая шэра-зялёная травяністая расліна вышынй да 1,5 м, з тоустым паўзучым карэнішчам, утварае шчыльныя дзярніны. Сцяблы амаль цыліндрычныя, пустыя, тоустыя, густааблісцелыя. Лісце трохграннае, па краі вострапілаватае і шурпатае, уверсе доўга і тонка звужанае. Цвіце ў маі. Суквецце — складаная мяцёлка. Каласкі дробныя, даўжынй да 4 мм, яйцападобна-ланцэтныя, бурныя, сабраны ў галоўчатыя пучкі; кветкі без калыкветніка, з 2—3 тычынкамі і 2—3 рыльцамі. Плод — яйцападобны цёмна-карычневы бліскучы арэшак. Размнажаецца пераважна вегетатыўна /карэнішчам/. Агульнае пашырэнне: поўдзень Скандынавіі, Сярэднія і Атлантычная Еўропа; у СРСР — Еўрапейская частка /заход/.

МНАГАНОЖКА ЗВЫЧАЙНАЯ МНОГОНОЖКА ОБЫКНОВЕННАЯ
***Polypodium vulgare* L.**

Сямейства Мнагнаножковыя Сямейства Многаножковыя
Polypodiaceae

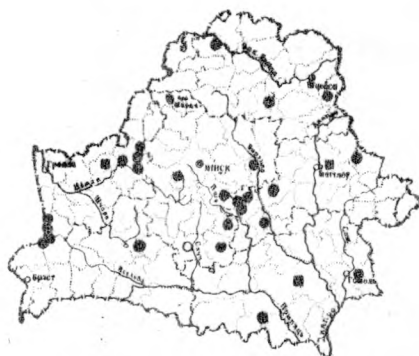

3-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі атлантычна-міжземнаморскі горна-лісны барэальны від, які ў БССР — за усходняй мяжой еўрапейскага фрагмента агульнага еўразійскага пашырэння. Трапляецца спарадычна ў ізаляваных месцах росту ў Белавежскай пушчы, Бірэзінскім біясферным запаведніку, ландшафтным заказніку **Блакітныя азёры**, у Барысаўскім, Гродзенскім, Гомельскім, Мазырскім, Мядзельскім раёнах. Паводле звестак навуковай літаратуры вядомы знаходкі віду ў Докшыцкім раёне, у наваколлі Мінска і на тэрыторыі былой Магілёўскай губерні. Расце невялікімі групамі на схілах грунтавых агаленняў па далінах рэк і катлавінах азёр, радзей на пнях, каранёвых лапінах, ствалах дрэў і валунах у цяністых лісцевых і мяшаных лясах, у хмызняках. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя на усіх вядомых месцах росту батанічных рэзерватаў /створаны ў Мядзельскім раёне паблізу воз.Нарач/, **выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, больш шырокае вырошчванне ў культуры.** Шматгадовая спараносная травністая расліна /папараць/ вышынёй 20—40 см, з доўгім паўзучым саладкаватым каранішчам /адкуль другая назва — салодкая папараць/,

густа укритым бурымі ланцэтнымі лускавінкамі. Лісце окуростае, чаранковае, размешчана у 2 рады. Ліставыя пласцінкі падожжана-ланцэтныя, перыста-раздзельныя, сегменты іх лінейна-ланцэтныя, да верхавіні акруглыя, прытупленыя або завостраныя, сучальнакрайнія ці крыху піваватыя. Спараносіць у чэрвені. Сорусы /кучкі спарангіяў/ акруглыя, залаціста-аранжавыя, без індусіяў /пакрываўцаў/, размешчаны раўнамерна паміж краем сегмента і жылкай. Размнажаецца вегетатыўна /карэнішчам/, магчыма спорамі. Вырошчваецца на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў і у Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Паліморфны від, мае шэраг падвідаў, разнавіднасцей і форм. Лекавая, дубільная /у карэнішчах да 12 % танідаў/ і дэкаратыўная /садовыя разнавіднасці/ расліна. Агульнае пашырэнне: Еўропа, Малая Азія, Міжземнамор'е, Паўночная Амерыка; у СССР — Еўрапейская частка, Каўказ, Заходняя Сібір, Сярэдняя Азія.

МЯДЗВЕДЖАЯ ЦЫБУЛЯ МЕДВЕЖИЙ ЛУК
(ЧАРАМША) (ЧЕРЕМША)
Allium ursinum L.

Сямейства Цыбулевыя Сямейства Луковыя
 Alliaceae

3-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі атлантычна-міжземнаморска-еўрапейскі від, які у БССР — за межамі сучальнага пашырэння у астраўных лакалітэтах. Занесена у спіс ахоўных раслін Бела-

русі. Спарадычна трапляецца на усёй тэрыторыі рэспублікі. Вядомы месцы росту у Бярэзінскім біясферным, Прыпяцкім ландшафтна-гідралагічным запаведніках, Белавежскай і Налібоцкай пушчах. Расце поблізу рэк, ручаёў і балот у шыракалістых, шыракаліста-яловых і чорнаальховых лясах, утварае зараснікі; у поймавых дубровах Налібоцкай пушчы і р. Заходняя Бярэзіна знаходзяцца самыя буйнейшыя папуляцыі на Беларусі. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася у выніку гаспадарчага асваення тэрыторый /высечка лясоў, асушэнне балот/, збор раслін на харчовыя мэты. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту /створаны на тэрыторыі гідралагічнага заказніка Ельня, у Любанскім і Пухавіцкім раёнах/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да расліны, вырошчванне у культуры. Шматгадовая эфемероідная цыбулева травяністая расліна вышынёй да 40 см. Цыбуліна падоўжанай формы, без крыючых лускавінак, таўшчынёй каля 1 см, штогод узнаўляецца, мае смак часнаку. Сябло трохграннае, у ніжняй частцы з 2, іншы раз з 3 вялікімі шырокаэліпсападобнымі, заостранымі лістамі, якія паступова звужаюцца у чаранок; шырыня плацінкі — 8 см, даўжыня — 20 см. Цвіце у чэрвені. Кветкі буйныя, белыя, нахшталт зорчак, у негустым парасоніку на верхавішчы кветаноса /да распускання ён у плаватчым пакрывале/; калыкветнік з 6 лісцікаў; тычынак 6, яны карацейшыя за лісцікі калыкветніка; пясцікі. Плод — трохгранная каробачка. Размнажаецца насеннем і вегетатыва /даччынымі цыбулінамі — у адзін год можа закладвацца 2—3/. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР і на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Каштоўная харчовая /гатуець салаты/, лекавая /мае бактэрыцыдныя і фунгіцыдныя уласцівасці/, меданосная і дэкаратывная расліна. Агульнае пашырэнне: Скандынавія, Атлантычная і Паўднёвая Еўропа, Міжземнамор'е, Малая Азія; у СССР — Еўрапейская частка /захад, поўнач і цэнтр/, **Кавказ**.

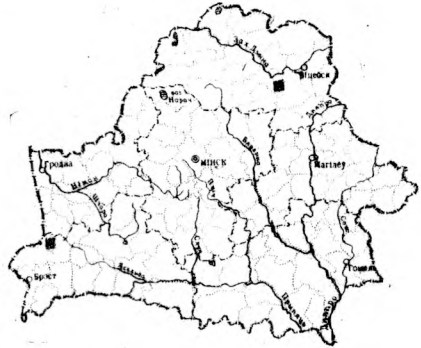
НАДВАРОДНІК БЯЗЛІСТЫ***Epirogium aphyllum* (F. W. Schmidt) Sw.**

Сямейства Ятрышнікавыя

НАДВОРОДНІК БЕЗЛІСТНЫЙ

Сямейства Ятрышніковыя

Orchidaceae

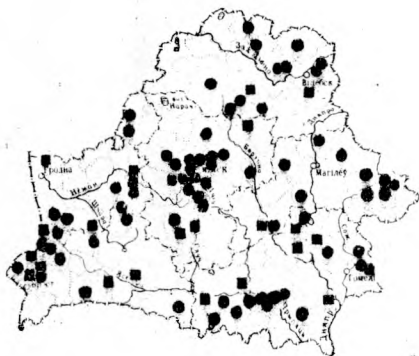

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдка атлантычна-міжземнаморска-еўрапейскі від. Занесены ў Чырвоную кнігу СССР і спіс ахоўных раслін Беларусі. Вядомы месцы росту ў Сенненскім раёне і Белавежскай пушчы. За апошнія дзесяцігоддзі амаль не выяўляўся. Расце адзіночнымі экзэмплярамі ў вільготных хвойных, мяшаных і шыракалістых лясах. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый /асушэнне зямель, высечка лясоў/. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў у вядомых месцах росту, выяўленне новых месцаў росту і кантроль за станам папуляцый. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 5—20 см, з каралападобным, моцна галінастым, членістым каренішчам. Сапратроф. Пазбаўлены зялёнага лісця /жывіцца арганічнымі рэчывамі мясновага подсіду/. Сцябло сакаўное, жаўтаватае, з чырвонымі палоскамі, нясе 5—8 лускападобных лісцікаў. Цвіце ў чэрвені. Кветкі панікля, духмяныя, жаўтавата-белыя, часам з фіялетавымі палоскамі, у рэдкай гронцы; губа трохлопасцевая, белаватая, з 4—6 радамі пурпуровых або светла-фіялетавых палосак; шпорка светла-фіялетавая. Плод — каробачка. Размнажаецца вегетатывна і насеннем. Агульнае пашырэнне: Паўднёвая Скандынавія, Сярэдняя і Атлан-

тичная Еуропа, Міжземнамор'е, Малая Азія, Японія, Кітай; у СССР — Еўрапейская частка, Каўказ, Сібір, Далёкі Усход.

НАПЕРСТАУКА НАПЕРСТЯНКА
БУЙНАКВЕТКАВАЯ КРУПНОЦВЕТКОВАЯ
Digitalis grandiflora Mill.

Сямейства Заловікавыя Сямейства Норычніковыя
Scrophulariaceae

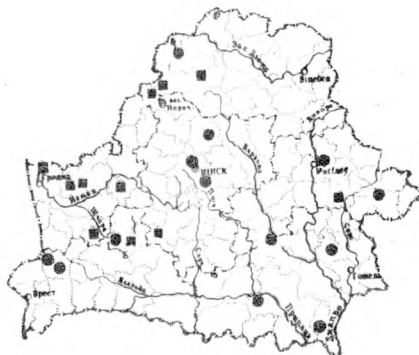

4-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Еўрасібірскі від, які у БССР — на паўночнай мяжы суцэльнага пашырэння. Трапляецца па усёй тэрыторыі рэспублікі, часцей на Мінскім і Навагрудскім узвышшах, каля Ваўкавыска і у Белавежскай пушчы, ёсць таксама месцы росту на тэрыторыі Прыпяцкага ландшафтна-гідралагічнага запаведніка. Расце ў шыракалістых і ялова-шыракалістых лясах, сярод хмизняку, аддае перавагу глебам, багатым вапнаю. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася ў выніку збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў у месцах масавага росту /створаны ў Камянецкім, Віцебскім, Гарадоцкім раёнах/, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да раслін, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая залозіста-агушаная травяністая расліна вышынёй 40—100 см, з гарызантальным карэнішчам. Сцябло прамастойнае, не разгалінаванае. Лісце буйное, светла-зялёнае, чаргаванае, прадаугавата-яйцападобнае, дробнаплаватае. Цвіце ў чер-

вені—ліпені. Кветкі вялікія, на кветаножках, панікля, бледна-жоўтыя, сабраны на адной у аднабокую, доўгую, шматкветную гронку; вяночак трубчаста-званочкавы, двухгубы, унутры з чырвона-бурай сеткай і плямкамі; тычынак 4. Плод — густаапушаная яйцападобная каробачка. Размнажаецца насеннем. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР і на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Лекавая /выкарыстоўваецца пры хваробах сэрца/ і дэкаратыўная /у культуры з 1561 г./ расліна. Ядавітая. Агульнае пашырэнне: Заходняя Еўропа, Малая Азія, Міжземнамор'е; у СССР — Еўрапейская частка /акрамя поўначы/, Перадкаўказзе, Заходняя Сібір.

НЕАТЫЯНТА КЛЮБЧКОВАЯ НЕОТТИАНТА КЛЮБЧКОВАЯ
Neottianthe cucullata (L.) Schlechter

Сямейства Ятрышнікавая Сямейства Ятрышниковые
 Orchidaceae

3-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі еўразійскі від, які ў БССР — паблізу паўднёвай мяжы суцэльнага пашырэння. Від занесены ў спіс ахоўных раслін Беларусі. Вядомы месцы росту ў Мінскім, Лагойскім, Чэрняўскім, Браслаўскім, Бабруйскім, Клімавіцкім, Мазырскім, Брагінскім, Буда-Кашалёўскім і Баранавіцкім раёнах, у Белавежскай пушчы. Паводле звестак навуковай літаратуры адзначаецца ў заходніх і паўночна-заходніх раёнах рэспублікі. Расце адзіночнымі экзemplярамі ў хвойніках-зеленамошніках,

часцей ва узгорыстай мясцовасці. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый /высечка лясоў/. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 20—30 см, з шарападобнымі клубнямі. Сцябло тонкае, рабрыстае, каля асновы з 2 супраціўнымі эліпсазавостранымі сакаўнымі лістамі, з якіх адзін больш вузкі. Сцябловае лісце /1—3/ маленькае, вузкаланцэтнае, заостранае. Цвіце ў чэрвені—ліпені. Кветкі шлемападобныя, фіялетава-ружовыя, іншы раз белыя, у 6—20-кветным аднабокім коласе; губа зверху з дробнымі сасочкамі, глыбокатрохлопасцевая, з больш буйной сярэдняй і дробнымі вузкалінейнымі бакавымі лопасцямі; шпорка кароткая, звернутая ўперад. Плод — каробачка. Размнажаецца насеннем. Агульнае пашырэнне: Паўднёва-Усходняя Азія, Сярэдняя Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка, Усходняя і Заходняя Сібір, Далёкі Усход.

ПЯВОЙНІК ПРАМЫ ЛАМОНОС ПРЯМОЙ
Clematis recta L.

Сямейства Назяльцовыя

Сямейства Лютыковыя

Ranunculaceae

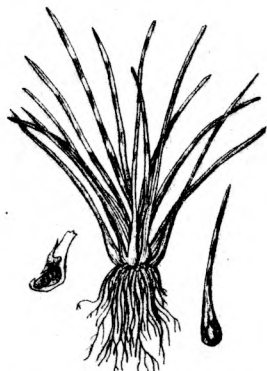
2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі цэнтральна-усходнеўрапейскі рэліктавы від, які у БССР — за паўночнай мяжой суцэльнага

пашырэння ў астраўных лакалітэтах. Вядомы месцы росту на усходзе і паўднёвым усходзе рэспублікі: на раках Днепр /ад Оршы да Лоева/, Друць і Прыпяць, на Мазырскай і Юравіцкай градах, на тэрыторыі Прыпяцкага ландшафтна-гідралагічнага запаведніка і іншых месцах. Расце асобнымі экзэмплярамі на парослых хмызняком схілах рачных далін і яроў, зрэдку утварае нязначныя зараснікі. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на усіх вядомых месцах росту, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй да 1,5 м, з кароткім вузлаватым карэнішчам і прамым сцяблом. Лісце супраціўнае, блакітна-зялёнае, няпарнаперыстае, з 2—4 парамі яйцападобных завостраных чаранковых лісцікаў. Цвіце ў чэрвені—ліпені. Кветкі дыяметрам каля 2 см, белыя або жоўтыя, шматлікія, у шчткападобным суквецці; калякветнік з 4—5 лісцікаў; тычынкі і пясцікі шматлікія. Плод — шматарэшак, плодзікі аднанасенныя, спіснутыя. Размнажаецца вегетатывна /карэнішчам/ і насеннем. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Лекавая /мае бактэрыцыдныя і фітанцыдныя уласцівасці/ і дэкаратывная /ёсць садовыя формы з махрыстымі кветкамі/ расліна. Ядавіты. Агульнае пашырэнне: Паўднёвая і Цэнтральная Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка /поўдзень лясной, лесастэпавай і стэпавай зон/, Каўказ.

ПАЛУШНІК АЗЕРНЫ ПОЛУШНИК ОЗЕРНЫЙ
Isoëtes lacustris L.

Сямейства Палушнікавыя Сямейства Полушниковые
Isoëtaceae

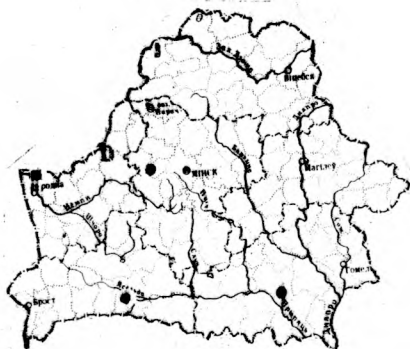
2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі атлантычна-еўрапейскі рэліктавы від, які ў БССР — за межамі суцэльнага пашырэння ў астраўных лакалітэтах. Занесены ў спіс ахоўных раслін Беларусі. Вядомы месцы росту ў 10 азёрах на поўначы рэспублікі, а таксама ў азёрах Свіцязь і Белае ў Навагрудскім і Дунінецкім раёнах — на тэрыторыі ландшафтных заказнікаў Свіцязанскі

і Белае. Расце на прыбярэжных пясчаных мелкаводдзях у алігатрофных азёрах пад вадой на глыбіні 40—250 см, утварае зараснікі /"падводныя лугі"/ уздоўж берага палосай 20—50 м у даўжыню і 3—4 м у шырыню. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася у выніку гаспадарчага і рэкрэацыйнага асваення вадаёмаў. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту /створаны на воз. Белае у Дунінецкім раёне/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі. Шматгадовая падводная спаравая травяністая расліна вышынёй 8—20 см. Ад сцябла /клубнепадобнае каранішча, скрытае у зямлі/ адыходзяць пучком шматлікія карані і лісце. Лісце даўжынёй да 30 см, з расшыранай асновай, у верхняй частцы вострае, цёмна-зялёнае, цвёрдае, шылападобнае /адсюль народная назва шыліца/. Спараносіць у жніўні—верасні. У пазухах расшыраных лісцевых асноў перыферычнага лісця утвараюцца спарангіі: на больш вонкавых — макраспарангіі з буйнымі спорами, на унутраных — мікраспарангіі з дробнымі спорами. У цэнтры сцябла размешчана вегетатыўнае лісце /без спарангіяў/. Увосень лісце са спарангіямі ападае, застаецца толькі вегетатыўнае; на наступны год на вонкавым вегетатыўным лісці утвараюцца макраспарангіі, на унутраным — мікраспарангіі, а у цэнтры сцябла вырастае вегетатыўнае лісце. Размнажаецца спорами. Агульнае пашырэнне: Скандынавія, Сярэдняя і Атлантычная Еўропа, Паўночная Амерыка; у СССР — Еўрапейская частка, Заходняя Сібір.

ПАЛЬЧАТАКАРЭННІК ПАЛЬЧАТОКОРЕННІК
БУЗІННЫ БУЗІННЫЙ
***Dactylorhiza sambucina* (L.) Soó**

Сямейства Ятрышнікавыя Сямейства Ятрышніковыя
Orchidaceae

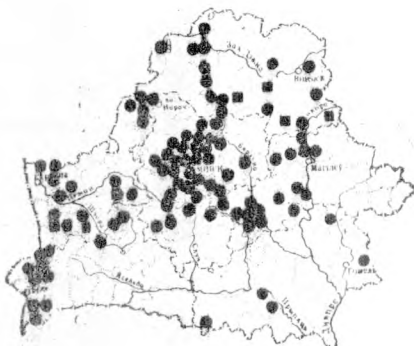

I-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі еўрапейска-малаазійскі від, які ў БССР — у межах суцэльнага пашырэння. Занесены ў Чырвоную кнігу СССР. Паводле звестак навуковай літаратуры адзначаны месцы росту каля гарадоў Гродна, Мсціслаў, Васілевічы, Пінск, у Калінкавіцкім і Асіповіцкім раёнах, на тэрыторыі Налібоцкай пушчы, аднак у апошнія дзесяцігоддзі амаль не выяўляюся. Акрамя таго, большасць з пералічаных месцаў росту, відаць, памылковыя. Адзінае дакладна вядомае месца росту, пацверджанае гербарыем, — наваколле вёскі **Юравічы** у Калінкавіцкім раёне. Расце на лугавінах сярод хмызняку і у лісцевых лясах, утварае невялікія зараснікі. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый, збору квітучых раслін. Ёсць небяспека ў тым, што гэты від зусім знікне са складу флоры БССР, і таму патрэбна правядзенне дадатковых навуковых даследаванняў з мэтай выяўлення новых месцаў росту і рэвізіяй старых, арганізацыя батанічных рэзерватаў, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ачыдных адносін да расліны. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 10—30 см, з верападобнымі або цыліндрычнымі, кароткадвух- ці чатырохраздзельнымі клубнякарамі. Сцябло

бледна-зялёнае, з 4—5 прадаугаватымі або ланцэтнымі тупаватымі, без плямак лістамі /ніжні самы буйны/. Цвіце у маі—чэрвені. Кветкі светла-жоўтыя або пурпуровыя, з слабым пахам бузіны чорнай, з лістападобнымі вузкімі прыкветкамі, у кароткацыліндрычным коласе; губа з пурпуровымі плямкамі, акругла-рамбічная, амаль суцэльная ці неглыбокатрохлопасцевая, бакавыя лопасці яе буйныя, акруглыя, сярэдняя — невялікая, трохвугольна-яйцападобная; шпорка тупая, ледзь сагнутая, звернута ўніз. Плод — каробачка. Размнажаецца насеннем, магчыма вегетатывна. Лекавая і дэкаратывная расліна. Агульнае пашырэнне: Заходняя Еўропа, Міжземнамор'е; у СССР — Еўрапейская частка.

ПЕРАЛЕСКА (ПЯЧОНАЧНИЦА) ВИСАКАРОДНАЯ **ПЕРЕЛЕСКА (ПЕЧЕНОЧНИЦА) БЛАГОРОДНАЯ**
Hepatica nobilis Mill.

Сямейства Казяльцовыя Сямейства Лютыковыя
Ranunculaceae

3-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Цэнтральнаеўрапейскі від, які у БССР — на паўднёва-усходняй мяжы еўрапейскага фрагменту суцэльнага галарктычнага пашырэння. Трапляецца па усёй тэрыторыі рэспублікі, на паўднёвым усходзе — толькі ў астраўных ізаляваных лакалітэтах. Вядомы месцы росту ў Беларэжскай пушчы і Бярэзінскім біясферным запаведніку. Расце даволі вялі-

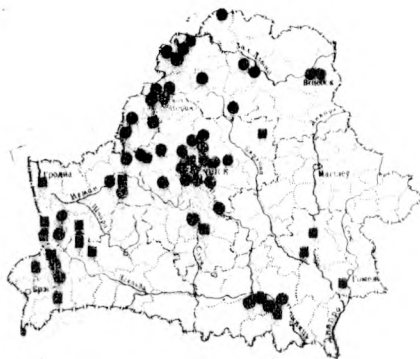
кімі групамі на палянах у мяшаных, хвойных і шыракалістых лясах, драбналесці па берагах рэк, схілах узгоркаў і яроў, зрэдку утварае зараснікі. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў у месцах масавага росту /створаны 10 — у Віцебскім, Міёрскім, Верхнядзвінскім, Пухавіцкім раёнах/, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да расліны, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 5—15 см, з кароткім чорна-бурым карэнішчам, пакрытым белымі лускападобнымі лісцікамі. Лісце трохлопасцевае, скуростае, шчыльнае, на доўгіх чаранках, у прыкаранёвай разетцы, паяуляецца пасля цвіцення /у красавіку—май/. Кветкі адзіночныя, блакітныя, радзей ружовыя або белыя, дыяметрам да 3 см, сядзяць па адной на доўгіх чырванаватых сцяблінках-кветаносах; вяночак з 6—7 пялёсткаў; пад кветкай — пакрывава з 3 авальных зялёных лісцікаў, нагадвае чашачку; тычынкі і пясцікі шматлікія; на ноч і ў дажджлівае надвор'е кветкі закрываюцца. Плод — шматарэшак, плодзікі з празрыста-белым прыдаткам каля асновы. Размнажаецца насеннем і вегетатывуна /карэнішчам/. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР і на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Дэкаратывная /у культуры з 1440 г., ёсць садовыя формы з махрыстымі кветкамі; перспектывная для зялёнага будаўніцтва рэспублікі/ і лекавая расліна. Ядавітая. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя Еўропа, Міжземнамор'е, Карэя, Японія, Паўночная Амерыка; у СССР — Еўрапейская частка /заход/, Далёкі Усход.

ПЕРШАЦВЕТ ВЕСНАВЫ ПЕРВОЦВЕТ ВЕСЕННИЙ

Primula veris L.

Сямейства Першакветныя Сямейство Первоцветные
Primulaceae

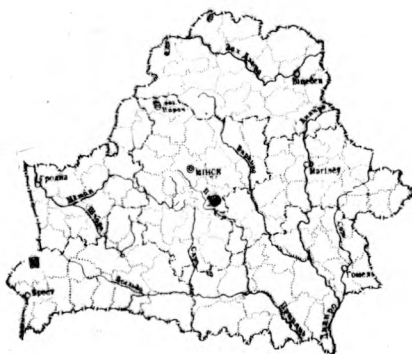
3-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Цэнтральна-ўсходнееўрапейскі від, які ў БССР — у межах суцэльнага пашырэння. Трапляецца параўнальна часта па ўсёй тэрыторыі рэспублікі, асабліва ў заходніх і цэнтральных раёнах і на Мазырскай градзе, вядомы месцы росту на тэрыторыі Бярэзінскага біясфернага, Прыпяцкага ландшафтна-

гідралагічнага запаведніка, у Белавежскай і Налібоцкай пушчах. Расце групамі, іншы раз даволі вялікімі, на палянах і схілах узгоркаў у мяшаных лясах, на сухіх лугах, на багатых сугліністых глебах у далінах рэк. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася у выніку гаспадарчага асваення тэрыторый, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў у месцах масавага росту /створаны 4 — у Віцебскім, Пухавіцкім, Мядзельскім раёнах/, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да расліны, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая бессцябловая травяністая расліна вышынёй 10—30 см, з кароткім тоўстым карэнішчам. Лісце яйцападобнае або яйцападобна-прадаугаватае, маршчакаватае, у прыкаранёвай разетцы. Цвіце ў маі—чэрвені. Кветкі светла-жоўтыя, панікляя, з моцным мядовым пахам, у аднабокім парасонападобным суквецці; вяночак з доўгай трубачкай і невялікім 5-лопасцевым адцінам, з аранжавымі плямкамі; чашачка званочкавая, з пяццю зубчыкамі; тычынак 5. Плод — яйцападобная каробачка. Размнажаецца насеннем. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР і на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Лекавая /мачагонны, адхарквальны, лёгкі слабільны сродак/, харчовая /спажываецца як салата/ і дэкаратыўная /мае шмат садовых форм, перспектыўная для зялёнага будаўніцтва рэспублікі/ расліна. Агульнае паширэнне: Заходняя і Цэнтральная Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка.

ПЕРШАЦВЕТ ВЫСОКИ **ПЕРВОЦВЕТ ВЫСОКИЙ**
Primula elatior (L.) Hill.

Сямейства Першакветныя Сямейства Первоцветныя
Primulaceae

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі цэнтральнаеўрапейскі рэліктавы від, які ў БССР — за усходняй мяжой суцэльнага пашырэння ў астраўным лакалітэце. Вядома месца росту каля г. Мар'іна Горка ў Пухавіцкім раёне. Паводле звестак навуковай літаратуры адзначаецца на тэрыторыі Белавежскай пушчы /папрабуе праверкі/. Расце на вільготных лугах у месцах выхаду грунтавых водаў, адзначана некалькі курцін на плошчы каля 600 м². Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый /асушэнне зямель, касьба/. Для зберажэння віду арганізаваны батанічны рэзерват на вядомым месцы росту каля г. Мар'іна Горка ў Пухавіцкім раёне, а таксама неабходны правядзенне кантролю за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая бесцябловая травяністая расліна /сінонімы ключкі, баранчыкі/ вышыняй 10—40 см, з кароткім тоўстым карэнішчам. Лісце яйцападобнае або яйцападобна-падоўжанае, маршчакаватае, апушанае, асабліва з ніжняга боку, па краі гародчатае, каля асновы рэзка звужана ў крылаты чаранок, сабрана ў прыкаранёвую разетку. Цвіце ў красавіку — пачатку мая. Кветкавая стрэлка нясе на верхавіцы парасонападобнае аднабокае суквецце з 5—13 буйных, паніклых у адзін бок серна-жоўтых, з больш

цёмным кольцам у зеве, кветак; чашачка вузкая, бледна- або зеленавата-жоўтая; вяночак плоскі, колападобны; тычынак 5. Плод — яйцападобна-падоўжаная каробачка. Размнажасца пераважна вегетатывна, магчыма насеннем. Вырошчваецца у Цэнтральным батанічным садзе АН БССР і на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Лекавая і дэкаратыўная расліна. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка /заход/.

ПІРЭТРУМ ПІЧЫТКОВЫ **ПІРЭТРУМ ПІЧЫТКОВЫЙ**
Pyrethrum corymbosum (L.) Schrank.

Сямейства Складанакветныя Сямейства Сложноцветные
Asteraceae (Compositae)

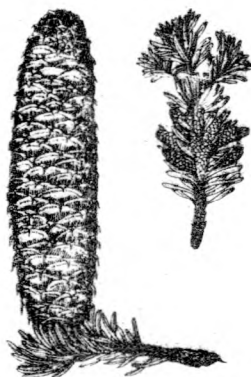

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі еўрасібірскі рэліктавы від, які ў БССР — у астраўных лакалітэтах. Вядомы 4 месцы росту ў Добрушскім, Бераставіцкім і Мазырскім раёнах. Расце ў хвойна-шыракалістых і шыракалістых лясах арляковага і чарнічнага тыпаў. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый /высечка лясоў/. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на усіх вядомых месцах росту /створаны на тэрыторыі Шабрынскага батанічнага заказніка, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцый. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 30—100 см, з тоўстым вузлаватым каранішчам. Сцябло прамастойнае, вуглавата-баранаватае, у верхняй частцы звычайна разгалінаванае, пакрытае валаскамі. Лісце буйное,

зверху зялёнае, знізу — з прыціснутымі шараватымі валаскамі, прадаугаватае, перыста-рассечанае на шматлікія ланцэтападобныя, востразубчастыя доли; ніжняе — даўжынёй 10—20 см і шырынёй 5—8 см, на чаранках, у пучку, верхняе і сярэдняе сцягловае — сядзячае. Цвіце у маі—жніўні. Кветкавыя кошыкі дыяметрам 3—4 см, на доўгіх кветаносах, у негустым /з 3—10 кошыкаў/ шчыткападобным суквецці; краявыя кветкі несапраўднаязычковыя, белыя, сярэдзінныя — трубчастыя, жоўтыя; лісьцікі абгорткі **чарапічныя**, валасістыя, на краі плавачныя, вонкавыя — прадаугаватыя, вострыя, унутраныя — адваротнайцападобныя, злёгку раснічастыя. Плод — пцігранаая сямянка. Размнажаецца насеннем. Дэкаратыўная расліна. Агульнае пашырэнне: Цэнтральная Еўропа, Малая Азія, Міжземнамор'е; у СССР — Еўрапейская частка /цэнтр і усход/, Каўказ, Заходняя Сібір.

ПІХТА БЕЛАЯ ПИХТА БЕЛАЯ
Abies alba L.

Сямейства Хваёвыя Сямейства Сосновыя
Pinaceae

I-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Цэнтральнаеўрапейскі рэліктавы від, які ў БССР — за ўсходняй мяжой суцэльнага пашырэння ў астраўным лакалітэце. Вядома і заляванае месца росту ў Белавежскай пушчы — на балотным масіве Дзікі Нікар, дзе ў ялова-грабовай дуброве на плошчы 15 га /"піхтавы востраў"/ растуць 35 старых дрэў і маладняк-самасеў. Колькасць віду ў флоры БССР пменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый /асушэн-

не балот/ і пашкоджання маладняку капітнымі жывёламі. Для зберажэння віду неабходны выяўленне новых месцаў росту, рэгуляванне узроўню грунтавых водаў у прылеглай асушальнай сетцы і абгароджванне ляснага участка у Белавежскай пушчы, вырошчванне ў лягасах рэспублікі і садова-паркавай культуры. Аднадомнае вечназялёнае дрэва вышынёй да 33 м, дыяметрам да 77 см, з амаль цыліндрычнай кронай і светла-шэрай, гладкай карой. Ігліца размешчана двухрадкова, грабенчата, на вегетатывных парастках — мяккая, плоская, даўжынёй 2—3 см, бліскучая, цёмна-зялёная, зверху жалабатая, знізу злётку кілеватая, з 2 светлымі палоскамі; на рэпрадуктыўных /нясуць шышкі/ — чатырохгранная, з белаватымі палоскамі на гранях. Мікрастробілы і шышкі размешчаны ў верхняй частцы кроны: мікрастробілы развіваюцца з верхавінкавай пупішкі, у пазухах ігліцы, адзіночныя, шматлікія; шышкі — наблізу канцоў леташніх парасткаў, прамастойныя, даўжынёй 10—16 см, карычневыя, з вагнутымі данізу плевачнымі крыўчымі лускавінкамі; насенныя лускавінкі скурчывата-дравяністыя, цесна налягаюць адна на другую, уся шышка часта насычана смалой. Высываюць шышкі ў канцы жніўня — пачатку верасня і рассыпаюцца на асобныя лускавінкі, а стрыжні шышак доўга застаюцца на галінках накішталт своеасаблівых "свечак". Размнажаецца насеннем /буйнае, з крылом/. Вырошчваецца ў ляснай культуры некаторых лягасаў і парках /напрыклад, Столінскі ў Брэскай вобласці/. Дэкаратывнае дрэва, можа выкарыстоўвацца ў адзіночных, групавых і алейных пасадках пераважна ў паўднёвых раёнах рэспублікі. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя і Атлантычная Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка /заход, Карпаты/.

ПЛЮШЧ ЗВЫЧАЙНЫ ПЛЮШЧ ОБЫКНОВЕННЫЙ
Hedera helix L.

Сямейства Араліевыя Сямейство Аралиевые
 Araliaceae

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі атлантычна-міжземнаморска-еўрапейскі рэліктавы від, усходняя мяжа еўрапейскага фрагмента суцэльнага пашырэння якога праходзіць па тэрыторыі БССР. Занесены ў спіс ахоўных раслін Беларусі. Вядомы месцы росту ў Белавежскай пушчы, Маларыцкім, Жабінкаўскім, Пружанскім і Асі-

повіцкім раёнах. Паводле звестак навуковай літаратуры адзначаны таксама у наваколлі гарадоў Брэст і Шчучын. Расце у ялова-шыракалістых, шыракалістых і бярозава-яловых лясах, утварае зараснікі. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый, змены клімату. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на усіх вядомых месцах росту, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне у культуры. Вечназялёная ліяна /ва умовах рэспублікі даўжынёй 3—5 м/ з дравяністым галінастым сцяблом, якое сцелецца або чапляецца па ствалах дрэў пры дапамозе маленькіх паветраных каранёў-прысоскаў. Лісце 3—5-лопасцевае, з выцягнутай сярэдняй лопасцю, скурчатае, зверху цёмна-зялёнае, знізу больш светлае. Цвіце ў верасні—кастрычніку /на Беларусі цвіценне амаль не назіраецца/. Кветкі зеленаватыя са своеасаблівым пахам, пяцічленныя, у шарападобных парасоніках. Плод — ягадападобны, высыявае увесну на другі год. Размнажаецца вегетатыўна. Вырошчваецца ў садах, парках, памяшканнях. Лекавая /мачагонны, процізапаленчы, ранагаючы сродак/ і дэкаратыўная /абвівае сценны, вокны, прыдатны для вертыкальнага азелянення/ расліна. Агульнае пашырэнне: Паўднёва-Заходняя і Паўднёвая Еўропа, Заходняя Азія, Японія; у СССР — Еўрапейская частка /заход/, Каўказ.

ПОЗНАЦВЕТ АСЕННІ БЕЗВРЕМЕННИК ОСЕННИЙ
Colchicum autumnale L.

Сямейства Лілейныя Сямейства Лілейныя
Liliaceae

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Выключна рэдкія цэнтральнаеўрапейскія рэліктавы від, які ў БССР — за усходняй мяжой суцэльнага пашырэння ў ізаляваных астраўных лакалітэтах. Відомы месцы росту поблізу г. Мар'іна Горка ў Пухавіцкім раёне, дзе на парослай хмызняком дугавіне на плошчы каля 500 м² расце 12 экзemplяраў; больш значныя зараснікі выяўлены ў Мядзельскім раёне. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый /касяба, асушэнне/, змянення ўзроўню грунтовых водаў. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту /створаны ў Пухавіцкім раёне/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая клубнецыбулевая травяністая расліна вышынёй 10—30 см. Клубнецыбуліна буйная, укрывае цёмнымі абалонкамі, якія утвараюць вакол сцябла трубку. Лісце шчыльнае, ланцэтнае, бліскачае, даўжынёй да 30 см, развіваецца увесну, летам адмірае. Цвіце ў канцы жніўня — кастрычніку /адсюль назва роду/. Кветкі адзіночныя, буйныя, лілова-ружовыя, лейкападобныя, паяўляюцца пасля завядання лісця; калыкветнік просты, вяночкападобны, з доўгай цыліндрычнай трубкай і шасцілопасцевым адлігам; тыччак 6. Плод — паложана-акруглая трохгнездавая каробачка. Размнажаецца веге-

татуна /даччынымі клубнецбулінкамі/ і насеннем. Вырошчваецца у Цэнтральным батанічным садзе АН БССР і на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Декаратывная /у культуры з 1561 г., мае садовыя формы з махрыстымі кветкамі/ і лекавая /слабільны, мачагонны, патагонны, жаўцягонны, ванітоўны сродак/ расліна. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя і Атлантычная Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка /захад/.

**ПЫЛКАГАЛОУНІК
ДАУГАЛІСТЫ**
Sephalanthera longifolia (L.) Fritsch

Сямейства Ятрышнікавая

**ПЫЛЬЦЕГОЛОВНИК
ДЛИННОЛИСТНЫЙ**

Sephalanthera longifolia (L.) Fritsch

Сямейства Ятрышніковыя
Orchidaceae

3-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі еўрапейска-малаазійскі від, паўночная мяжа суцэльнага пашырэння якога праходзіць па тэрыторыі БССР. Знаходзіцца пад пагрозай знікнення. Занесены ў Чырвоную кнігу СССР і спіс ахоўных раслін Беларусі. Вядомы месцы росту поблізу гарадоў Мазыр, Ваўкавіск, Навагрудак, Мінск, у Дэльчыцкім і Валожынскім раёнах. Паводле непацверджаных звестак навуковай літаратуры адзначаны каля гарадоў Гродна, Нясвіж і на тэрыторыі былога Слуцкага павету. Расце асобнымі экзэмплярамі і невялікімі групамі ў шыракалістых і хвойна-шыракалістых лясах, утварае зараснікі. Колькасць віду у флоры БССР пменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на усіх вядомых месцах росту /створ-

раны у Мядзельскім раёне/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да расліны, вырошчванне у культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 15—45 см, з укарачаным гарызантальным каранішчам. Сцябло аблісцелае, без агушэння. Лісце лінейна-ланцэтнае, заостранае, адхіленае ад сцябла; сярэдняе — найбольш буйное /даўжынёй 7—16 см і шырынёй 0,9—2,8 см/. Цвіце у маі—чэрвені. Кветкі з дробнымі прыкветкамі, белыя, звяночкападобныя, накіраваны ўверх, духмяныя, па 3—20 у рыхлым коласападобным суквецці; губа кароткая, без шпоркі, пасярэдзіне падзелена вузкай выемкай на 2 долі, з якіх пярэдняя з 5—7 грабеньчыкамі, на канцы залаціста-жоўтая, пакрытая са-сочкамі. Плод — каробачка. Размнажаецца насеннем і вегетатыву-на. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Дэка-ратыўная расліна. Агульнае пашырэнне: Заходняя Еўропа, Малая Азія, Міжземнамор'е; у СССР — Еўрапейская частка, Урал, Каў-каз, Сярэдняя Азія /Ферганская даліна/.

ПЫЛКАГАЛОУНІК ЧЫРВОНЫ **ПЫЛЬЦЕГОЛОВНИК КРАСНЫЙ**
Cephalanthera rubra (L.) Rich.

Сямейства Ятрышнікавыя Сямейства Ятрышніковыя
 Orchidaceae

I-я КАТЭГОРІЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі еўрапейска-міжземнамор-скі від, які ў БССР — паблізу паўночна-усходняй мяжы суцэльна-га пашырэння. Занесены ў Чырвоную кнігу СССР і спіс ахоўных раслін Беларусі. Трапляецца спарадычна па усёй тэрыторыі рэс-

публікі. Вядомы месцы росту у Белавежскай пушчы, Бярэзінскім біясферным і Прыпяцкім ландшафтна-гідралагічным запаведніках і іншых месцах. Расце асобнымі экзэмплярамі і невялікімі групамі у лісцевых лясах і хмызняках. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася у выніку гаспадарчага асваення тэрыторый, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на усіх вядомых месцах росту /створаны у Пухавіцкім раёне/, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да расліны, вырошчванне у культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 25—60 см, з кароткім, амаль вертыкальным карэнішчам. Сцябло кароткаапуланае у верхняй частцы. Лісце прадаугавата-ланцэтнае, заостранае, зверху цёмна-зялёнае, знізу блакітнавата-зялёнае. Цвіце у чэрвені—ліпені. Кветкі буйныя, лілова-ружовыя, зрэдку белаватыя, у коласпадобным суквецці; прыкветкі ланцэтныя, вострыя; губа белая, з чырванаватай аблямоўкай, папярочна падзелена на 2 долі, з якіх пярэдняя яйцападобна-ланцэтная заостраная, зверху з жаўтаватымі кучаравымі палоскамі. Плод — каробачка. Размнажаецца насеннем і вегетатывна. Вырошчваецца у Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Дэкаратывная расліна. Агульнае пашырэнне: Заходняя Еўропа, Малая Азія; у СССР — Еўрапейская частка, Кавказ.

ПЯРЭСНА ЕУРАПЕЙСКАЯ КУПАЛЬНИЦА ЕВРОПЕЙСКАЯ
Trollius europaeus L.

Сямейства Казальцовыя Сямейства Лютіковыя
Ranunculaceae

I-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі цэнтральна-ўсходнееўрапейскі від, які у БССР — паблізу паўднёвай мяжы суцэльнага пашырэння. Від скарачаецца. Занесена у спіс ахоўных раслін Беларусі. Вядомы месцы росту у Белавежскай і Налібоцкай пушчах, Прыпяцкім ландшафтна-гідралагічным і Бярэзінскім біясферным запаведніках, на Мазурскай градзе, у наваколлі г. Мінска. Расце невялікімі групамі і асобнымі экзэмплярамі у хвойна-шыракалістых лясах, на вільготных лясных палянах, узлесках. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася у выніку гаспадарчага асваення тэрыторый /узурванне, асушэнне/, збору квітучых раслін. Для збера-

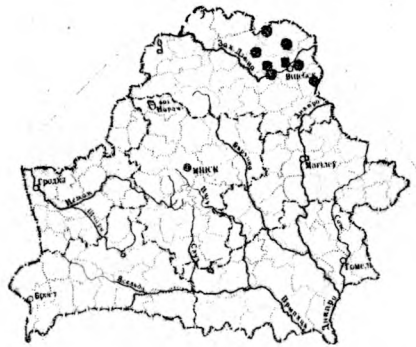

жэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў у месцах масавага росту /створаны ў Віцебскім, Гарадоцкім, Добрушскім раёнах/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да раслін, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 60—80 см, з кароткім каранішчам. Сцябло прамое. Лісце пальцараздзельнае, з буйназубчастымі долямі, голае, зверху цёмна-зялёнае, знізу больш светлае; прыкаранёвае — на доўгіх чаранках, сцябловае — сядзячае. Цвіце ў маі—чэрвені. Кветкі буйныя, дыяметрам да 5 см, адзіночныя, шарападобныя, залаціста-жоўтыя, слабадухмяныя, сядзяць на канцах сцяблоў і галінак, складаюцца з 12—15 плёсткападобных выгнутых чашалісцікаў; плёсткі /нектарнікі/ лінейныя, карацейшыя за шматлікія тычкі. Плод — шматлістоўка. Размнажаецца насеннем. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР і на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Дэкаратыўная /у культуры з 16 ст., ёсць садовыя махрыстыя формы, перспектыўная для зялёнага будаўніцтва рэспублікі/, лекавая /мачагонны і процізапаленчы сродак/ і меданосная расліна. Ядавітая. Агульнае пашырэнне: Заходняя Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка /да крайняга паўднёвага усходу/, Заходняя Сібір.

РАГУЛЬКІ ВЫСОКІЯ ЖИВОКОСТЬ ВЫСОКАЯ
Delphinium elatum L.

Сямейства Казяльцовыя Сямейства Люціновыя
Ranunculaceae

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкае арктыбарэальнае еўраст-

бірскі рэліктавы від, паўднёвая і заходняя мяжа суцэльнага пашырэння якога праходзіць па тэрыторыі БССР. Від знаходзіцца пад пагрозай знікнення. Вядомы месцы росту у паўночна-усходніх раёнах рэспублікі, у наваколлі гарадоў Мінск і Магілёў; ёсць стары гербарны экзэмпляр з наваколя г. Віцебска. Растуць асобнымі экзэмплярамі і невялікімі групамі у мяшаных і шыракалістых лясах, хмызняках па далінах рэк. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася у выніку гаспадарчага асваення тэрыторый, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту /створаны у Віцебскім раёне/, выдуленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да раслін, вырошчванне у культуры. Шматгадовая травяністая расліна /сінонім шпорнік высокі/ вышыняй 100—120 /200/ см, з галінастым карэнішчам. Сцябло голае або злёгка пакрытае жаўтаватым апушэннем. Лісце буйное, доўгачаранковае, акруглае, глыбока рассечана на 3—7 зубчастых лопасцей, верхняе больш дробнае. Цвіце у чэрвені—жніўні. Кветкі няправільныя, дыяметрам 2—3 см, сінія, у негустой доўгай гронцы; чашачка з 5 пялёсткападобных сініх лісцікаў, верхні з якіх выцягнуты ў доўгую шпорку /адсюль другая назва роду/; пялёсткаў /нектарнікаў/ 2 — чорна-бурныя, каля асновы са шпоркамі, якія схаваны ў шпорцы чашачкі; тычынак шмат, 2 рэдукаваны ў стамінодні — пялёсткападобныя, цёмна-бурныя, па краі белараснічастыя, з верхняга боку з доўгімі залаціста-жоўтымі валаскамі. Плод — трохлістоўка з тонкім носікам. Размнажаець-

ца насеннем. Вырошчваюцца у Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Дэкаратыўная /у культуры з 1578 г./, лекавая, меданосная і інсектыцыдная расліна. Ядавітая. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя Еўропа, Манголія; у СССР — Еўрапейская частка, Сярэдняя Азія /поўнач/, Сібір.

РАДАДЭНДРАН ЖОУТЫ РОДОДЕНДРОН ЖЕЛТЫЙ
Rhododendron luteum Sweet.

Сямейства Верасовыя Сямейства Вересковыя
Ericaceae

3-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі еўрапейска-малаазійскі рэліктавы від, які ў БССР — за паўночнай мяжой суцэльнага пашырэння ў астрадных лакалітэтах. Занесены ў спіс ахоўных раслін Беларусі. Вядомы месцы росту ў Лельчыцкім, Ельскім, Жыткавіцкім раёнах, на тэрыторыі Прыпяцкага ландшафтна-гідралагічнага запаведніка. Месца росту ў Вячынскім лясніцтве Жыткавіцкага раёна абвешчана помнікам прыроды рэспубліканскага значэння. Расце групамі ў падлеску хваёвых лясоў у пераходнай паласе паміж чарнічным і багуновым тыпамі, утварае зараснікі /больш значныя ў Лельчыцкім раёне/. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый /высечка лясоў/, збору квітучых раслін, вымярзання ў халодныя зімы. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту, увядзенне запаведнага рэжыму ў Маркоўскім і Глушкавіцкім лясніцтвах у Лельчыцкім раёне, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне

у культуры. Лістападны куст вышынёй да 2 м. Лісце чаргаванае, прадаугавата-ланцэтнае, ярка-зялёнае, на краі дробнапілаватае, з пурпуровым адценнем. Цвіце ў маі—чэрвені. Кветкі буйныя, аранжавыя або жоўтыя, з вельмі моцным пахам, сабраны на канцах галінак у парасонападобныя шматкветныя шчыткі, распускаяюцца раней або адначасова з лісцем; чашачка маленькая, рана ападае; вяночак трубчаста-званочкавы, пяцілопасцевы; тычынак 5. Плод — прадаугаватая каробачка. Размнажаецца насеннем і вегетатывуна. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Лекавая /мае бактэрыцыдныя, інсектыцыдныя і фунгіцыдныя уласцівасці/ і дэкаратывуна /прыдатны для вырошчвання па усёй тэрыторыі рэспублікі/ расліна. Ядавіты. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя Еуропа, Малая Азія; у ССРСР — Еўрапейская частка /паўднёвы захад/, Каўказ.

РАУНАПЛОДНИК РАВНОПЛОДНИК
ПЫЛЮШНИКАВЫ ВАСИЛИСТНИКОВЫЙ
Isorhynchus thalictroides L.

Сямейства Капаліцавыя Семейство Лютиковые
Ranunculaceae

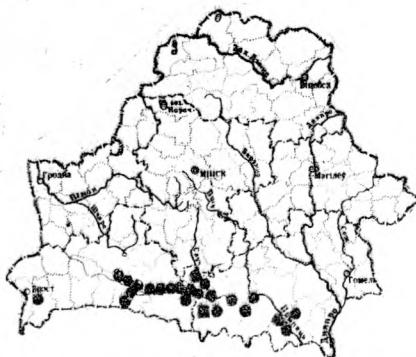
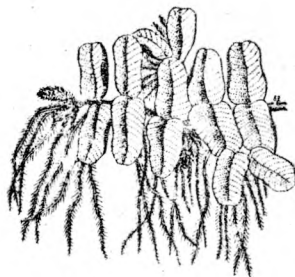
2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі цэнтральнаеўрапейскі рэліктавы від, які ў БССР — на паўночна-ўсходняй мяжы суцэльнага пашырэння. Занесены ў спіс ахоўных раслін Беларусі. Вядомы месцазнаходжанні на тэрыторыі Беларэжскай пушчы. Паводле звестак навуковай літаратуры адзначаюся каля гарадоў Гродна, Брэста і г.п. Свіслач. Расце асобнымі экзэмплярамі і невялі-

кімі групамі у шпракалістых лясах. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый /высечка лясоў/. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на усіх вядомых месцах росту, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне у культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 20—30 см, з разгалінаваным карэнішчам. Сцяблы тонкія, голыя або слабаапшаныя. Лісце двойчтрайчастае, прыкаранёвае і сцябловае — чаранковае, верхавінкавае — сядзячае і некалькі паменшанае. Цвіце ў красавіку—маі. Кветкі дыяметрам да 1 см, адзіночныя, радзей па 2—3, размешчаны на тонкіх кветаножках, якія выходзяць з пазух верхняга лісця; чашалісцікі авальныя, белыя, ішч раз чырванаватыя; пялёсткі /нектарнікі/ шырока-авальныя, маленькія; тычынкі шматлікія. Плод — шматлістоўка /з 2—3 плоскіх плодзікаў/. Размнажаецца насеннем і вегетатывна /карэнішчам/. Дэкаратыўная і меданосная расліна. Агульнае пашырэнне: Паўднёвая і Сярэдняя Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка /захад і поўдзень/, Каўказ, Сярэдняя Азія /поўнач/.

САЛЬВІНІЯ ПЛЫВУЧАЯ САЛЬВІНІЯ ПЛАВАЮЧАЯ
Salvinia natans (L.) All.

Сямейства Сальвініевыя

Сямейства Сальвініевыя
Salviniaaceae

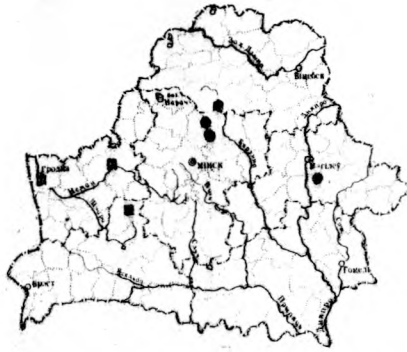
2-я КАТЭГОРІЯ АХОВЫ. Рэдкі цэнтральна-ўсходнеўрапейскі рэліктавы від, паўночная мяжа суцэльнага галарктычнага пашырэння якога праходзіць па тэрыторыі БССР. Занесена ў спіс

ахоўных раслін Беларусі. Вядомы месцы росту у пойме р. Прып'яць і нізоўях яе прытокаў, на тэрыторыі Прыпяцкага ландшафтна-гідралагічнага запаведніка, а таксама у пойме р. Мухавец каля г. Брэста. Расце у стаячых /поймавыя азёры, старыцы/ і з павольнай плыню водах; утварае зараснікі /у воз. Заазер'е у Нараўлянскім раёне утварае унікальныя па памерах для БССР зараснікі плошчай амаль 3 га/. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага выкарыстання вадаёмаў /абмяленне, асушэнне, зарастанне, забруджванне/. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў у месцах масавага росту /створаны ў Лунінецкім і Нараўлянскім раёнах/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Аднагадовая споравац водная травяністая расліна /вадзяная папараць/ з ніткападобным сцяблом даўжынёй каля 10 см, пакрытым валаскамі. Названа ў гонар фларэнтыйскага прафесара А. Сальвіні. Місце размешчана кальцакамі па 3, два з іх, эліпсападобныя, плаваюць на паверхні, трэці апушчаны ў ваду, бурны, рассечаны ад асновы на ніткападобныя долі і нагадвае карані. Каля асновы падводнага лісця утвараюцца шарпападобныя споракарпій /сорусы/ з мікра- і макраспарангіямі, у якіх адпаведна развіваюцца мікра- і макраспоры; звонку споракарпій у абалонцы; у жніўні—верасні яны апускаюцца на дно вадаёма. Вяночкі спарангіі ўсплываюць на паверхню, дзе адбываецца прарастанне спор. Акрамя спор, расліна размнажаецца вегетатывна /часткамі сцябла/. Вырошчваецца ў акварыумах. Агульнае пашырэнне: Заходняя Еўропа, Кітай, Японія, Індыя, Паўночная Амерыка, Паўночная Афрыка; у СССР — Еўрапейская частка /поўдзень/, Кавказ, Сярэдняя Азія, Заходняя Сібір, Далёкі Усход.

СВЕРЦЫЯ ШМАТГАДОВАЯ СВЕРЦЫЯ МНОГОЛЕТНЯЯ
Swertia perennis L.

Сямейства Гарычканя Сямейства Горчэпаквовыя
Gentianaceae

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі атлантычна-міжземнаморска-еўрапейскі рэліктавы від, які ў БССР — у крайніх усходніх астраўных лакалітэтах спарадычнага цэнтральнаеўра-

пейскага пашырэння. Вядомы месцы росту на тэрыторыі Бярэзінскага біясфернага запаведніка, каля гарадоў Лагойск, Плешчаніцы, Магілёў, Гродна, Ліда і у вярхоўі р. Шчара. Расце асобнымі экзэмплярамі і невялікімі групамі ў забалочаных драбналістых лясах, хмызняках на тарфяных балотах. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый /асушэнне балот і акультурванне ландшафту/. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту, выдзяленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 10—60 см, з цыліндрычным прамасцейным або наверху злёгку галінастым, голым сцяблом, з 5—8 міжвузеллямі, якія выходзяць з кароткага касога карэнішча. Названа ў гонар галандскага садавода Э. Сверта. Прыкаранёвае лісце буйное, эліпсападобнае, звужанае ў доўгі чаранок; сцябловае — супраціўнае, 1—2 пары, больш дробнае, сядзячае, ланцэтнае, са сцяблоабдымнай асновай. Цвіце ў ліпені—верасні. Кветкі брудна-сінія або сіне-фіялетавыя, рэдка жаўтавата-зеленаватыя, з цёмнымі плямамі і палоскамі, у паўпарасоніках, сабраных у вузкае мяцёлчатае суквецце даўжынёй 7—12 см; чашачка з вузкалінейнымі заостранымі зубцамі; вяночак колападобны; з глыбокаяцірассечаным адгінам і кароткай трубкай; лопасці адгіну падоўжана-ланцэтныя, даверху звужаныя, востраватая або прытушленыя, каля асновы кожны з 2 акруглымі чашападобнымі нектарнымі ямкамі, усаджанымі па краях чорна-чырвонымі бахромкамі; тычынак 5. Плод — яйкападобная каробачка.

Размнажаецца насеннем. Дэкаратыўная і лекавая расліна. Агульнае пашырэнне: Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка /паўночны захад/.

СКАБІЕЗА ГАЛУБКОВАЯ СКАБНОЗА ГОЛУБІНАЯ
Scabiosa columbaria L.

Сямейства Валерьякавыя Сямейства Валерьяковыя
 Dipsacaceae

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі атлантычна-міжземна-морска-еўрапейскі рэліктавы від, які ў БССР за ўсходняй мяжой суцэльнага пашырэння ў астраўных лакалітэтах. Паводле звестак навуковай літаратуры адзначана ў наваколлі гарадоў Камянец, Навагрудак, Магілёў і воз.Нарач. У 1972 г. выяўлена ў наваколлі г. Плешчаніцы і ў Лагойскім раёне. Расце асобнымі экзemplярамі на невялікіх плошчах на лугах, травяных схілах, у зарасніках хмызняку. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый /касяба, выпас жывёлы, узворванне зямель/. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на усіх вядомых месцах росту, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 25—80 см, з прамастойным, звычайна разгалінаваным у верхняй частцы сцяблом. Лісце супраціўнае, розных памераў і формы: прыкаранёвае прадаугаватае, суцэльнае, гародчатае або лірападобна надрэзанае, канцовая доля яго больш буйная, акруглая; сцябловае — перыста-раздзельнае, ніжняе — з перыста-надрэзанымі

долями, верхняе — лінейнае, суцэльнае. Цвіце у ліцені—верасні. Кветкі двухполныя, светла-блакітныя або чырванавата-ліловыя, рэдка белыя, шматлікія, сабраны ў галоўчатныя суквецці; галоўкі абкружаны абгорткай з травяністых лісцікаў. У кожнай кветцы як быццам 2 чашачкі: вонкавая /ніжняя/ з 8 ребрамі, зубчастая, размешчана каля асновы завязі; унутраная — з 5 доўгімі чырнавата-бурымі шчацінкападобнымі зубцамі, усаджанымі па краі тонкімі шыпікамі, размешчана наверху завязі. Вяночак пяцілопасцевы, у краевых кветак буйнейшы, чым у сярэдзінных; тычынак 4. Агульнае кветаложа усаджана лускападобнымі прыкветкамі. Плод — глыбокавасымібаранаватая сям'янка. Размнажаецца насеннем. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Дэкаратыўная, меданосная і фарбавальная /сцяблі і лісце даюць жоўтую, кветкі — сінюю фарбу/. Агульнае пашырэнне: Заходняя Еўропа, Паўночная Афрыка; у СССР — Еўрапейская частка /заход і паўднёвы захад/, Каўказ, Сярэдняя Азія.

СОН ШЫРАКАЛІСТЫ
(СОН-ТРАВА)

Pulsatilla latifolia Rupr.

Сямейства Назальцовыя

Ranunculaceae

ПРОСТРЕЛ ШИРОКОЛИСТНЫЙ
(СОН-ТРАВА)

Сямейства Лютиковыя

4-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Еўрасібірскі від, які ў БССР — у межах суцэльнага пашырэння. Від скарачаецца. Трапляецца па усёй тэрыторыі рэспублікі, вядомы месцы росту ў Гелавежскай і Налібоцкай пушчах, у Вярэцінскім біясферным і Приліцкім

ландшафтна-гідралагічным запаведніках. Расце невялікімі групамі або адзіночнымі экзэмплярамі на высечках, узлесках у разрэджаных хваёвых, радзей лісцевых лясах. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася у выніку збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў у месцах масавага росту /створаны у Віцебскім, Лунінецкім, Добрушскім, Буда-Кашалёўскім раёнах/, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да расліны, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна /сінонім сон-травя, народныя назвы друмель, булдоўнік, саксоннік, курчаннік/ вышыняй 10—25 см, з цёмна-карычневым вертыкальным карэнішчам. Кветаноснае сцябло густаапушанае серабрыстымі або залацістымі шаўкавістымі валаскамі /пасля адзітання робіцца гладкім/ у сярэдняй частцы з пакрываалам з глыбока рассечаных на вузкія долі лісцікаў. Прыкаранёвае лісце ў разетцы, пальцараздзельнае, доўгачаранковае, у пачатку развіцця шаўкавістае, пачуляеца пазней за кветкі. Цвіце ў красавіку—маі. Кветкі буйныя, адзіночныя, сіне-фіялетавыя, спачатку шыроказваночкавыя, панікляны, потым прамастойныя, шырока раскрытыя, дыяметрам 7—9 см; калыкветнік вяночкападобны з 6 свабодных лісцікаў, звонку пакрытых густымі белымі валаскамі; тычынкі /жоўтыя/ і пясцікі шматлікія. Плод — шматарэшак, плодзікі з доўгімі пушыстымі слупкамі /выконваюць ролю лятучкі/. Размнажаецца насеннем і вегетатыўна /карэнішчам/. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР і на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Лекавая /мае бактэрыцыдныя і фунгіцыдныя уласцівасці/ і дэкаратыўная /можа выкарыстоўвацца ў зялёным будаўніцтве рэспублікі/ расліна. Ядавіты. Агульнае пашырэнне: Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка, Заходняя Сібір /поўдзень/.

СТАРАСЦЕНЬ ПРЫРУЧАЙНЫ КРЕСТОВНИК ПРИРУЧЕЙНЫЙ
Senecio rivularis (Waldst. et Kit.) DC.

Сямейства Складанакветныя Сямейства Словяцкветныя
 Asteraceae (Compositae)

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі цэнтральнаеўрапейскі рэліктавы від, які ў БССР — за межамі суцэльнага пашырэння ў астраў-

ним лакалітэце. Вядома месца росту каля г. Мар"іна Горка у Пухавіцкім раёне. Расце некалькі груп экзэмпляраў на плошчы каля 500 м² на парослай хмызняком лугавіне з часовым лішкавым увільгатненнем наблізу выхаду крыніц. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася у выніку гаспадарчага выкарыстання тэрыторый /узурванне зямель, высечка хмызняку, касьба/. Для зберажэння віду створаны батанічны рэзерват на вядомым месцы росту у Пухавіцкім раёне, а таксама неабходны выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне у культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 40—80 см, з прамым уверсе разгалінаваным сцяблом, лкое у маладых раслін павуцініста-апушанае, потым голае. Прыкаранёвае лісце яйца-сэрцападобнае або яйцападобна-ланцэтнае, тупое, па краях востразубчастае, на доўгіх расшыраных чаранках; ніжняе сцябловае — падобнае на прыкаранёвае, толькі на больш кароткіх чаранках, верхняе — ланцэтападобнае або вузкаяўцападобнае, сядзячае. Цвіце ў маі. Кветкавыя кошыкі аранжава-жоўтыя, абкружаныя аднарадковай, злёгка апушанай аборткай, сабраны ў парасонападобнае суквецце; краявыя кветкі язычковыя /іх у кошыку каля 20/ з лінейна-прадаугаватым вяночкам. Плод — голая сямянка. Размнажаецца насеннем. Вырошчваецца на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Дэкаратыўная расліна /можа выкарыстоўвацца у зялёным будаўніцтве рэспублікі/. Агульнае памерэнне: Цэнтральная Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка /заход/.

ТАЙНИК СЕРЦАПАДОВНЫ ТАЙНИК СЕРДЦЕВИДНЫЙ
Listera cordata (L.) R. Br.

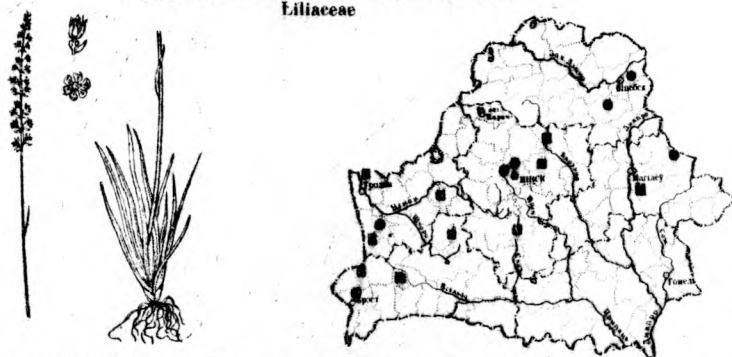
Сямейства Ятрышнікавая Семейство Ятрышниковые
Orchidaceae

2-я КАТЕГОРИЯ АХОВЫ. Рэдкі арктобарэальны від, паўднёвая мяжа суцэльнага пашырэння якога праходзіць па тэрыторыі БССР. Вядомы месцы росту ў Гарадоцкім, Ігуеўскім, Асіповіцкім, Мядзельскім раёнах, у Бярэзінскім біясферным і Прыпяцкім ландшафтна-гідралагічным запаведніках, у Белавежскай і Налібоцкай пушчах. Расце ў імшыстых ельніках, сфагнавых хвойніках. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага засваення тэрыторый /асушэнне, высечка лесу/. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на усіх вядомых месцах росту /створаны ў Пастаўскім раёне/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 6--15 /30/ см, з паузучым карэнішчам. Сцябло тонкае, у сярэдняй частцы з 2 дробнымі, амаль супраціўнымі трохвугольна-яйцападобнымі з сэрцападобнай асновай лістамі. Цвіце ў чэрвені—ліпені. Кветкі дробныя, з маленькімі яйцападобнымі прыкветкамі, у рэдкай гронцы; вонкавая лісцікі калыкветніка зялёныя, унутраныя і губа фіялетава-пурпуровыя; губа без шпоркі, прадаугаватая, з 2 вузкаланцэтнымі лопасцямі, каля асновы з кожнага боку з вострым зубчыкам. Плод — каробачка. Размнажаецца вегетатывна /карэнішчам/ і насеннем. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя і Атлантычная Еўропа, Міжземнамор'е, Малая Азія, Японія, Паўночная Амерыка; у СССР — Еўрапейская частка /Арктыка, лісная зона/, Кавказ, Сібір, Далёкі Усход.

ТАФИЛЬДЫЯ ЧАШАЧКАВАЯ ТОФИЛЬДИЯ ЧАШЕЧКОВАЯ
***Tofieldia calyculata* (L.) Wahl.**

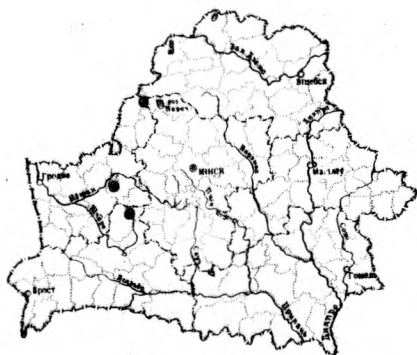
Сямейства Лілейныя Сямейства Лілейныя
Elisiaceae

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Атлантычна-міжземнаморска-еўрапейскі від, які ў БССР — за усходняй мяжой суцэльнага пашырэння ў астраўных лакалітэтах. Від пад пагрозай знікнення. Вядомы месцы росту ў Мінскім і Брэсцкім раёнах. Паводле звестак навуковай літаратуры /папрабуюць пацвердзіць сучаснымі флорыстычнымі даследаваннямі/ адзначалася на тэрыторыі былой Магілёўскай губерні, у Слуцкім павеце, каля гарадоў Навагрудак, Барысаў, Гродна, Моціслаўль, Багушэўск, Віцебск, г.п. Антопаль. Расце на нізінных лугах. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый /асушэнне/. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на усіх вядомых месцах росту, вняўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 10—40 см, з кароткім каранішчам, абкружаным валокнамі. Названа ў гонар англійскага батаніка У. Тофільда. Сцябло прамое, наверху злёгка паніклае, слабааблісцелае. Лісце вузкалінейнае, завузранае, з паралельным жылкаваннем: прыкаранёвае — у разетцы. Цвіце ў чэрвені—ліпені. Кветкі дробныя, жаўтавата-белыя, на кароткіх кветаножках, з 2 прыкветкамі, у густой верхавінкавай гронцы; калыкветнік маленькі, вянчакпадобны, з 6 шырока раскрытых доляў; тычынак 6. Плод — акругла-яйцападобная каробачка. Размнажаецца вегетатыўна, маршчына насеннем. Дэкаратыўная расліна /у культуры з 18 ст./ Агульнае пашырэнне: Сярэдняя і Атлантычная Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка /цэнтр, Прыбалтыка/.

ТЛУШЧАНКА ЗВЫЧАЙНАЯ ЖИРЯНКА ОБЫКНОВЕННАЯ
Pinguicula vulgaris L.

Сямейства Пльвунцовыя Сямейства Пузырчатковыя
Gentibulariaceae

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі галарктычны від, які ў БССР — за паўднёвай мяжой суцэльнага пашырэння ў астраўных лакалітэтах. Занесена ў спіс ахоўных раслін Беларусі. Вядомы месцы росту ў Мядзельскім, Навагрудскім і Баранавіцкім раёнах. Расце на балотах і затарфаваных лугах. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый /асушэнне/. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту, выдзяленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцый, вывучэнне біялогіі, і экалогіі расліны. Шматгадовая насякомаедная травяністая расліна вышынёй 5—15 см, з кароткім каранішчам. Лісце ў прыкарэнёвай разетцы, суцэльнае, прадаугавата-эліпсападобнае, мясістае /адкуль і назва/, зверху пакрытае шматлікімі /каля 25 тыс. на 1 см паверхні/ залозкамі, якія выдзяляюць ліпкую вадкасць /з яе дапамогай лісце трымае дробных насякомых/. Пры гэтым пластцінкі лісця загінаюцца ўверх і насякомыя ператраўліваюцца /1—3 дні/, калі расліна усмокча раствараныя часткі насякомых, лісце разгінаецца і набывае папярэдні выгляд. Цвіце ў маі—чэрвені. Кветкі адзіночныя, панікляны, сінявата-фіялетавыя, на канцах бязлістых сцяблоў, якія выходзяць з цэнтра разеткі; чашачка пяціраздзельная; вяночак дзвухгубы; верхняя губ-

ба — двухлопасцевая, нижня — трохлопасцевая, са шпоркай;
тычннак 2. Плод — авальна-шарападобная каробачка. Размнажа-
ецца насеннем. Каштоуны для навукі від. Агульнае пашырэнне:
Заходняя Еуропа, Паўночная Амерыка; у СССР — Еўрапейская
частка /поўнач і захад/, Каўказ, Сібір, Далёкі Усход.

ХВОШЧ ВЯЛІКІ ХВОШЧ БОЛЬШОЙ
Equisetum telmateia Ehrh.

Сямейства Хвощовыя Сямейство Хвощовые
Equisetaceae

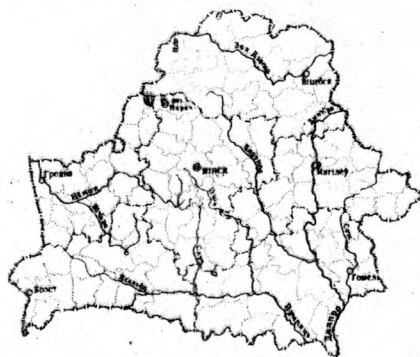

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі еўрапейска-малаазійскі рэлік-
тавы від, які ў БССР — за паўночнай мяжой сучаснага пашырэн-
ня ў астраўных лакалітэтах. Вядома адзінае месца росту каля
г. Петрыкава — карэнны бераг р. Прыпяць. Расце на вільготных
гліністых глебах у месцах выхаду грунтавых водаў, уваходзіць
у склад злакава-асакова-разнатраўных асацыяцый, утварае зарас-
нікі плошчай 0,5—100 м². Колькасць віду ў флоры БССР памен-
шылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый. Для зберажэння
віду неабходны арганізацыя батанічнага рэзервата на вядомым
месцы росту каля г. Петрыкава, выяўленне новых месцаў росту,
кантроль за станам папуляцый, усталяванне ахоўнай зоны ў да-
ліне р. Прыпяць. Шматгадовая спораваыя травяністая расліна вы-
шыней 20—100 см, з паузучым галінастым карэнішчам з клубеньчы-
камі. Лісце недаразвітае, нахвостат похваў, якія заканчваюцца
зубцамі. Сцяблы членістыя, рабрыстыя, пустыя; спараносныя —
тоустыя, жаўтавата-бурыя, похвы іх з 20—30 бурнымі зубцамі,

на кінці з буйними стробілами даўжынёй 3—8 см; вегетатывныя — бледна-зялёныя, галінастыя /галінкі простыя, зялёныя, накіраваны коса ўверх/, похвы іх з белаватымі зубцамі. Споры дробныя, шарападобныя, выпляваць у маі—чэрвені. Размнажаецца вегетатывна і спорамі. Лекавая расліна. Агульнае пашырэнне: Еўропа, Міжземнамор'е, Малая Азія, Паўночная Амерыка; у СССР — Еўрапейская частка, Кавказ.

ТЮЛЬПАН ЛЯСНЫ ТЮЛЬПАН ЛЕСНОЙ
Tulipa sylvestris L.

Сямейства Лілейныя Сямейства Лілейныя
 Liliaceae

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі атлантычна-міжземнаморска-еўрапейскі від, які ў БССР — за усходняй мяжой суцэльнага пашырэння ў астраўных лакалітэтах. Здзічэлы і натуралізаваны від. Вядома месца росту ў ландшафтным заказніку Блакітныя азёры, адзначаны таксама каля г. Брэста. Расце ў сніткавай дуброве на схілах карэннага берага ракі Страча, утварае зараснікі плошчай 100—500 м². Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага асваення тэрыторый /касяба/, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на вядомых месцах росту ў ландшафтным заказніку Блакітныя азёры і каля г. Брэст, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да расліны, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая цыбулева травяністая расліна вы-

шыняй каля 30 см, веснавы эфемероід. Цыбуліна прадаугаватая, дыяметрам да 3 см, зверху пакрытая шчыльнымі жоўтымі лускавінкамі, штогод змяняецца новай, утварае вертыкальныя і гарызантальныя сталоны. Сцябло прамастойнае, тонкае, на канцы з 1 або рэдка 2 кветкамі. Лісце /2—4/ даўжынёй каля 20—25 см, вузкае, жалабатае. Цвіце ў канцы мая. Кветкі буйныя, званочкавыя, ярка-жоўтыя, слаба прыемнадухмяныя; калыкветнік з 6 свабодных лісцікаў даўжынёй 5—6 см; тычынак 6, жоўтага або аранжавага колеру. Плод — трохгранная каробачка. Размнажаецца вегетатыўна /цыбулінамі/ і насеннем. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР і на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Дэкаратыўная расліна /у культуры з 1568 г./ . Агульнае пашырэнне: Заходняя Еўропа, Міжземнамор'е; у СССР — Еўрапейская частка.

ЧАРАУНІК ДВУХЛІСТЫ ЛЮБКА ДВУЛІСТНАЯ
Platanthera bifolia (L.) Rich.

Сямейства Ятрышнікавыя Сямейства Ятрышніковыя
 Orchidaceae

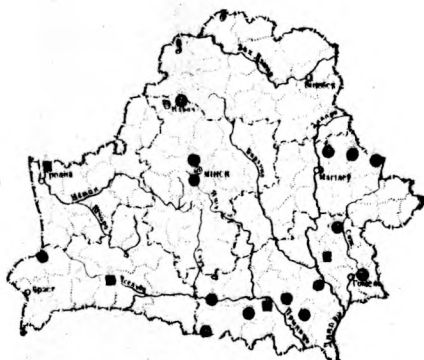
3-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Еўрасібірскі від, які ў БССР — у межах суцэльнага пашырэння. Від скарачаецца. Трапляецца зрэдку па усёй тэрыторыі рэспублікі, вядомы месцы росту ў Беларэжскай і Налібоцкай пушчах, Бярэзінскім біясферным і Прыпяцкім ландшафтна-гідралагічным запаведніках. Расце асобнымі экземплярамі і невялікімі групамі на лясных палянах у драбналістых, мяшаных і шыракалістых увільготненых лясах. Колькасць

віду у флоры БССР паменшылася у выніку гаспадарчага асваення тэрыторый, збору квітучых раслін і выкопвання падземных органаў. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў у месцах масавага росту /створаны у Мазырскім раёне/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да раслін, вырошчванне у культуры. Шматгадовая травяністая расліна /сінонім начная фіялка/ вышынёй 25—60 см, з 2 падоужана-яйцападобнымі каранёвымі клубнямі. Сцябло вуглаватае, каля асновы з 2 /рэдка I—3/ збліжанымі прадаугавата-адваротнаяйцападобнымі лістамі, звужанымі у чаранок; у верхняй частцы — з I—3 дробнымі ланцэтнымі лісцікамі. Цвіце у чэрвені—ліпені. Кветкі белыя, з зеленаватым адценнем, духмяныя /асабліва уначы/, з вузкімі прыкветкамі, у цыліндрычным шматкветным рыхлым гронкападобным суквецці; лісцікі калякветніка даўжынёй 5—10 мм; губа суцэльная, язычковаладобная, тупая; шпорка доўгая, ніткападобная, прамая або сагнутая; тычынка I. Плод — падоужаная каробачка. Размнажаецца насеннем і вегетатывна. Вырошчваецца у Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Лекавая /каранёвыя клубні — абвалаквалены, змякчальны, прпізапаленчы, танізоўны сродак/ і дэкаратывная расліна. Агульнае пашырэнне: Заходняя Еўропа, Міжземнамор'е, Малая Азія, Манголія; у СССР — Еўрапейская частка /акрамя Крайняй Паўначы/, Паўночны Каўказ, Сібір /да заходняга Забайкалля/.

ЧАРАШНІК ЗЕЛЕНАКВЕТКАВЫ ЛЮБКА ЗЕЛЕНАЦВЕТКОВАЯ
Platanthera chlorantha (Cust.) Reichenb.

Сямейства Ятрышнікавыя Сямейства Ятрышніковыя
 Orchidaceae

З-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі еўрапейскі від, паўночная мяжа суцэльнага пашырэння якога праходзіць па тэрыторыі БССР. Вядомы месцы росту у Мінскім, Мазырскім, Горацкім, Калінкавіцкім, Лельчыцкім, Кармянскім, Рэчыцкім раёнах, каля гарадоў Мядзель, Мсціслаў, Тураў, Добруш, на тэрыторыі Белавежскай пушчы, Барэзінскага біясфернага і Прыпяцкага ландшафтна-гідралагічнага запаведнікаў; у Гродзенскай вобласці. Расце асобнымі экзэмплярамі і невялікімі групамі у хваёва-, ялова-шырака-

лістьох і ширакалістьох лясах. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася у выніку гаспадарчага асваення тэрыторый, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў у месцах масавага росту /створаны ў Добрушскім раёне/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда алчадных адносін да расліны, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышнёй 30—60 см, з 2 падожана-ліцападобнымі каранёвымі клубнямі. Сцябло моцнае, каля асновы з 2 адваротна-ліцападобнымі або эліпсоіднымі на канцы тупымі і закрутленымі лістамі, звужанымі ў кароткі крылаты чаранок; у верхняй частцы — з 1—3 дробнымі ланцэтнымі лісцікамі. Цвіце ў чэрвені—ліпені. Кветкі буйныя, зеленавата-белыя, без паху, з ланцэтнымі прыкветкамі, у цыліндрычным шматкветным гронкападобным суквецці; сярэдні вонкавы лісцік калякветніка акругласэрцападобны, бакавыя — косаяліцападобныя, тупаватыя; 2 унутраных лісцікі — вузкаланцэтныя, сагнутыя; губа лінейна-ланцэтная, звужаная, тупая; шпорка на канцы булавападобна-патоўшчаная; тычынка I. Плод — каробачка. Размнажаецца насеннем і вегетатывуна. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Лекавая і дэкаратыўная расліна. Агульнае пашырэнне: Заходняя Еўропа, Міжземнамор'е, Малая Азія; у СССР — Еўрапейская частка /лясная зона/, Каўказ.

ЧАРНАКОРАНЬ ПУРПУРОВАЯ КОЗЕЛЕЦ ПУРПУРОВЫЙ
Scorzonera purpurea L.

Сямейства Складнакветныя Сямейства Сложноцветныя
 Asteraceae (Compositae)

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі еўрасібірскі рэліктавы від, паўночна-заходняя мяжа суцэльнага пашырэння якога праходзіць па тэрыторыі БССР. Вядомы месцы росту поблізу г. Гомель, у Гомельскім, Добрушскім, Брагінскім раёнах, на тэрыторыі Шабрынскага батанічнага заказніка. Расце асобнымі экзэмплярамі на узлесках хваёвых лясоў з удзелам дубу. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага выкарыстання тэрыторый. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на усіх вядомых месцах росту, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 20—60 см, з вертыкальным карэнішчам. Сцяблы простыя або ўверсе разгалінаваныя, каля асновы абгорнуты шчацінкападобнымі валокнамі — рэшткамі адмерлага прыкаранёвага лісця, **пад суквеццямі і лісцем — павуцініста-шарсцістыя**. Лісце лінейнае, складзенае удоуж; прыкаранёвае — даўжынёй 5—15 см, да асновы звужанае, у разетцы. Цвіце ў чэрвені—ліпені. Кветкавыя кошыкі /іх 1—3/ дыяметраў каля 5 см, размешчаны на канцах сцяблоў і галінак, **абгорткі іх чарапічныя, лісцікі па краі плевачныя, вонкавыя — падожжана-яйцападобныя, павуціністыя, унутраныя — ланцэтныя, удвая даўжэйшыя за вонкавыя**; усе кветкі лызчыковыя, светла-

пурпуровыя або ліловыя, з пахам ваніліну. Плод — голая /толькі пад чубком з калечкам валаскоу/ сямianка. Размнажаецца насеннем. Вырошчваецца у Цэнтральным батанічным садзе АН БССР. Лекавая расліна. Агульнае пашырэнне: Цэнтральная Еуропа; у ССРСР — Еўрапейская частка, Заходняя Сібір, Паўночны Казахстан, Перадкаўказзе.

ЧАРНАКОРАЊ РУПРЭХТА КОЗЕЛЕЦ РУПРЭХТА

Scorzonera ruprechtiana Lipsch. et Krasch. ex Lipsch.

Сямейства Складанакветныя

Сямейства Сложноцветныя

Asteraceae (Compositae)

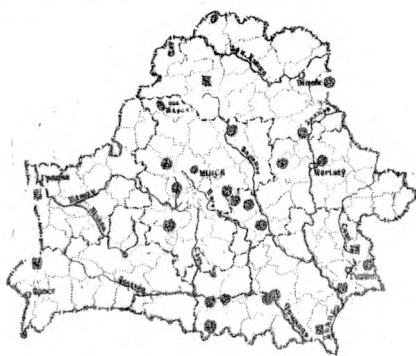

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі еўрасібірскі рэлік-тавы від, які у БССР — за паўночнай мяжой суцэльнага пашырэння у астраўным далёка адарваным лакалітэце. Вядома месца росту у Мядзельскім раёне — на тэрыторыі ландшафтнага заказніка Бялікія азёры. Расце некалькі дзесяткаў экзэмпляраў на сухім эрадыраваным схіле марэннага узгорка — грунтавыя /пясчана-галечныя/ агаленні. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася у выніку прыроднага зарастання схілаў, распадарчага выкарыстання тэрыторый. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічнага рэзервата на вядомым месцы росту у ландшафтным заказніку Бялікія азёры, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне у культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 15—50 см, з вертыкальным вельмі доўгім /каля 2 м/ каранём і адзіночнымі або некалькімі негалінастымі голымі, пустымі сцяблямі. Прыкаранёвае лісце шырока-

ланцетнае або прадаугавата-яйцападобнае, звужанае у крылаты чаранок, голае, па краях плоскае, у разетцы; сцябловае /2—3/ — каля асновы расшыранае, ніжні з іх шырокаланцэтны, верхнія — дробныя, лускападобныя. Цвіце у маі—чэрвені. Кветкавыя кошыкі буйныя, адзіночныя; вонкавыя лісьцікі абгорткі шырокаяйцападобныя, голян; унутраныя — прадаугаватыя; усе кветкі язычковыя, жоўтыя. Плод — злёгка сагнутая сям'янка. Размнажаецца насеннем. Лекавая расліна. Агульнае пашырэнне: Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка /паўночны ўсход/, Урал, Заходняя і Усходняя Сібір.

ЧУБАТКА ПУСТАЯ ХОХЛАТКА ПОЛЯЯ
Corydalis bulbosa (L.) DC.

Сямейства Дымяцэвыя Сямейства Дымяквыя
 Fumariaceae

3-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі цэнтральна-ўсходнеўрапейскі від, які ў БССР — на паўночнай мяжы суцэльнага пашырэння. Від скарачаецца. Трапляецца спарадычна, пераважна ў паўднёвай частцы рэспублікі, у паўночнай — рэдка. Відомы месцы росту на тэрыторыі Белаўежскай і Налібоцкай пушчаў, Бярэзінскага біясфернага і Прыпяцкага ландшафтна-гідралагічнага запаведнікаў. Расце асобнымі экзэмплярамі і групамі ў дубровах, чорна-алешніках, зарасніках ляшчыны ў ярах і па далінах рэк. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага выкарыстання тэрыторый /высечка лясоў/, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерва-

тау на усіх вядомых месцах росту /створаны у Гомельскім, Капльскім, Валожынскім і Пухавіцкім раёнах/, выяўленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцый, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да расліны, вырошчванне у культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 15—40 см, веснавы эфемероід. Корань клубнепадобны, акругла- або прадаугавата-трохвугольны, унутры пусты, з прыдаткавымі каранямі, размешчанымі па усёй паверхні. Сцябло прамое, у верхняй частцы з 2 чаргаванымі чаранковымі шыза-зялёнымі лістамі, пласцінкі якіх двойчы- або тройчы-трайчастыя, долі клінападобныя, буйназубчастыя або суцэльныя, заостраныя, радзей тупыя. Цвіце ў красавіку—маі. Кветкі няправільныя, рознакаляровыя /ад белага да цёмна-фіялетавага/, часцей фіялетава-ружовыя, іншы раз белыя, з прадаугаватымі зялёнымі або пурпуровымі суцэльнымі прыкветкамі, у цыліндрычнай шматкветнай гронцы; чашалісцікі /2/ дробныя, хутка ападаюць; вяночак з 4 пялёсткаў даўжынёй 3 см, верхні — з тупой тоўстай шпоркай з сагнутым канцом, па даўжні роўны пялёстку; тычынак 6, зрослых па 3 у 2 пучкі. Плод — стручкападобная паніклая каробачка. Размнажаецца насеннем і вегетатывна. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР і на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Лекавая, дэкаратывная і меданосная расліна. Агульнае пашырэнне: Еўропа, Малая Азія; у СССР — Еўрапейская частка /сярэдняя і паўднёвая паласа/, Каўказ.

ЧИНА ГЛАДКАЯ **ЧИНА ГЛАДКАЯ**
Lathyrus laevigatus (Waldst. et Kit.) Gren.
 Сямейства Бабовыя Сямейства Вобовыя
 Fabaceae (Papilionaceae)

3-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі цэнтральнаеўрапейскі рэліктавы від, які у БССР — на усходняй мяжы суцэльнага пашырэння. Трапляецца пераважна на узвышшах Беларускай грады і прыледавіковых раўнінах. Вядомы месцы росту на тэрыторыі Белаўежскай і Налібоцкай пушчаў, Бярэзінскага біясфернага запаведніка. Расце асобнымі экзэмплярамі і групамі на асветленых месцах у сырых лясах, зарасніках лшчынны і вольхі шэрай. Колькасць віду у флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага выкарыстання тэрыторый /высечка лесу, выпас жывёлы/, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэ-

зэрватау у месцах масавага росту /створаны ў Бешанковіцкім раёне/, кантроль за станам папульцый, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да расліны, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 30—70 см, з тонкім разгалінаваным, чорна-бурым каранішчам. Сцябло прамастойнае, граніста-баразнаватае. Лісце парнаперыстае, з 3—5 парамі супрацьнакрайніх, яйцападобна-эліпсоідных лісцікаў, шырых з ніжняга боку, агульная лісцевая вось на канцы з мяккім травяністым шылападобным вастрыём. Цвіце ў маі—чэрвені. Кветкі аранжава-заляціста-жоўтыя /потым бурекці/, панікля, з буйнымі яйцападобна-ланцэтнымі прыкветкамі, сабраны на 5—15 у гронкі на верхавінцы пазушніх кветаносаў; чашачка званочкавая, з вельмі кароткімі верхнімі і больш доўгімі, трохвугольна-шылападобнымі ніжнімі зубцамі. Плод — падоўжана-лінейны, уверх накіраваны струк. Размнажаецца вегетатыву і насеннем. Вырошчваецца ў Цэнтральным батанічным садзе АН БССР і на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Кармавая і дэкаратыўная расліна. Агульнае пашырэнне: Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка /заход/.

ШПАЖНИК (ГЛАДИЛУС) ШПАЖНИК (ГЛАДИОЛУС)
БАЛОТНЫ БОЛОТНЫЙ
Gladiolus palustris Gaud.

Сямейства Касачовыя Сямейства Касатковыя
Iridaceae

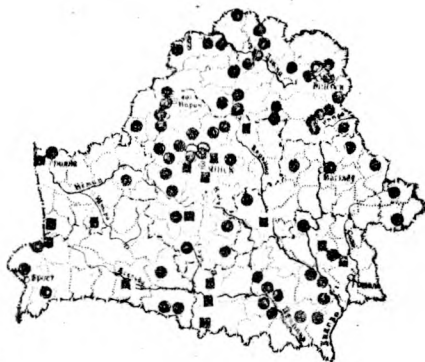
2-я КАТЭГОРІЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі цэнтральнаеўрапейскі

реліктавы від, які у БССР — за усходняй мяжой суцэльнага пашырэння ў астраўных лакалітэтах. Відаць, зніклы від. Занесены ў Чырвоную кнігу СССР. Паводле звестак навуковай літаратуры адзначаны ў Белавежскай пушчы, каля гарадоў Магілёў і Рагачоў. Расце на забалочаных лугах і балотах. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага выкарыстання тэрыторый /выпас жывёлы, касеба, асушэнне балот/, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны пацвярджэнне старых месцаў росту і арганізацыя на іх батанічных рэзерватаў, выяўленне новых месцаў росту, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да расліны, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая клубнецibuлева травяністая расліна вышынёй 30—60 см, з тонкім сцяблом. Клубнецibuліна авальнай формы, пакрытая грубасеткава-валакністымі лускавінкамі, штогод замяняецца новай. Лісце лінейнае, шырынёй каля 1 см, тонка заостранае. Цвіце ў чэрвені—ліпені. Кветкі напраўільныя, буйныя, цёмна-пурпуровыя, з зялёнымі льяцэтнымі прыкветкамі, па 2—5 у радкі аднабокiм коласе; калякветнік зрослы каля асновы, з сагнутай трубкай і адцінам з 6 долей /3 ніжнія даўжэйшыя за верхнія/; тычынак 3. Плод — прадаугавата-адваротна-яйцападобная каробачка. Размнажаецца вегетатывна і насеннем. Дэкаратывная расліна. Агульнае пашырэнне: Цэнтральная Еўропа; у СССР — Еўрапейская частка.

ШПАЖНИК (ГЛАДИЕЛУС) ШПАЖНИК (ГЛАДИОЛУС)
ЧАРАПЦАВЫ ЧЕРЕШИТЧАТЫЙ
Gladiolus imbricatus L.

Сямейства Касачовыя Семейство Касатковые
Iridaceae

3-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі пан'еўрапейскі від, які ў БССР — наблізу усходняй мяжы суцэльнага пашырэння. Від скарачаецца. Занесены ў спіс ахоўных раслін Беларусі. Зрэдку трапляецца па усёй тэрыторыі рэспублікі. Вядомы месцы росту ў Белаавежскай і Налібоцкай пушчах, на тэрыторыі Бярэзінскага біясфернага і Прыпяцкага ландшафтна-гідралагічнага запаведніка. Расце асобнымі экзэмплярамі і невялікімі групамі на нізінных і заліўных лугах, у поймах невялікіх рэк, лугавінах, у зарасніку хмызняку, лясных паянах у ельніках, дубровах, аленіках. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку гаспадарчага выкарыстання тэрыторый /асушэнне зямель, касба, выпас жывёлы/, збору квітучых раслін. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на ўсіх вядомых месцах росту /створаны ў Гарадоцкім, Верхнядзвінскім, Віцебскім, Міёрскім, Мядзельскім, Маладзечанскім раёнах/, кантроль за станам папуляцыі, пастаянная прапаганда ашчадных адносін да расліны, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая клубнецыбулева травяністая расліна /народныя назвы цыбулька, палявы часнок, кульчыбер/ вышынёй 50—70 см, з тонкімі прамымі сцяблямі. Клубнецыбуліна шарападобная, дыяметрам I—I,5 см, з тонкавалакністымі

лускавінкамі. Ніжняе лісце лускападобнае, сцябловае /2—3/ — мечпадобнае, шырынёй 1—2 см. Цвіце у чэрвені—ліпені. Кветкі буйныя, пурпурова-фіялетаваыя, з невялікімі прыкветкамі, чарапічна сабраны па 3—11 у аднабокi густы колас; долі калыкветніка амаль усе роўныя. Плод — кароткая адваротна-ліцападобная каробачка. Размнажаецца насеннем і вегетатывна. Вырошчваецца у Цэнтральным батанічным садзе АН БССР і на Рэспубліканскай станцыі юных натуралістаў. Лекавая і дэкаратыўная расліна /у культуры з 1604 г., ёсць садовыя гібрыды/. Агульнае пашырэнне: Сярэдняя Еўропа, Міжземнамор'е; у СССР — Еўрапейская частка /запад і цэнтр/, Каўказ, Заходняя Сібір.

ЯТРЫШНІК ДРЭМЛІК ЯТРЫШНІК ДРЭМЛІК
***Orchis morio* L.**

Сямейства Ятрышнікавыя Сямейства Ятрышнікавыя
Orchidaceae

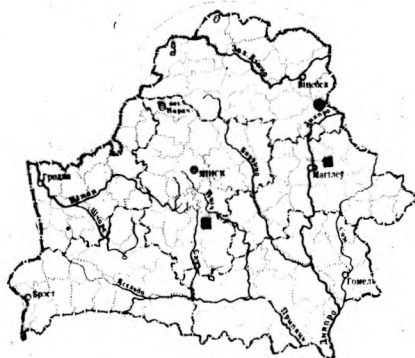

І-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі атлантычна-еўрапейскі від, усходняя мяжа суцэльнага пашырэння якога праходзіць па тэрыторыі БССР. Занесены ў Чырвоную кнігу СССР. Вядомы месцы росту каля г. Пінска і у Любанскім, Пастаўскім і Мядзельскім раёнах. Расце асобнымі экзэмплярамі на лугах і лясных з карбанатнай глебах палінах. Колькасць віду ў флоры БССР паменшлася у выніку гаспадарчага выкарыстання тэрыторый. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічных рэзерватаў на усіх вядомых месцах росту /створаны ў Пастаўскім раёне/, выдуленне новых месцаў росту, кантроль за станам палуліцый, вы-

рошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна выш-
 нёй 10—25 см з 2 шарападобнымі каранёвымі клубнямі /адзін
 карычневага колеру — стары, адмірае увосень; другі больш
 светлы — малады/. Сцябло часта з фіялетавамі або пурпуровы-
 мі плямамі. Ніжнiе лісце лінейна-ланцэтнае, тупое або тупа-
 завузгранае, сабрана ў ніжняй частцы сцябла нахштальт разеткі;
 верхняе — уменшанае, завузгранае. Цвіце ў маі—чэрвені.
 Кветкі няправільныя, даволі буйныя, духмяныя; фіялетава-пур-
 пуровыя, рэдка белыя, звонку буравата-зеленаватыя, з цёмнымі
 жылкамі, з зеленавата-ліловымі ланцэтнымі прыкветкамі, сабра-
 ны ў рэдкі колас; губа каля асновы белаватая з пурпуровымі
 плямамі, акруглая, злёгка трохлопасцевая /сярэдняя лопасць
 шырэйшая за бакавыя, **злёгка выемчатая**/; шпорка цыліндрычная,
 тупая, лілова-пурпуровая. Плод — доўгая каробачка. Размнажа-
 ецца насеннем. Лекавая і дэкаратыўная расліна. Агульнае пашы-
 рэнне: Заходняя Еўропа /поўнач і цэнтр/, Міжземнамор'е; у
 СССР — Еўрапейская частка /заход/.

ЯТРЫШНИК МУЖЧЫНСКІ ЯТРЫШНИК МУЖСКОЙ
Orchis mascula L.

Сямейства Ятрышнікавыя Сямейства Ятрышніковыя
Orchidaceae

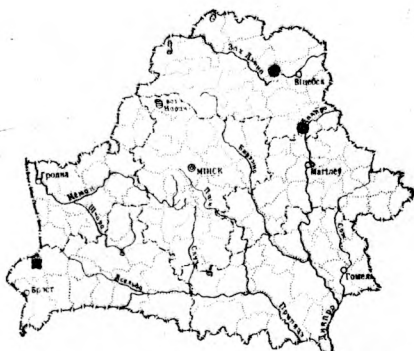
2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВН. Вельмі рэдкі міжземнаморска-еўра-
 пейскі від, які ў БССР — на усходняй мяжы суцэльнага пашы-
 рэння. Вядома месца росту на поўнач ад г.п. Асінторф у Дуб-

ровенскім раёне. Паводле звестак навуковай літаратуры адзначаны на тэрыторыі былой Магілёўскай губерні і паблізу г. Слуцк. Расце 10—15 экзemplяраў на плошчы каля 40 м² на разнатраўна-асаковай нізіннай лугавіне сярод лесу. Прычыны змянення колькасці віду у флоры БССР не устаноўлены. Для зберажэння віду неабходны арганізацыя батанічнага рэзервата на вядомым месцы росту у Дубровенскім раёне, вытудленне новых месцаў росту, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне у культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 20—50 см, з 2 буйнымі, шырокаавальнымі або амаль шарападобнымі каранёвымі клубнямі. Сцябло знізу з фіялетавым малюнкам. Лісце шырокаланцэтнае, часта з пурпурова-фіялетавымі плямкамі, сканцэнтравана у ніжняй частцы сцябла; вышэй яго размешчаны 1—2 маленькіх лісцевых похвы. Цвіце у чэрвені. Кветкі буйныя, светла-пурпуровыя, ружовыя або бледна-фіялетавыя, з ланцэтнымі ліловымі прыкветкамі, у шматкветным коласе; губа пурпуровая, каля асновы белаватая, з цёмна-пурпуровымі плямкамі і сасочкамі, трохлопасцевая, шырокаавальная /сярэдня доля шырэйшая за бакавыя, выемчатая, з зубчыкам у выемцы/; шпорка ружова-ліловая, на канцы патушчаная. Плод — каробачка. Размнажаецца насеннем і вегетатывна /каранёвымі клубнямі/. Лекавая і дэкаратыўная расліна. Агульнае паўшэрэне: Заходняя Еўропа, Міжземнамор'е, Малая Азія; у СССР — Еўрапейская частка, Каўказ.

ЯТРЫШНИК ШЛЕМАНОСНЫ ЯТРЫШНИК ШЛЕМАНОСНЫЙ
***Orchis militaris* L.**

Сямейства Ятрышнікавыя Сямейства Ятрышніковыя
Orchidaceae

1-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Рэдкі еўрапейска-малаазійскі, магчыма зніклы від. Занесены у Чырвоную кнігу СССР і спіс ахоўных раслін Беларусі. Паводле звестак навуковай літаратуры адзначаны на тэрыторыі Белавежскай пушчы і у Шумілінскім раёне. Ёсць таксама гербарны экзemplяр, знойдзены у пачатку 20 ст. каля г. Орша. Рос на нізінных лугах, лясных палінах і узлесках з дадатковым увільгатненнем. За апошнія дзесяці-

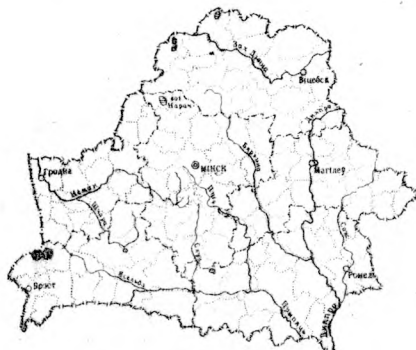
голдзі не выяўлены. Прычыны змянення колькасці віду ў флоры БССР — парушэнне умоў росту пад уплывам гаспадарчага выкарыстання тэрыторый. Для зберажэння віду неабходны выяўленне месцаў росту, арганізацыя на іх батанічных рэзерватаў, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая травяністая расліна вышынёй 20—45 см, з 2 буйнымі яйцападобнымі каранёвымі клубнямі. Сцябло ў верхняй частцы бязлістае. Лісце буйное, прадаугавата-эліпсападнае або шырокаланцэтнае, прытупленае, да асновы звужанае, мясістае, глянцаватае, сабрана ў ніжняй частцы сцябла; вышэй яго — 2 лістападобныя похвы. Цвіце ў маі—чэрвені. Кветкі шлемападобныя /адсюль назва віду/, белавата-фіялетава-ружовыя або светла-фіялетава-шараватыя, з прыемным пахам, маленькімі фіялетава-ружовымі прыкветкамі, у шматкветным густым коласе; лісцікі шлема звонку белавата-ружовыя, унутры з фіялетава-пурпуровымі палоскамі; губа трохлопасцевая, каля асновы белаватая, з пурпуровымі крапінкамі і бугаркамі; лопасці губы фіялетава-ружовыя /бакавыя — кароткія, тупыя, сярэдняя — значна буйнейшая, на канцы з 2 кароткімі долямі, паміж якімі маленькі шляпападобны зубчык/; шпорка белая або бледна-ружовая, тупая, сагнутая. Плод — каробачка. Размнажаецца насеннем. Лекавая і дэкаратыўная расліна. Агульнае памерненне: Еўропа, Малая Азія, Паўночная Афрыка; у СССР — Еўрапейская частка, Сібір, Каўказ.

ЯЧМЕНЕВАЛАСНЕЦ **ЯЧМЕНЕВОЛОСНЕЦ**
ЕУРАПЕЙСКІ **ЕВРОПЕЙСКІЙ**
Hordeum europaeus (L.) Harz.

Сямейства Злакі

Сямейства Злакі

Россеае (Gramineae)

2-я КАТЭГОРЫЯ АХОВЫ. Вельмі рэдкі цэнтральнаеўрапейскі від, які ў БССР — за усходняй мяжой суцэльнага пашырэння ў астраўных лакалітэтах. Вядома адзінае месца росту на тэрыторыі Беларэжскай пушчы. Расце асобнымі экзэмплярамі на участках па 0,2—0,5 га ў грабовых дубровах кіслічнага тыпу. Колькасць віду ў флоры БССР паменшылася ў выніку вытоптвання дзікімі капытнымі жывёламі. Для зберажэння віду неабходны выняўленне новых месцаў росту і арганізацыя на іх батанічных рэзерватаў, кантроль за станам папуляцыі, вырошчванне ў культуры. Шматгадовая ярка-зялёная травяністая расліна вышынёй 60—120 см, утварае дзярніну. Сцяблы каля вузлаў касматыя. Лісце пляскатае, голае або з рэдка раскіданымі валаскамі, зверху і знізу шурпатае; похвы ніжняга лісця з валаскамі, накіраванымі ўніз, язычок вельмі кароткі. Цвіце ў ліпені—жніўні. Каласы лінейныя, звужаныя да верхавінкі, з шурпатым вузлаватым асцюком; каласкі звычайна аднакветныя, сядзяць па 3 на вельмі кароткіх ножках; каласковыя лускавінкі вузкія, папарна зрослыя каля асновы, пераходзяць у асцюк; ніжняя кветкавая лускавінка ланцетная, шурпатая, на верхавінцы з

звілістим доугім асцюком. Плод — зярнятка. Размнажаецца насеннем і вегетатывуна. Кармавая расліна. Агульнае паширэнне: Еуропа, Міжземнамор'е, Малая Азія; у СССР — Еўрапейская частка /захад/, Каўказ.

Аўтары артыкулаў, змешчаных у кнізе:

Ю. А. Бібікаў	А. Б. Майсеева
Р. Ю. Блажэвіч	В. П. Мартыненка
Г. У. Вынаеў	В. І. Парфёнаў
В. С. Гельтман	Г. В. Пашына
Г. І. Зубкевіч	Т. А. Сауткіна
В. М. Іванкіна	Л. В. Семярэнка
Н. В. Казлоўская	Л. Г. Сімановіч
М. Г. Кудрашова	Дз. І. Трацякоў
А. М. Лярскі	І. У. Швец
І. М. Ляховіч	

Ахоўныя расліны Беларусі
А 95/ /Ю.А. Бібікаў, Р.Ю. Блажэвіч, Г.У. Вынаеў
і інш./ — Мн.: Беларус. Сав. Энциклапедыя,
1983. — II2 а іл., карт. — /Энцикл.
б-ка "Беларусь"/.

40 к.

У кнізе у алфавітным парадку змешчаны артыкулы пра рэдкія і якія пад пагрозай знікнення віды раслін, занесеныя ў Чырвоную кнігу Беларускай ССР.

Разлічана на ўсіх, хто цікавіцца прыродай Беларусі і пытаннямі аховы расліннага свету.

ББК 28.588

На беларусском языке
Охраняемые растения Белоруссии
/Энциклопедическая библиотечка "Беларусь"/

Кніга падрыхтавана
на грамадскіх асновах

Мастацка-тэхнічны рэдактар
А. І. Палуян

Рэдактар-складальнік Б. М. Прусакова. Літаратурны рэдактар Н. П. Саламевіч. Электрафатограф-друкар В. А. Трубчак. Арыгінал да друку падрыхтавала Г. Л. Анісімава.

ИБ № 68

Палц. да друку 19.09.83. АТ 21089. Тыраж 2000 экз.
Фармат 60 x 84 I/16. Папера друк. № I. Друк. арк. 7,0.
Ум.-друк. арк. 6,5I. Ум. фарба-адбіткаў 7,2I. Ул.-выд. арк.
5,97. Заказ 93. Цана 40 кап. Выдавецтва "Беларуская
Савецкая Энцыклапедыя" імя Петруся Броўкі Дзяржаўнага камітэта
Беларускай ССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага
гандлю. Мінск, Акадэмічная, 15 а. Ратапрынт выдавецтва "Бела-
руская Савецкая Энцыклапедыя" імя Петруся Броўкі. Мінск, Ака-
дэмічная, 15 а.

